

İktisat

dergisi AYLIK DERGİ

GLOBALLEŞME ve BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR



İFMC

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI
CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

Samî KOHE
Avrupa'da Entegrasyon ve
Milliyetçiliğin boyutları

Gül Günver TURAN

Globalleşme ve Bölgeselleşme
Kıskacında Türkiye
Gülten KAZGAN
Söyleşi

Yalçın KÜÇÜK
Millet İktisadı Üzerine Notlar

Atila ERALP
Değişen Uluslararası Sistem,
Globalleşme ve Parçalanma Eğilimleri

Erol MANİSALI
Dünya Bütünleşiyor mu,
Parçalanıyor mu?

Çiğdem ŞAHİN
Avrupa Topluluğu'nda Ekonomik ve
Parasal Birlik

İnsan Hakları Boyutu ile Yeni Bir
Anayasa

Bülent AKARCA

Toktamış ATEŞ

Rona AYBAY

Üzeyir GARİH

Hüseyin HATEMİ

Ercan KARAKAŞ

Turgut KAZAN

Mete TUNÇAY
Türkiye'de Tek Parti Dönemi

Nalan ÖLMEZOĞULLARI
Piyasa Sosyalizmi ve Macaristan'da
Ekonomik Reform

İlknur KILKIŞ
Çalışma Hayatında Artan Sorunlar ve
Çözüm Önerileri

OCAK
ŞUBAT
1992
8.000,- TL

322
323



**An experienced supplier
of the Turkish and World
Automotive Industries:**

Döktaş

Döktaş, with its advanced technologies, is a milestone in the production of castings for the automotive industry. The foundry meets the needs of the automotive, agricultural tractor and other industries in the highest international standards.

Product Range Cylinder blocks for diesel and gasoline engines, cylinder heads for diesel and gasoline engines, transmission cases and gear boxes, axle housings, front axle supports, miscellaneous grey and spheroidal cast iron parts.



Koç ■ Döktaş Dökümcülük Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Head Office: Barbaros Bulvarı Mürbasan Sok. Koza İş Merkezi C Blok Kat: 8
80700 Beşiktaş-İstanbul/TURKEY

Phone: (90-1) 175 34 62-63 **Telex:** 26364 dois tr **Telefax:** (90-1) 173 33 38

Foundry: P.O. Box 18, Orhangazi 16801 Bursa/TURKEY

Phone: (90-256) 142 63 **Telex:** 32483 blok tr **Telefax:** (90-256) 142 73

iktisat dergisi

AYLIK DERGI

Sayı : 322-323

Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
Ufuk URAS

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

NAİL SATLIGAN

Danışma Kurulu:

ASAF S. AKAT, ERDOĞAN ALKIN,
TOKTAMIŞ ATEŞ, NİHAT BATUR,
AYHAN BERMEK, NATIK BUDA,
KEMAL CİVELEK, NUSRET EKİN,
MEHMET EMANET, SEYFETTİN GÜRSEL,
AKIN İLKİN, GÜLTEN KAZGAN, SAİM KURUL,
EROL OKUYAN, ALP ORÇUN, TALAT ORHON,
İZZETTİN ÖNDER, ŞEREF ÖZGENÇİL,
ORHAN SOFUOĞLU, ZAFER TUNCA,
OSMAN ULAGAY, YÜKSEL ÜLKEN

Yayın Kurulu:

PINAR ASOĞLU, BİNNAZ GÖKÇEK,
ELÇİN MACAR, FİDAN ÖCAL,
MUNİSE NAAK, ÇİĞDEM ŞAHİN,
E. SEVGİ UÇAN, YÜCE YÖNEY

Reklam Sorumlusu: REMZİYE ÖZCAN

Kapak: MUSTAFA ÖZTÜRK

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. No:27 / 6
Taksim - İSTANBUL
Tel.: 150 50 34 - 150 16 42

Abone Koşulları:

Yıllık 80.000TL. (Öğrenci: 40.000TL.)
Yurt Dışı: Yıllık 120.000 TL.

Banka Hesap No:

AKBANK Talimhane Şb. (7097)
T. İŞ BANKASI Beyoğlu Şubesi (46783)

Basıldığı yer:

Bayrak Matbaası

Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;
görüşler yazarlarına aittir.



İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

İçindekiler

Avrupa'da Entegrasyon ve Milliyetçiliğin boyutları	
Sami KOHEN	3
Globalleşme ve Bölgeselleşme Kısacasında Türkiye	
Gül Günver TURAN	7
Söyleşi	
Gülten KAZGAN	13
Millet İktisadı Üzerine Notlar	
Yalçın KÜÇÜK	17
Değişen Uluslararası Sistem, Globalleşme ve Parçalanma Eğilimleri	
Atilla ERALP	21
Dünya Bütünleşiyor mu, Parçalanıyor mu?	
Erol MANİSALI	25
Avrupa Topluluğu'nda Ekonomik ve Parasal Birlik	
Çiğdem ŞAHİN	27
İnsan Hakları Boyutu ile Yeni Bir Anayasa	31
Türkiye'de Tek Parti Dönemi	
Mete TUNÇAY	59
Piyasa Sosyalizmi ve Macaristan'da Ekonomik Reform	
Nalan ÖLMEZOĞULLARI	69
Çalışma Hayatında Artan Sorunlar ve Çözüm Önerileri	
İlknur KILKIŞ	77

AVRUPA'DA ENTEGRASYON VE MİLLİYETÇİLİĞİN BOYUTLARI

Bu söyleşi İktisat Dergisi adına Fakültemiz öğrencilerinden Saba Şenses, Hakan Şenkaya ve Kemal Cenk Sarıoğlu tarafından yapılmıştır.

İktisat Dergisi: Sami Bey, 21. yy'a yaklaştığımız şu günlerde birbirine zıt iki gelişme ile karşı karşıyayız. Bir yanda ekonomik ve siyasal entegrasyona gidilirken, diğer yanda milliyetçilik akımlarında bir artış gözleniyor. Sovyetler'deki çözülmeler, Sloven ve Hırvatların durumu, Basklar ve Korsikalılar hepimizin bildiği örneklerden bazıları. Siz, aynı dönemde ortaya çıkan bu iki gelişmeyi nasıl değerlendiriyorsunuz?

Sami Kohen: Evet, gerçekten bu yılın belki de en ilginç gelişmelerinden biri, entegrasyon konusunda büyük adımlar atılması. Özellikle Maastricht Toplantısı bir dönüm noktası oldu. Yani yeni bir ABD, Avrupa Birleşik Devletleri, kurma açısından atılmış çok önemli bir adımdır.

Maastricht Toplantısı'nın esprisi Avrupa'daki eski milliyetçilik kavramının yaratmış olduğu izlerin ortadan kalkması. Ekonomide olsun, politikada olsun sınırlar kalkacak, Mark'tan, Sterlin'den ECU'ye geçilecek, tek bir merkez bankası, ekonomide tamamen serbest dolaşım ve alışveriş, siyasette tek meclis oluşturulacak ve bu meclis herkes için karar verebilecek. Yavaş yavaş bir supranasjonal, yani uluslarüstü bir yasama organı işlevi kazanacak. Şimdi bütün bunlar entegrasyonun bir göstergesi. Demek ki insanlar Avrupa'da artık ben Fransızım, ben İngilizim demekten vazgeçip, ki bu yüzyıllardır böyle olmuştur ve çok büyük savaşlar bu nedenle çıkmıştır, bunları terkedip, ben Avrupalıyım demek istiyor. Nasıl ki Amerika'da da vaktiyle İrlanda'dan, Portekiz'den, İtalya'dan gelip, zamanla o potada erimiş ve bugün etnik kökenini inkar etmemesine rağmen herşeyden önce ben Amerikalıyım diyor insanlar, şimdi Avrupa'da da yapılmak istenen bu.

Bir yandan böyle bir entegrasyona gidilmek istenirken, öte yandan bir kontrakım, milliyetçilik akımı, hatta daha da öte ayrılıkçı bir akım var. Bunun örneklerini Sovyetler'de ve Yugoslavya'da görüyoruz. Sovyetler'de 70 yıl, Yugoslavya'da 40-45 yıl birarada yaşamış olan, daha doğrusu, zorla birarada tutulmaya çalışılmış bir yapı birdenbire çöküyor. Tuğlalar ortada kalıyor. Bu, tuğlaları birarada tutan çimentonun kötü olduğunu gösterir. Nedir bu çimento? Birincisi komünist ideoloji, ikincisi ise totaliter, kaba kuvvete dayanan rejimdi. Orta Asya'da, Kafkasya'da hatta Batıda Rusya Federasyonu'nda, Ukrayna'da ve Beyaz Rusya'da halk -özellikle Stalin döneminde- demir yumruk ile baskı altında tutulmuş.

Komünist ideoloji dendiğinde, bunun universalist yani evrensel bir karakteri vardı. Hiç kimse ne ırkını, ne dinini, ne dilini düşünmeyecek, Sovyet vatandaşı olacaktı. Uzun bir süre dünya buna inandı. Semerkant'a, Leningrad'a veya Mos-

*Bu söyleşi 15. 12. 1991'de yapılmıştır.

kova'ya gittiğinizde karşınızdaki insanı bir Sovyet vatandaşı olarak görüyordunuz. Ama bu yanlışmış. Birdenbire Sovyet rejimi yumuşamaya başlayınca, Glasnost ve Perestroika'nın ortaya çıkmasıyla çimento çözülmüştür ve yeni gerçekler ortaya çıkmıştır. Bu insanların aslında 70 yıl boyunca köklerine bağlı kaldıkları -ki bu 2 hatta 3 kuşak demektir- görülmüştür. Bunun sonucunda da milliyetçilik hatta ırkçılık boyutunda ayrılıkçılık ortaya çıkmıştır. Bir de din, yıllarca yasaklanmış ya da tolore edilmemiş olmasına rağmen, bugün önemli bir güç olarak ortaya çıkıyor. Boş olan kiliseler doluyor, kimi yerlerde yeni camiler inşa ediliyor falan. Bunlar önemli gelişmeler.

Şimdi, olaya entegrasyon açısından bakıldığında Sovyetler ve Yugoslavya'da bir dezentegrasyona gidildiğini görüyoruz. Avrupa bütünleşmeye giderken, burada bir dağılma var. Buralardaki olayları analiz etmek zor değil. Ortada bir düdüklü tencere var, baskıyı kaldırdığınızda kapak uçup, gidiyor ve içindekiler ortaya çıkmaya başlıyor. Çok kaba bir örnekle Sovyetler'deki ve Yugoslavya'daki durum bu.

Burada ilginç bir durum daha gözümüze çarpıyor. Rusya Federasyonu veya Ukrayna bağımsızlıklarını ilan ettiler. Ama dağılma bununla da bitmiyor. Örneğin Rusya Federasyonu hem yüzölçümü, hem nüfusu itibari ile birliğin bir numaralı ülkesi. Ve içinde 1922 Anayasası uyarınca, 16 özerk bölge var. Bunların içinde de ayrı din, ayrı ırka mensup kişiler var. Yarin, öbür gün buralarda da bağımsızlık hareketleri görülebilir. Nitekim Çeçenler'de bunu gördük. Bunun sonucu tam bir fermentasyon, yani bölünme içinde bölünme meydana çıkacaktır. Yeltsin, Gorbaçov'a meydan okudu ve birliği dağıttı ama ileride aynı şey Yeltsin'e de yapılabilir. Birisi çıkıp, aynı oyunu Yeltsin'e oynayabilir.

İktisat Dergisi: Siz olayı daha çok Sovyetler açısından ele aldınız. Oysa Avrupa'nın içinde de milliyetçilik hareketleri artıyor. Bu bağlamda bakıldığında, Avrupa entegrasyonu ne kadar sağlıklı olabilir?

Sami Kohen: Doğru. Hep çok bariz ve belirgin olduğu için Sovyetler'den ve Yugoslavya'dan söz ettik ama bundan hatalı bir sonuç çıkmasın. Batı Avrupa da öyle tek vücut değil. En azından 1990'ların sonuna kadar değil. Zaten kendi takvimlerinde de bu belirtilmiş. Örneğin ECU'yü 1999'da kabul etme kararı var. Yani 1999'dan önce bırakın siyasal alanda, ekonomik alanda bile bir bütünleşme söz konusu değil. Daha önce de söylediğim gibi ABD -Avrupa Birleşik Devletleri- öyle 10 yılda gerçekleştirilecek bir ideal değil. Ona doğru küçük adımlar atılıp, ilerlemeler kaydedilecek ama bu Batı Avrupa'da birtakım ırkçı, ayrılıkçı hareketlerin olmayacağı anlamına gelmez. Bugün daha bu ayrılıkçı hareketler var. Korsika'da, Bask Bölgesi'nde, Kuzey İrlanda'da var en azından.

Sonra federal sistemle idare edilen ülkelerde, örneğin Belçika'da, Flamanlar ile Vallonlar arasında pek çok sürtüşme var. Kısacası bir projeksiyon yaparsak, 2000 yılına kadar bunların devam edeceğini söyleyebiliriz.

Yalnız bir şey var. Demin Sovyetlerde tencerenin kapağı fırladı dedik. Oysa Avrupa'da böyle fırlayan bir kapak yok. Orada ayrılıkçı birtakım militan teşkilatlar var. Örneğin İrlanda'da IRA, Bask'ta ETA falan. Bugün İspanya'nın Bask Bölgesi'ne çoğumuzun bilmediği ölçüde bir özerklik verilmiştir. Devlet içinde devlet gibidir. O kadar ki kendi bölgesinin vergisini kendisi toplar. Bu verginin belki bir kısmını Madrid'e gönderir ama bunu öncelikle kendi içişlerine harcar. Yani öylesine bir özerkliği var.

Demek ki entegrasyona gitmek için bu da bir formül. İlle de demir bir yumruk ile herkesi denetim altında tutmaya gerek yok. Çok gevşek birtakım konfederal bağlarla da aynı yapıyı korumak mümkün. İspanya bunun gayet iyi bir örneğini veriyor. Öyle ki bugün ETA'nın faaliyetlerini Bask halkı da onaylamıyor ve bunlara tepki gösteriyor.

Batı Avrupa'da ilk bakışta bu tür milliyetçi ve ayrılıkçı hareketler bütünleşme sürecini sarsar mı gibi bir soruya yol açabilir. Ama bence sarsmaz. Fakat altını çizerek tekrarlayayım: Avrupa'daki çeşitli mozayik taşlarından her biri kendi hüviyetini de aynı şekilde koruyabiliyor. Önemli olan bu. Bu işler öyle zorla, baskı ile olmuyor. Bu ayrı etnik gruplara da pek çok hak ve özgürlükler de veriliyor. O bakımdan İngiltere'nin parçalanması, İspanya'nın veya Almanya'nın ya da Belçika'nın -ki onlar da federal sistemdir- dağılması söz konusu olmaz. Batı Avrupa'da tarih çarkı artık entegrasyona doğru dönüyor. Buna hiçbir şey engel olmaz.

İktisat Dergisi: Maastricht zirvesinde en çok ilkimizi çeken gelişme Fransa ve Almanya'nın birlikte hareket etmesiydi. Oysa biz tarih boyunca bu iki devletin pek de dostça ilişkileri olmadığını biliyoruz. Acaba şimdi onları birlikte hareket etmeye yöneltten etkenler nelerdir?

Sami Kohen: Uluslararası ilişkilerde hiçbir şey kimsenin güzel gözleri için yapılmıyor. Yüksek ilkelere bahsedilir. Tabii ki her ülkenin kendine göre saygı duyduğu ilkeleri ve uymak zorunda olduğu uluslararası normlar vardır. Ama herşeyden önce uluslararası ilişkilerde çıkar gelir. Yani, eğer kabul edilen yüksek ilkeler, normlar, prensipler bu çıkarlara uyuyorsa uygulanır.

Avrupa Birliği idealinin en büyük babası Fransa'dır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu fikri ortaya atarken De Gaulle neyi düşündü?

Fransa bu yüzyılda iki kere Almanlarla savaştı. Fransa her zaman Almanya'yı nasıl nötralize edebilirim gibi bir fikri geliştirmeye çalıştı. İngiltere bir ada olduğu için durumu daha farklı idi, daha güvencedeydi. Fransa'nın Almanya korkusu ise,

II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yenilmiş olmasına rağmen, devam etmiştir. Nitekim bugün ekonomik açıdan büyük bir Almanya ile karşı karşıyayız. Askeri açıdan bugünkü Dünya koşullarında bir tehlike olmayabilir. Zaten bugün Avrupa'yı silahla tehdit etmek Almanya için hiçbir sonuç vermeyecektir. Akıllıca bir sonuç olmaz. Ama elinde başka silahlar var, ekonomik ve siyasal etkinlik var. Bu bütün Avrupa'da -ki başta Fransa olmak üzere- yıllardır büyük bir korku oluşturmaktadır. Şimdi Fransa'nın Almanya üzerine bu kadar varması, onunla bir ortaklık kurmak istemesi bundan ileri geliyor. Yani onu nötralize etmek ve bir yerde "eş-başkan" konumuna, Avrupa'nın iki eş lideri durumuna gelmek istediğinden kaynaklanıyor. Maast-richt'de de bunu gördük. AT'da, mesela Avrupa'nın süratle entegre olması, parlamentonun bir takım yetkilere sahip olması konusunda Fransa ve Almanya beraber İngiltere'ye karşı çıktı. Güçlü, Avrupa'ya tek başına hakim olabilecek bir Almanya'nın oluşumunu engellemek için Fransa, Almanya ile birlikte hareket ediyor. ECU konusu bile bununla ilgilidir. ECU, Deutsche Mark (DM)'i ekarte edecektir. Birakırsanız DM, Avrupa'nın en güçlü parası olacaktır. Dolar gibi değer kazanacaktır. Avrupa şimdiye kadar belirli bir paranın sahası olmadı, ama Alman ekonomisinin giderek gelişmesi sonucu yayılmacı bir stratejiye dönüşecek ve bütün Avrupa'yı etkisi altına alacak ve güçlü bir DM ortaya çıkacaktır. Oysa ECU'nün çıkması ve bu sorunu ortadan kaldıracaktır.

Peki, Almanya için Fransa'ya yaklaşmanın nedeni ne olabilir? Almanya isterse ekonomik ve siyasal alanda ilkeri on yıl içinde süper güç haline gelebilir. Ama buna ne Avrupa ne de Amerika izin vermez. O da bunu biliyor. En azından bugünkü liderler; ister Kohl gibi muhafazakar olsun, ister Genscher gibi liberal olsun ve hatta sosyal demokratlar haliyle bir Alman militarizminin, genişleme politikasının karşısında. Çok yakın geçmiş tarihin tecrübeleri ortada. Böyle bir ırkçı ve yayılmacı politika ile bir yere varamazlar. Dikkat edin bugün Alman liderlerin devamlı olarak işlediği tema, özellikle Kohl ve Genscher'in, Avrupa içinde demokrasinin, insan haklarının korunması. Sonuçta Almanya izole olmamak, yalnız başına kalmamak için böyle bir entegrasyon içine giriyor.

İktisat Dergisi: Son günlerde gazetelerde de okuduk. Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık kararında Almanya'nın parmağı olduğu söylentileri var. Bu konuda neler düşünüyorsunuz?

Sami Kohen: Biraz önceki bir soruda da belirttim; uluslararası ilişkilerde çıkarlar çok önemlidir. Geçen Haziran'da Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan ettiler ve herkes buna seyirci kaldı. Sonuçta Yugoslavya bir iç savaşa sürüklendi. Gayet dramatik bir durumdur bu. Hırvatistan muhakkak ki tanınmak istiyor ve her tarafa SOS mesajları gönderiyor. Kurtulmasının tek yolu tanınmak-

tan geçer. Tanınıp, hukuki bir netlik kazanıp, kendisini tanıyan ülkelerle anlaşmalar yapacak, askeri, ekonomik yardım ve siyasal destek sağlayabilecek.

Önce şunu belirtelim; tanınmanın kıstası nedir? Bunun bir takım ölçüleri, normları vardır. Birincisi tanınacak ülkenin iyice oturmuş olması lazımdır. Kurumlaşabilecek durumda olmalıdır. İkincisi etrafına huzursuzluk verebilecek bir ortam yaratmamalıdır. Hırvatistan açısından birinci koşula baktığımızda -ki BM'nin de tescil ettiği bir self determinasyon yani halkların kendi kaderlerini belirleme hakkı vardır, Hırvatistan'da bu çok demokratik bir biçimde uygulandı. Meclisleri karar verdi, referandum yaptılar, halkın büyük çoğunluğu bağımsızlığı onayladı. Demek ki tanınmak için gerekli ilk sebep mevcut. İkincisi tartışılır; çünkü bugün Yugoslavya bir iç savaşın eşiğindedir. Yugoslavya var mı yok mu belli değil. Şimdi bu bağımsızlığın tanınması ile, tescil edilmesi ile ne olacaktır? Yarın öbür gün Makedonya, Bosna-Hersek, Kosova da bağımsızlığını ilan ederse tam bir kaos olacaktır.

Bugün Sloveyna ve Hırvatistan'ın tanınması için iki önemli güç karşı çıkıyor; Birincisi BM. BM'nin kararı var kimsenin şu durumda bu bağımsızlıkları tanımaması yolunda. Önce oradaki alevi söndürmeyi amaçlıyorlar. İkincisi de AT. Maast-richt'te de bu konu görüşüldü ve buzdolabına kaldırıldı. Almanya bu karara karşı kesin tavrını koydu ve ben yılbaşına kadar bu iki ülkenin bağımsızlığını tanıyacağım dedi. AT bunu müzakere ediyor şimdi. Neden Almanya bu kadar istekli ve neden diğer Avrupa ülkeleri bu kadar karşı?

Almanya eskiden beri Slovenya'yı kendi nüfuz sahası içinde görmüştür. Slovenler vaktiyle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir parçası idi. Almanya'nın eskiden beri gözü oradadır. Bu demek değildir ki o toprakları kendi topraklarına katmak istiyor. Sadece orayı gerek siyasal gerek ekonomik açıdan kendi etki alanı içinde görür. Fransa, İngiltere ve diğerlerinin buna karşı çıkmalarının nedeni, Yugoslavya'daki kaosun sona ermesinin beklenmesinin yanında Almanya'nın bu tutumudur. Yani demin belirttiğim çıkar meselesi çok önemli rol oynuyor. Almanya'nın yayılmacı emelleri hatırlanınca diğer ülkelerde bir kaygı doğuyor. Almanya'nın, bu iki ülkenin bağımsızlığını tanımaması için belli prensipler ortaya atılıyor.

İktisat Dergisi: Maasticht zirvesinde en çok tartışılan konulardan biri de BAB'dı. BAB'ın Türkiye'yi ilgilendiren pek çok yanı var. Bunlardan en önemlisi de hala tartışılan 5. madde. Yani üye ülkelerden birine yapılan saldırıya diğerlerinin de karşılık vermesi. Şimdi, buna göre acaba Yunanistan ilerde bu 5. maddeye dayanarak, Türkiye ile Ege ve Kıbrıs konusunda sürüşebilir mi? Ayrıca Türkiye aynı zamanda NATO üyesi olduğu için bu sürüşme BAB ile NATO'yu karşı karşıya getirebilir mi?

Sami Kohen: BAB daha oluşma halinde. BAB, NATO değildir; NATO, yılların tecrübeli oturmuş bir örgüttür. BAB'da bu henüz yok. Hatta AT bile temelleri olan kurumlaşmış bir yapıdır, parlamentosu vardır, komisyonu vardır, yani oturmuştur. BAB'ın ise ne olacağı, ne olduğu belli değil. Şimdiye kadar dokuz üyesi olan siyasal bir örgüttü. Şimdi ise buna askeri bir boyut verilmek isteniyor. Bunun nedeni ne olabilir? Bugüne kadar bir soğuk savaş vardı, NATO vardı, güçlü bir Amerika vardı. Bugün soğuk savaş bitti: Dolayısıyla Avrupa'nın bu güçlü Amerika'ya bağımlılığı da bitti. Sovyetler'le bir savaş çıksaydı, Varşova Paketi'ne karşı NATO ve Amerika'nın gücü gerekiyordu. Oysa bugün bu tehlike ortadan kalkmıştır. O halde NATO'nun işlevi, eski işlevi olmaktan çıktı. Ama herkes yine de NATO'yu yaşatmakta yarar görüyor. Varşova Paketi, komünizmin yıldızı sönmeye başladığı gün dağılmaya başladı. Domino taşları tek tek düştü. Zorlama vardı. NATO öyle değil, kimse NATO'dan çıkmak istemiyor, hatta NATO'nun varlığının devamında yarar görüyor. En azından siyasi dayanışma için güzel bir forum oluyor. Gerek Avrupa'da, gerek Avrupa dışında bugün pek çok sorun var, yani, yine de NATO bir savunma paketi niteliğini koruyor. O halde BAB niye ortaya çıkıyor? Bunun nedeni Avrupa'nın Amerika'ya olan bağımlılığının azaldığını göstermek istemeleri. Biz kendi savunmamızı da kendimiz kurup işletebiliriz demelerini sağlayan bir örgüt. Bunun pek çok tartışması var: Acaba BAB'ın işlevi NATO'nun işlevi ile aynı mı olacaktır? BAB, NATO'nun yerini mi alacak? BAB'ın genel sekreteri ile geçenlerde konuşma imkanım oldu. Kendisi Türkiye'de idi ve o'da BAB'ın kesinlikle NATO'nun yerine geçmek gibi bir amacı ve gücü olmadığını, zaten Amerika'nın şemsiyesi olmadan da Avrupa'nın tam güvenlikte olmayacağını belirtti. Onun farkındalar. Nitekim, Yugoslavya olayında Avrupa birşeyler yapmak istedi ama Amerika olayın dışında kaldığı için hiçbir şey yapamadı ve bugün orada iç savaş devam etmektedir, önlenememiştir. Yani Avrupa, bırakın Avrupa dışında da, kendi içinde bile düzeni koruyacak halde değildir. AT daha çok ekonomik ağırlıklıdır. Belki yavaş yavaş siyasal bir etkinlik kazanacaktır, ama o bile zordur. Yarın öbür gün, Körfez krizi gibi bir durum olsa BAB üyelerinin harekete geçebileceklerine ben ihtimal vermiyorum.

Şimdi sizin sorunuz olan 5. maddeye gelince, bildiğiniz gibi, Yunanistan karar mekanizmasının içinde yer alacak, istediği kararları engelleyip, isterse birtakım kararların öncülüğünü yapabilecek. Her halükârda eşit bir üye olarak tüm kararlara katılacak. Türkiye'nin ortak üye olması şu demektir; Türkiye karar mekanizmasında yok. Örneğin, Yugoslavya'ya kuvvet gönderilecek gibi bir karar çıksa, Türkiye'ye sadece bir kuvvet gönderme daveti gönderilir o kadar. Birtakım yükümlülükler verilir, fakat herhangi bir karara katılma imkanı ve yetkisi verilmez. Aslında, tabii Türkiye için çok

sakıncalı bir şey. Neden sakıncalı? Yunanistan olması nedeniyle sakıncalı. Yunanistan olunca 5. madde konusu gündeme geliyor. Şimdi, nedir bu 5. madde? Üyelerden birine -aynı NATO'da olduğu gibi- karşı yapılan bir saldırı hepsine yapılmış sayılmaktadır. Bilindiği gibi bizim Yunanistan ile Kıbrıs ve Ege konusunda anlaşmazlıklarımız var. Tabii bu bir varsayım ama siyasette planlama daima uzun vadeli bir stratejiye dayanır. Yani her türlü kötü ihtimallere karşı da değerlendirme yapılarak stratejiler oluşturulur. Şimdi varsayım: Türkiye ile Yunanistan arasında kıta sahanlığı, hava sahası gibi ihtilafli konularda bir sürtüşme olursa -nitekim üç yıl önce savaşın eşiğine gelindi- Yunanistan "artık karasularımı 12 mile çıkarıyorum, benim hakkımdır" derse, Türkiye'de bunu bir savaş nedeni sayabilir. Küçük bir sıcak çatışmada iki ülkeyi savaşa doğru itebilir. İşte o zaman Yunanistan BAB'daki ortaklarına dönecek ve diyecek "Bakın işte gördünüz mü, ben saldırıya uğruyorum. Beni koruyun. Bana yardımcı olun". Şimdi çok garip bir durum. Çünkü BAB'daki bu diğer üyeler Türkiye'nin NATO içindeki müttefikleri. Peki ne olacak? Yani müttefikler kalkıp Yunanistan'dan yana çıkarak Türkiye'ye karşı bir savaşa mı girecekler? Şimdi bu bence mümkün değil. Böyle birşey olamaz. Yani Türkiye ile Yunanistan arasında bir sürtüşme olmaz demiyorum, o olabilir, ama BAB çerçevesinde müttefiklerin böyle kesin bir tavırla Yunanistan'dan yana çıkmaları hiç de olası değil. Sanmıyorum. Zaten başında dediğim gibi BAB'ın ne olduğu, ne olacağı daha belirsiz, oluşma halindedir ve 5. madde bir tartışma konusudur. Ne olur? Belki bu 5. maddeyi değiştirme gereği duyulur. Belki bu 5. maddeye bir ek verilir ve bir rezerv konur. Yani NATO içindeki ülkeler dışında falan gibi. Muhakkak ki bu değişecektir. Aslında bırakın bunun Türkiye açısından sakıncasını bu bugün doğrudan doğruya BAB'ın üyesi olan ülkeler için çok büyük sakınca ortaya koyuyor. Yani onlar içinde çok sakıncalı. Çünkü sanmıyorum ki, Almanya veya İngiltere veya Fransa, Yunanistan'ı korumak için öyle bir maceraya girsinler. Dolayısıyla onlar önyayak olacaklardır. Türkiye'nin söylemesine belki de pek fazla gerek olmadan onlar bu 5. maddeyi değiştirecek, belki de yumuşatmak zorunda kalacaklardır.

İktisat Dergisi: BAB temelleri atılmaya başlandığı zaman Yunanistan birliğe fazla sıcak bakmıyordu. Soğuktan da demek istemiyorum ama halk içinde ve parlamentoda bazı çıbanbaşıları vardı. Fakat hükümet tüm bu muhalif gruplara rağmen BAB'a girmek için kesin tavır koydu. Acaba bu tavırda Balkanlardaki karışıklığın ve artan Türk gücünün etkisi var mıdır?

Sami Kohen: Tabii. Yunanistan'ın BAB'a girmek istemesi iki nedene dayanır. Birincisi genel bir nedendir. AT üyesidir. Madem BAB birtakım mevcut etkin üyeler tarafından AT'ın bir yerde as-

keri ve siyasal karşıtı olarak sayılıyor. Yunanistan haliyle bunun dışında kalmak istemez, yani Yunanlı kendisine bir Avrupa rolü veriyor. Ekonomide verdiği gibi -ki onu AT içinde veriyor- öbür tarafta BAB'ta da aynı rolü almak ister. Yunanistan haliyle bundan çok kazançlı da çıkıyor. AT içinde fakir üye statüsünde olduğu için 15-16 milyon dolara yakın şimdiye kadar mali destek gördü. Yarın öbür gün BAB'a da girdiği zaman BAB siyasal meselelerde de destek olabilir. Bu birinci neden, ikinci nedense tabii sizin sözünü ettiğiniz, Balkanlar'daki durumun etkisi var. Balkanlar'daki durumu daha geniş bir kontext'e sokmak lazım. Türkiye bunun bir ucudur. Bulgaristan'da bir Türk gücü ortaya çıkıyor. Türkiye güçleniyor. Öteki taraftan Türkiye'nin yeni birtakım ilişkileri oluyor. Orta Asya Cumhuriyetleri, parçalanmış Sovyetler Birliği'ndeki Türk kökenli Cumhuriyetlerle, Ortadoğuda Körfezdeki durumu nedeniyle iyi kötü bir rol oynamıştır. Yunanistan her zaman buna kuşkuyla, kaygıyla bakmıştır. Yani güçlenen Türkiye'den daima -Türkler geliyor edebiyatı- korkmuştur. Şimdi tabii bu, işin Türkiye ucu. Bir de Balkanların kendi özel durumu var. Balkanlar kaynıyor. Bir Makedonya sorunu söz konusu. Ayrıca Yugoslavya'nın parçalanması. Bunlar hep Yunanlı'yı ürküten şeylerdir. BAB'ın içinde olursa hiç olmazsa o ona bir himaye, bir şemsiye vazifesi görebilir. Yani dediğiniz gibi Yunanlılar başta o kadar heyecan duymuyorlardı bu BAB fikrine. Ama BAB'ın ileri bir şekil alması, ciddiye alınması, birtakım üyelerinin BAB'ı bir noktaya vardırma istemesi, birdenbire bu heyecanı aşıladı onlara.

İktisat Dergisi: Maastricht zirvesi sonucunda Türkiye'nin Avrupa'dan dışlandığını görüyoruz. Bülent Akarcalı da verdiği bir demeçte bu konuya yeterince ciddi yaklaşmadığını belirtti. Sizce bugüne kadar Türkiye'nin AT'a girmek için çabası yeterli miydi?

Sami Kohen: Tamamen katılıyorum. Çok doğru. Bülent de bu işi bilen bir insan. Şimdi "Türkiye tam birşey de yapmadı" diyemem. Gayretleri oldu. Ama beklenen türden ciddi bir çaba olmadı. Çok daha iyi bir şekilde yapılabilirdi. Türkiye kozlarını daha iyi oynayabilirdi. Ayrıca kendini daha iyi hazırlayabilirdi bu işe. İşte orada malesef biraz alaturkalık var. Gevşek tutulmuştur. Bazı zamanlarda ise tam bir laçkalık. Avrupalılar bizi sevmez edebiyatıyla hareket edilmiş hatta bir soğuma dönemine girdiği bile olmuştur. Halbuki bizim dış politika hedeflerinden biri bu ise üstüne üstüne gideceksin. Aslında yapılması gereken oydu. O bakımdan Akarcalı'nın o görüşüne katılıyorum. Çok daha enerjik bir şekilde hareket edilmeliydi. Şimdi edilmeliydi ama edilseydi kapılar hemen açılacak mıydı? Şüpheli. Çünkü siz istediğiniz kadar konuşun, istediğiniz kadar kendinizi tanıtın. Önemli olan o tanıtmanızın uygun olup olmadığıdır. Uygunsa zaten mesele yoktur. Ama uygun değilse tanıtacağı-

nız şey bizim için onlar nazarında değerli değildir. Yani bir futbolcunun tenis kulübüne üye olmak istemesi gibi. Kendisini çok iyi tanıtabilir. Ama derler ki; "sen git başka kulüpte oyna. Burası kendi kurallarına göre işleyen bir kulüp". Yani neden Türkiye'yi Avrupa şimdiye kadar -aslında dışlama, dışlamak ağır bir kelime oluyor. Ben kullanmayı sevmiyorum. Biraz rencide ediyor- kabul etmiyor? İşte bir sürü bildiğimiz nedenler var. Bir kere ekonomisi daha bu işe hazır değildir. Şimdiye kadar insan hakları konusu gündemde olmuştur. Yani gerek siyasal, gerek ekonomik yapısı tam uyum sağlayacak durumda değildir. Belki bugün biraz daha iyi geliyor bu ama katedilecek uzun bir yol var. Önce kültür farkı vardır. Dil farkı, zihniyet farkı vardır. Şimdi bakın AT hangi noktaya geldi. Yani trafikten tutun, çevreye kadar o kadar şeyi tümü benimsiyor ki; artık orada hudut diye birşey yok. Şimdi diyelim ki; tüm arabalar kurşunsuz benzin kullanacak. Bu Hollanda, Portekiz, İspanya hepsinde böyle. Bunu tümü uyguluyor. Tek bir sisteme doğru gidiyor. Bizim kendimizin de buna hazırlıklı olması gerekir. Dediğim gibi Bülent Akarcalı'nın dediği doğru. Daha iyi bir çalışma gerekirdi. Ama bu çalışma bize hemen bütün kapıları açacak falan değildir. Yani iki ray üstünde gitmek lazım. Birincisi kendimize çekidüzen vermek, kendimizi hazırlamak zorundayız. Avrupalı isek Avrupalı gibi hareket etmek zorundayız. İkincisi daha iyi tanıtılabilmemiz çok çalışmamız lazım.

İktisat Dergisi: Sami Bey, bir yazınızda "Bağımsızlığa karar vermek birşeydir, gerçekten bağımsız olmak başka birşey" diyorsunuz. Sizce Sovyetler'de bağımsızlığını ilan eden Cumhuriyetler gerçekten bağımsız olabilecek mi?

Sami Kohen: Şimdi eğer "Sovyetler Birliği" tamamen çökerse ki, son günlerde çoktugü görü-lüyor. Sovyetler Birliği tarihe gömülüyor ise bazı cumhuriyetlerin bağımsızlığı artık garanti haline geliyor. Bağımsız ülkeler biraraya da gelebilirler. Tekrar kendilerine göre başka bir "birlik, topluluk" kurabilirler. Nitekim şimdi bunun çabası içindeler. Yani Sovyetler Birliği'nin yok olmasından sonra 15 idi 3'ü gitti, 12 kaldı. Bu 12'lerden de bağımsızlığını ilan etmemiş olan bir Kazakistan vardır. O da bu ayın içinde bu işi yapacak. Dolayısıyla 12 bağımsız ülke çıkacak ortaya. Ama bu bağımsız ülkeler kendi aralarında şu veya bu şekilde bazı bağlar kurabilirler. Şimdi bağları kurma bir yana. Şimdiye kadar bunlar bağımsızlıklarını ilan ettiler ama hala Sovyetler Birliği'nin içinde idiler. Yani eylül'de ekimde de Gürcistan'ın hatta Azerbaycan'ın bağımsızlık ilan etmesi pek fazla birşey ifade etmiyordu. Çünkü nedir bağımsız ülke? Kendi ticaretini kendi yapar. Kendi meclisine güvenir. Kararların hepsini kendi meclisi alır. Kendi yürütme kurulu vardır. Kendi merkez bankası vardır. Kendi parası da olur. Dolar da olur, ruble de olur; o başka. Ama kendi ulusal parası olur. Onun üstünde de kendi

sembolü olur. Daha çok erken tabi. Azerbaycan ve daha birçok cumhuriyet bağımsızlıklarını ilan ettiler ama bağımsız da olamadılar. Bir de bağımsızlıklarını -gene Azerbaycan örneği- tanıyan başka kimse de yok. Fakat bakın Baltık ülkelerine öyle olmadı. Bağımsızlıklarını ilan ettiler. Hemen ardından tanındılar. Koptu, tamamen koptu. Rus askeri yok. Kendi meclisi karar veriyor. BM'ye üye oldu. Kurumlaştı. Bitti, oturdu. Gerçek bağımsız üç devlet diğerleri öyle değil. Henüz bu aşamaya gelmedi. Ama Sovyetler Birliği tarihe gömülecekse olacaktır. Mutlaka olacaktır. Zaten olaylar o kadar hızlı geliyor ki; yani Ocak, Şubat, Mart ayları içinde bu bağımsız ülkeler gerçekten bağımsız olabilirler.

İktisat Dergisi: Sami Bey, sanırım bir yanlış anlama oldu, arkadaşımız bu cumhuriyetler arasındaki ekonomik bağımlılıktan söz etmek istemişti; yani en ufak bir sınai ürünün bir parçası Kazakistan'da üretilirken diğer bir parçası Moldavya'dan geliyor.

Sami Kohen: Tabii, tabii. Ben bunu da birçok kere belirttim yazılarımda. Bunlar birbirine ekonomik alanda bağımlı. Siyasal olarak ayrı tabii. Zaten Sovyet sistemi buna dayanıyordu. Mahsus yapıyorlardı. Neden mahsus yapıyorlardı? Hem ekonomik bakımdan birbirlerine bağımlı olsun. Hem de, her cumhuriyette birilerine iş düşsün. Böylece merkeze bağlılık sağlanmış oluyor. Çünkü planlama merkezde öyle yapıldı. Bu büyük bir handikap. Ekonomik bağımsızlık için çok büyük bir engel. O-

nun için Orta Asya ülkelerinden bazıları bu yeni kurulmakta olan topluluğa girmek zorunda kalıyor. Bunun en önemli nedeni bu ekonomidir. Çünkü her sanayide dediğiniz gibi bir parçasını yapıyorlar. Zaten bu ülkeler tarım alanında daha üretkenlerdir. Kime satacaklar bunu. Yani ürettiği buğdayı veya diğer tarım ürünlerini. Piyasası yok ki. Teşkilatı yok. Alışılacagı birşey vardır. Şimdiye kadar bütün bunlar Moskova yoluyla idare edilirdi. Moskova der ki; "sen ürettiğin buğdayı falanca cumhuriyete vereceksin. Sen ürettiğin petrolü falanca cumhuriyete vereceksin". O da hazırda almış. Yılda Azerbaycan'dan şu kadar ton buğday veya petrol alacak. Onun için bu bağımlılıktan daha uzun yıllar kurtulamazlar. Böyle içiçe yaşamak zorundadırlar. En azından yanyana. Ve piyasa çok önemli. Ben falan cumhuriyete satmayacağım dediği zaman nereye satacak? Bir de şu var. Orada fiyatlar hep hayali. Bir piyasa ekonomisi olmadığı için. Buğdayın tonu "uluslararası piyasada şu kadardır. Sovyetler Birliği'nde şu kadardır." diyemiyorsunuz dolar olarak. Bir kere kur farkları var ki, o bir rezalet. İşin içinden çıkılmaz. Ayrıca böyle bir kaygısı, gayesi yoktu şimdiye kadar Moskova'nın. Çünkü hep böyle takas usulüyle oluyordu. Fiyatlar yüksek de olabiliyordu. Ama buğdaya karşı petrolü de yüksek fiyata satıyordu. Ama şimdi dünya piyasasına çıkacaksa bu fiyatlarla piyasa bulamaz. Moskova'nın şimdi uzun bir geçiş dönemine ihtiyacı vardır.

- Teşekkür ederiz.

GLOBALLEŞME VE BÖLGESELLEŞME* KISKACINDA TÜRKİYE

Prof. Dr. Gül Günver TURAN
İ.Ü. İktisat Fakültesi

Bugün Türkiye'nin içinde bulunduğu uluslararası iktisadi ortamı tanımadan, bu ortamdaki gelişmeleri dikkate almadan dışa açılma olayının nasıl ve nerede sürdürülebileceği konusunun tartışılması anlamsızdır.

Bu ortam incelendiğinde şu temel özelliklere sahip olduğu görülür:

-Ticareti kısıtlayan engeller hala mevcuttur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler iş ve ticaret hacmini etkileyen bu uygulamalara tahmin edilenin üzerinde rağbet göstermektedirler.

-Sanayileşmiş ülkeler çeşitli nedenlerden kaynaklanan durgunluktan nasiplerini belli bir süreklilikle almaktadır. 1960'lı yıllardan beri zaman zaman ortaya çıkan durgunluğun üstesinden gelmeleri ise tahmin edilenden fazla zaman istemektedir. Bu yetmiyormuşcasına bu ülkelerin büyüme hızları örneğin 1960'lı yıllardaki düzeylerine bir daha ulaşamamıştır. Halbuki bu büyüme oranlarının aynı dönemde Güneydoğu Asya ülkelerinin büyüme atılımına büyük katkısı olmuş ve bugünkü Pasifik Kaplanları'nın gelişmesine neden olmuştur. Bugünkü gelişmiş ülkelerdeki nisbi yavaş büyüme gelişmekte olan ülkelerin ürünlerine olan taleplerinin geçmişe oranla dar kalmasına neden olmaktadır.

-Batılı ülkelerin uyguladıkları tarım sektörünü teşvik edici politikalar gelişmekte olan ülkelerin tarımsal ürün ihracatını menfi yönde etkilemeye devam etmektedir.

-Dış ticaret hadlerinin gelişmekte olan ülkelerin aleyhindeki gelişmesi hala sürmektedir.

Bu dostane olmayan uluslararası iktisadi ortama gelecek için önemli sonuçları olacak bir gelişmeyi daha eklemek gerekmektedir: ticari blokların doğuşu ve bu blokların, veya başka bir ifade kullanırsak, bölgesel ticari alanların güçlenmesi...

Birleşmiş Milletler nezdindeki uluslararası kuruluşlar serbest ticaret hedefinin sürekli ve koyu savunuculuğunu yapmaktadırlar. Ancak bugün ticaretin yürütülme biçimine şekil veren iki stratejiden bir tanesinin daha büyük bir ağırlık kazanmaya başladığı görülmektedir. İlk stratejide serbest ticaret sorununa çok taraflı bir biçimde yaklaşılacakta, konu GATT çerçevesindeki Çok Taraflı Serbest Ticaret Görüşmeleri yoluyla ele alınmaktadır.

Bugün birçok devlet adamı ve konuya vakıf çevre bu stratejinin geçersiz olduğunu savunmaktadır. Ticaretin liberalleştirilmesi süreci sırasında çeşitli ülkelerin bu amaçlarını ikili ya da bölgesel tercihli ticari anlaşmalara başvurarak gerçekleştirmek istemelerinin de görüşlerinin kanıtı olduğunu ifade etmektedirler. Bugün özellikle bölgesel bir

* Bu yazı Aralık 1991'de kaleme alınmıştır.

stratejinin, belli sınırlar içerisindeki bir coğrafi alanda ticaretin serbestleştirilmesini amaçlayan bir stratejinin, tercih edildiği ve güçlendiği üzerinde durulmaktadır.

Ekonomilerin iktisadi birlikler içerisindeki entegrasyonu hız kazanmaktadır ve bugün serbest ticaret bölgeleri çok taraflı serbest ticaret ilişkilerinin yerini almaktadır. Serbest ticaret bölgeleri GATT'ın bugüne dek gerçekleştirmeye çalıştığı amaçları takviye etmek yerine onlarla rekabet eden alternatif bir yol olarak görünmektedir. Serbest ticaret bölgeleri daha sonra gümrük birliklerine ve nihayet ortak pazarların kurulmasına yol açabilir. Bu gelişmelerin her biri tercihi anlaşmaların yürütülmesini gerekli kılmaktadır. Tercihli anlaşmaların kendileri ise çeşitli pazarlara öncelikli girişler sağlamaktadır. Bu önceliklerden faydalanan, bunların geliştirilmesini ve güçlendirilmesini isteyen baskı grupları, bu hakların kendilerine saklı olmasını isteyecektir.

Ticaretin liberalizasyon süreci serbest ticaret bölgeleri çerçevesinde yürütüldüğü ölçüde, ticareti saptırıcı etkilerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Ticaretin daha az rekabet gücüne sahip sektörlerle sahip ülkelere kayması gruplaşma dışında kalmış ülkeleri büyük ölçüde etkileyecektir. Mevcut olan ve yenileri kurulmakta olan ticaret bölgelerinin bu grup dışı ülkelere karşı eşitsiz, ayrımcı tutumları ise sürecektir.

Avrupa Topluluğu bu gruplara örnek teşkil etmektedir. Avrupa Topluluğu kimi zaman yavaş, kimi zaman ise şaşırtacak kadar hızlı bir şekilde "Avrupa Kalesi"ne son şeklini vermekle meşguldür. Bir zamanlar EFTA'nın üyesi olan İngiltere, İrlanda, Portekiz bugün Avrupa Topluluğu'nun üyesidir. İsveç, Norveç, Finlandiya ve İzlanda Topluluk üyeliğine ılımlı bakmaktadırlar. Avusturya, Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan sırada beklemektedirler. Malta ve Kıbrıs ise aynı bekleyişi içinde.

Okyanusun öbür yakasında A.B.D., Kuzey Amerika İktisadi Birliği çerçevesinde Kanada ve Meksika ile bağlantılarını kurmuştur. Meksika ise Orta Amerika ülkeleri ile başlatmış olduğu görüşmeler çerçevesinde, bu ülkelerin kendi üzerinden Kuzey Amerika ile oluşabilecek bağlantılarına şekil verme çabasıdadır.

Güney Amerika ülkeleri 1960'lardan bu yana pek de başarılı olmayan benzer planları gerçekleştirerek Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği ve Orta Amerika Ortak Pazarı gibi kuruluşları kurmuşlardır. Bugün her ne kadar ülke içi iktisadi sorunların altında ezilmektedirler de, bu ülkelerden Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay dört ülkeden oluşacak bir Güney Bölgesi Ortak Pazarı'nı 1994 senesi sonuna kadar kurmak amacındadırlar.

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'nin üyeleri-

nin de benzer bir çalışma içerisinde girdikleri görülmektedir. Japonya, Kore, Çin, Tayland, Singapur ve Filipinler dahil toplam 16 ülkeden oluşacak bir bölgesel serbest ticaret anlaşmasından söz edilmektedir. Bir Japon Yen Bölgesi'nin giderek önem kazanması ve bunun dünya ticareti üzerindeki etkileri konusunda yapılmış çeşitli çalışmalar göze çarpmaktadır.

Hindistan, Pakistan, Bengaleş, Sri-Lanka, Nepal, Butan ve Maldiv Adaları arasında ticareti özendirici politikaların Bölgesel İşbirliği için Güney Asya Birliği içerisinde yürütülebilmesi için şimdilik pek sonuç verecek nitelikte olmasa da çalışmalar yürütülmektedir.

Tüm bu gelişmelerin Türkiye'yi etkilemesi kaçınılmazdır. 1980 lerden beri dışa yönelmeyi amaçlamış bir ülkenin ihraç edilebilir malları için yeni pazarlar bulmak, buralarda yuvalanmaya çalışmak ve gerekirse yeni ittifak arayışları içerisinde girmek bir zorunluluktur.

Türkiye'de liberalizasyon süreci yoluyla avarlama ve stabilizasyon modelinin uygulanmaya çalışılmasından bu yana on yıldan fazla bir süre geçmiş bulunuyor. Ülkenin siyasi sorunlarını bir kenara bırakıp, karşılaşılan iktisadi sorunların nitelikleri incelenecek olursa bu sorunların '80 öncesi'ni andırdığı görülür. Artan dış borçlar, yüksek enflasyon, büyük kamu sektörü açıkları, artan nüfus gibi... Bu sorunların bazılarının ise boyutları daha büyümüştür.

Ancak bunların yanısıra yüksek faizler nedeniyle durağanlaşmış yatırımlar, iç talebin yüksek fiyatlar nedeniyle daralmış olması, yeni atılımlar için mevcudun ötesinde yeni alanlara yatırım yapma gereği gibi hususlar da gündemdedir.

Ulaşılmak istenen hedeflerin sayısı çoktur. Bunların eşanlı olarak gerçekleştirilemeyeceği de bilinmektedir. Bu şartlar altında değişme ancak kısmi olacak, ve beklentilerin sürekli bir biçimde yeniden şekillendirilmesini gerektirecektir. Bu süreç ülke içi baskıların arttığı dönemlerde alınan önlemlerden geri adım atmayı da gerektirebilecektir.

Makroekonomik dengesizliklerin düzeltilmesi uzadıkça, kamuoyu ve hükümetin koalisyon üyeleri bu uygulamaları desteklemekten vazgeçebilirler. Bu ise iç siyasi çatışmaların artmasına neden olabilir.

Şimdiki halde Türk kamuoyunun gerek bugüne dek benimsenmiş olan iktisat stratejisini gerek Türkiye'nin içinde bulunduğu uluslararası iktisadi ortamı kuşku ve kızgınlıkla karşıladığı izlenmektedir. Bu yazıda amaç '80'lerden bu yana izlenen stratejinin sebep olduğu değişmeyi incelemek, bu stratejiye dayalı olarak ülke içerisinde ortaya çıkan sorun ve iç çatışmaları ele almak, ya da bu politikaların hala sürdürülüp sürdürülemeyeceğini, veya yeni hükümetin iktisadi programını incelemek değildir. Burada sadece dışa dönüklüğü

sürmesi beklenen ve artan müdahaleci bir uluslararası ortam içerisinde hareket edecek olan Türkiye'nin geleceğini nerede nasıl garantileyebileceği konusunu irdelemektir.

Burada özellikle coğrafi açıdan iki kıta üzerinde bulunan Türkiye'nin en yakın çevresinde yer alan üç bölge ile yürütebileceği ticari ilişkileri, geleceği tartışılmak istenmektedir. Bugün için bu üç bölge ile ilişkiler şu başlıklar altında incelenebilir:

Fırsat ve Zorluklar Diyarı: Avrupa Topluluğu.

İstikrarsızlığa Mahkum Pazarlar: Ortadoğu Pazarı

Bilinmeyene Açılış: Doğu Avrupa ve Sovyet Pazarı.

Yakın çevremizde yer alan bu bölgelere geleneksel pazarlarımızdan olan A.B.D. ve yeni olanaklar sağlayabilecek Uzakdoğu pazarını da eklemek mümkündür.

Türkiye'nin A.B.D. ile olan ticaretinin zaman içerisinde gösterdiği gelişmeye baktığımızda bu pazarın toplam ithalat ve ihracatımız içerisindeki payı bir gelişme kaydetmemiştir. Bu pazarın toplam ithalatımız içerisindeki payı 1989 ve 1990 yılları için sırasıyla %13.5 ve %10.2, aynı seneler için ABD'nin toplam ihracatımız içerisindeki payı %8.4 ve %7.5 idi. Türkiye'nin ABD ithalatı içerisindeki payı ise hep %0.20 civarında kalmıştır. Zaman içerisinde bu oranlar fazla değişmeyecektir. Zira ABD'nin mevcut çeşitli taahhütlerine sürekli yenileri eklenmektedir. Meksika ve Kanada ile bağlantıları, Avrupa Topluluğu ve Uzakdoğu ülkeleri ile süregidecek ilişkilerinin yanı sıra, Ortadoğu ülkeleri ile bağlantıları da şekil değiştirmektedir. 1985 yılında ABD ve İsrail ile yapılan Serbest Ticaret Anlaşması çerçevesinde 1995 yılında iki ülke arasındaki ticaretin tüm vergi ve tarifelerden muaf tutulması söz konusu olacaktır. Bu arada İsrail ve Arap ülkeleri arasında sağlanacak bir uzlaşma formülünün tüm bu ilgili aktörler için bir iktisadi ödül olacaktır. Bu gelişmeler Türkiye ile olan ilişkilerinin mevcut olandan daha fazlasının gelişmesine pek imkan vermeyecek niteliktedir.

Türkiye ticaretinin Avrupa Topluluğu grubu ile coğrafi bir bağımlılık içerisinde olduğu söylenebilir. AT'ye yönelik ihracat 1989'da toplam ihracatın %46.5'ini, 1990'da %53.2'sini oluşturmuştur. Aynı dönem için ithalat rakamları sırasıyla %39.3 ve %41.8'dir. Diğer taraftan Türkiye'nin toplam AT ticareti içerisindeki payı hala %3 civarındadır. Bu bağımlılık yabancı sermaye girişi ile ilgili rakamlarda da kendini göstermektedir. Bu ilişkiler AT yetkililerine önemli bir pazarlık gücü vermektedir. Türkiye'nin AT'nin tam üyesi olmadan da AT ile mevcut iktisadi bağlarını sürdürmek zorunda olduğu kanaati uyandırılmak istenmektedir... Bu nedenle sırada bekleyenlerin listesi uzadıkça Türkiye'yi geri plana itmekten çekinmemektedirler. Gelecek yıl-

larda ilişkilerin yoğun ancak çok daha gergin olması beklenmekte, tam üyeliğin ise nisbeten uzak ve erişilmesi zor olduğu söylenebilmektedir.

Türkiye'nin EFTA ile bu Aralık ayında bir serbest ticaret bölgesinin kurulmasına ilişkin bir anlaşmaya imza atması, geniş tutulan bir Avrupa Ekonomik Alanı içerisinde bir süre daha kalması anlamını taşıyacaktır. Bu arada şu hususun da unutulmaması gerekmektedir. Gerek AT gerek EFTA Ortadoğu'daki İsrail, Körfez İşbirliği Konseyi gibi ülkelere de benzer haklar veya daha fazlalarını tanımış veya tanımaya hazırlanmaktadır.

Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerimize gelince, Ortadoğu ülkelerine yönelik pazar çeşitlendirilmesi çalışmaları '80'lerde başlamış ve bu pazar ani bir büyüme göstermiştir. İlk yıllarda toplam ihracat artışımızın %35'i bu ülke grubundan kaynaklanmıştır. Ancak bölgedeki siyasi istikrarsızlık ve petrol gelirlerindeki azalışlar pazarın dalgalanmalarına açık olmasına yol açmıştır. 1986'nın başlarından itibaren bu ülkelerin Türk ticareti içerisindeki payı azalmaya başlamıştır. 1985'te toplam Türk ihracatı içerisinde %41.9'a kadar bir payı olan Ortadoğu pazarı 1989'da %23.5, 1990'da ise sadece %18.3'lük bir orana sahip olmuştur. İthalatımız içerisindeki payları ise aynı seneler için sırasıyla %30, %17.4 ve %16.7 idi. Ticaret özellikle iki ülke, İran ve Irak üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu bölge ile ilişkilerimiz sadece ticari olmayıp müteahhitlik gibi hizmetleri de kapsamaktadır.

Gelecek yıllarda bu ülke grubuyla ilişkilerimizdeki inişli çıkışlı seyrin artar biçimde gelişmesi beklenebilir. Halihazırda Katar ve Türkiye arasında oluşturulabilecek bir gaz hattı, İran ile benzer ilişkilerin kurulması, Türkiye'den bu ülkelere doğru uzanacak bir su hattı gibi çok iddialı programların gündemde olması buna delildir.

Türkiye için büyük gelecek vaadeder nitelikteki ticari bölgelerden bir tanesini de Doğu Avrupa ekonomileri ile Asya'da bağımsızlıklarını ilan eden eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin teşkil ettiği çeşitli vesilelerle söylenmektedir. Ödemelerin serbest döviz ile yapılmaya başladığından bu yana ilkin 1990'da gerileyen bu ticari ilişkiler 1990 yılında toplam ihracatımızın %7.6'sını, toplam ithalatımızın ise %10.1'ini oluşturmaktadır. Bu ülkeler arasında en büyük pazarı Sovyetler Birliği oluşturmaktadır.

Doğal Gaz Anlaşması çerçevesinde yürütülen ticaret ve müteahhitlik hizmetleri, bu anlaşma dışında yürütülen iktisadi ilişkiler, Türkiye'nin Sovyet Pazarı'nda daha da yerleşebileceğini göstermektedir. Sovyetler Birliği'ndeki döviz kıtlığı sorunu 1990 yılında Türkiye'nin bu ülkeye yaptığı ihracatın azalmasına neden olmuştur.

Doğu Avrupa ülkeleri ile daha sıkı işbirliğini sağlamak için bu ülkelerle aramızda iş konseylerinin kurulması, Türk işadamlarıyla Bulgar, Sovyet, Azerbaycan, Türkmenistan, Gürcistan ve Erme-

nistan'da iş gören kimi devlet, kimi yeni kurulmuş özel şirketlerle doğrudan görüşerek işbirliği olanakları arama çabaları, Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Sovyetler Birliği ile yürütülmekte olan resmi müzakerelerde bir Karadeniz Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın hazırlıklarına girilmiş olması bu bölgeye atfedilen önemin göstergelerindendir.

Yakın coğrafi alanımız içerisindeki bu ülke gruplarıyla ilişkilerimize baktığımız zaman bu ilişkilerin eşit haklar tanıyacak biçimde yürütülmediği görülmektedir. 1996 yılında AT ile sanayi ürünleri alanında tüm gümrük duvarlarının sıfıra indirilmesi söz konusudur. EFTA ile imzalanacak serbest ticaret anlaşması AT'ye tanınan bu hakların EFTA grubu mensuplarına da aşamalı olarak tanınmasına imkan verecektir. Benzer anlaşmaların Ortadoğu ülkeleri ve Uzakdoğu ülkeleri ile düzenlenmesinin de artık gerekli olup olmadığının tartışılmasında da fayda vardır. AT ülkeleri İsrail ile Körfez ülkelerine bizlere yirmi yılda tanıdığı hakları bir ka-

lemde tanırken, en yakın coğrafi alanımız içerisine giren Doğu Avrupa ülkelerine kapılarını açarken, Türkiye'nin direkt bağlantılarını sadece AT ve EFTA üzerinden yürütmesi şart değildir. Rekabeti kıştıracak, Asya Kaplanları'nı Batı'ya yaklaştıracak, Ortadoğu ülkeleriyle ortaklaşa çalışmaları hızlandıracak girişimlere ön ayak olmanın üzerinde ciddiyle düşünülmesi gerekmektedir. Statik düşünmeyip, daha dinamik bir ortamda iş yürütme imkanlarının araştırılması ve bulunan bu yollarda ilerlenmesi şarttır.

Doğumuzda bağımsızlıklarını ilan eden Sovyet Cumhuriyetleri ve henüz nasıl tanımlayacağımızı kesinlikle bilmediğimiz kuzey komşularımızla ilişkilerimiz sorunlu gelişmektedir. Her iki tarafta da çekilen döviz cinsindeki sermaye eksikliği iki taraf için ödeme zorlukları doğurmaktadır. Müşterek iş alanlarının sayısı çok, hedef ise bunları gerçekleştirecek finansal olanakların geliştirilmesine gelip dayanmıştır.

beciya

Prof. Dr. Gülten KAZGAN

Değerli okurlarımız bu söyleşimizde İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim üyelerinden Prof. Dr. Gülten Kazgan konuştumuz oldular. Dünya ekonomilerinin hızla birbirleriyle bütünleştiği, ekonomik ilişkilerin gittikçe yoğunlaştığı bir süreç içinde Türkiye ekonomisinin sisteme entegrasyon sorununun incelendiği ve mevcut durumun değerlendirilmeye çalışıldığı bu söyleşiyi yayın kurulu üyemiz Çiğdem Şahin gerçekleştirdi.

İktisat Dergisi: Hocam aslında bu söyleşimizin amacı değişen dünya koşulları karşısında Türkiye ekonomisini ele almak ve bunu yaparken de dünya ülkelerinin özellikle ekonomide hızla birbirleriyle entegre olduğu bir süreçte Türkiye'nin alacağı konunun ne olacağını belirlemektir. Türkiye sisteme nasıl entegre olacaktır, bu nerde ve ne şekilde gerçekleşecektir, hedef AT'mı, KET'mi (Karadeniz Ekonomik Topluluğu) olacaktır gibi özetleyebileceğimiz sorulara yanıt ararken, sanırım, amaçlanan ve merak edilen birçok nokta da söyleşinin seyrine göre açıklık kazanacaktır. Genelden özele doğru gidelim isterseniz ve öncelikle dünyada ekonomik ilişkilerin oldukça yoğunlaştığı, döneme "Entegrasyon Dönemi" olarak adını veren bu sürecin değerlendirmesini yaparak söyleşimize başlayalım. Bu süreç nasıl başladı ve nereye doğru gidiyor? Bu konudaki görüşlerinizi alabilir miyiz?

Prof. Dr. Gülten Kazgan: Dünya neden entegrasyona gidiyor öncelikle onu görüşelim isterseniz. Dünya entegrasyon hareketlerinde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki başlangıç noktası Roma Anlaşması'nın imzalanarak altı gelişmiş Batı Avrupa ülkesinin bir gümrük birliği kurması oldu. Birinci Dünya Savaşı öncesi hatta İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde Batı Avrupa'nın sanayileşmiş ülkeleri zaten kendi sömürgeleriyle bir entegrasyon içindeydi. Örneğin Fransa, İngiltere, Hollanda, İtalya büyük sömürge imparatorluklarına sahipti. Fakat Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan dağılma süreci İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hız kazandı ve yakın bir gelecekte bu imparatorlukların tamamen dağılacakları anlaşıldı. Entegrasyon hareketinin burada kökeninde, daha önce sahip olunan büyük pazarı Avrupalı birleşme ile telafi etmek yatıyordu, konunun bir boyutu buydu. İkinci boyut tabii Batı Avrupa'yı bir barış alanına döndürmek ve yıkıcı sonuçları olan büyük savaşları entegrasyon hareketi yoluyla engellemekti. Olayın üçüncü boyutu ise İkinci Dünya Savaşı'nda yanıp yıkılan Avrupa'nın o dönem tek güç olarak kalan ABD ve büyük bir askeri güç olma yolunda evrilmesi beklenen SSCB karşısında bütünleşerek bir güç olarak ortaya çıkmasını sağlamaktı. Yani kısacası pazar yaratma, barışa ulaşma ve dünya sahnesinde güç kazanma bu sürecin temellerini oluşturdu.

İktisat Dergisi: Bu anlattıklarınız entegrasyon olgusunun ilk kez Batı Avrupa ülkelerinde geliştiğini ve güç kazandığını gösteriyor. Peki bu sürecin bütün dünya ülkelerine yayılması nasıl oldu, ülkeler ekonomik ilişkilerde bu derece yakınlaşmaya nasıl ulaştılar?

Prof. Dr. Gülten Kazgan: Ben de oraya gelecektim. AT büyüyüp daha çok sayıda üyeye ulaşınca bütün dünyada pazar etkileri yaratmaya başladı ve yarattığı bu etkiler dalga dalga diğer ülkeleri

de bloklaşma yoluna sürüklendi. 1960'ta EFTA'nın kurulmasından başlayıp bugüne kadar bölge düzeyinde bloklaşma süreci yaşandı. AT'ın yarattığı pazar etkisi açıktı. Ticareti kendi dışından kendi içine doğru çeviriyordu. Ayrıca kendi çerçevesinde eski sömürgelerden, Akdeniz çevresi ülkelerinden oluşan bir de gümrük anlaşmaları, tavizli ticaret anlaşmaları biçiminde tavizli ticaret alanı yaratmıştı. Başlangıçta daha önce de belirttiğim üzere dünyada bölgesel entegrasyon hareketlerinin başlangıç noktası AT'ın yarattığı pazar etkisi oldu. Ancak daha sonra buna işbirliğinin getireceği çeşitli olanaklardan ülkelerin bölgesel düzeyde yararlanma istedikleri de eklendi. Özellikle teknolojinin yeni devrimler yaratıyor olması gerek bilgi birikimi gerek sermaye birikimi açısından ülkeleri işbirliğine itti. Bildiğiniz gibi en son ABD, Meksika ve Kanada da kendi aralarında bir serbest ticaret bölgesi oluşturma yoluna girdiler. Diğer yandan Japonya da Uzakdoğu'da, kendi çevresinde böyle bir alan yaratma çabasında. Zaten ASEAN henüz kurulmuş bulunuyor. Japonya'nın isteği Uzakdoğu'da kendisinin merkez olacağı bir Pasifik Serbest Ticaret Bölgesi yaratmak sonuça. Bu arada sanayileşmiş dünya kendi içinde bu şekilde bloklaşırken gelişmekte olan ülkeler de benzer çaba içine girmişlerdir. Magrep ülkeleri, Körfez İşbirliği Konseyi, Latin Amerika'da LAF-TA bunun başlıca örnekleridir. Gerçekte İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD tek güç olarak kurumlar yaratırken hedefi dünya çapında serbest olan bir ticaret idi. Bloklaşma değildi. Ancak olayların gelişimi bunu bölgesel bloklaşmaya dönüştürdü. Fakat şunu da kabul etmek gerekir ki birçok alanda ülkelerarası işbirliği bugün, örneğin 1930'lu yıllara oranla çok daha ileri düzeydedir. Mesela Avrupa'da A-GLK Doğu Bloku'nu da içeren gevşek nitelikli, coğrafi alanı çok geniş bir anlaşma niteliğindedir. Ayrıca çokuluslu şirketlerin yatırımları, giderek serbestleşen sermaye hareketleri, hatta ve hatta az gelişmiş ülkelerden bütün yasaklamalara rağmen gelişmiş dünyaya akın eden işgücü, faktör hareketlerine dayalı bir bütünleşmeyi de ortaya çıkarmıştır.

İktisat Dergisi: Dünyada böyle bir süreç yaşandığına göre Türkiye de eninde sonunda ait olduğu yeri bulacak ve sisteme entegre olacaktır. O halde Türkiye'nin bu konudaki alternatiflerini ve bunlardan Türkiye gerçeğine uygun olanını görüşleriniz doğrultusunda değerlendirir misiniz?

Prof.Dr. Gülten Kazgan: Türkiye AGLK'te yerini almıştır. Dolayısıyla Avrupa'nın gevşek biçimde de olsa tümüyle işbirliğini hedefleyen bir anlaşmaya katılmış bulunmaktadır. Türkiye aynı zamanda bildiğiniz gibi İslam Konferansı'na da üyedir. İslam Kalkınma Bankası'na da üyedir. Şimdi de KET'in önderi konumundadır ve Karadeniz çevresi ülkeler arasında çeşitli alanlarda işbirliğinin gerçekleştirilmesi için aktif rol üstlenmiştir. Tabii ayrıca 1963'ten beri ortak üye sıfatı ile AT'la ilişki içindedir ve halen 1995 yılına kadar sınai mamullerde AT ülkeleriyle gümrük birliğini tamamlayacağını ve Topluluk'tan gelen sanayi mamüllerine herhangi bir ko-

ruma uygulamayacağını kabul ettiği bir anlaşmanın tarafı konumundadır. Ayrıca AT ile ilişkilerini geliştirmekte olan EFTA içinde de yer alma çabasıdır.

İktisat Dergisi: Türkiye'nin AT'a en son 1987 yılında yaptığı tam üyelik girişiminden sonra ne gibi gelişmeler oldu, yakın bir gelecekte AT'la tam üyelik statüsünde gerçekleşecek bir bütünleşme söz konusu olabilir mi, bunu sebepleriyle açıklamışınız?

Prof.Dr. Gülten Kazgan: AT'a Türkiye'nin tam üye sıfatı ile katılması şimdilik yakın bir olasılık olarak gözüküyor. Türkiye'deki hızlı nüfus artışı, aşırı enflasyon, aşırı işsizlik, yeterince gelişemeyen sanayi, Avrupa'dan sosyo-kültürel farklılık ve gerilik gibi faktörler Avrupa açısından Türkiye'yi istenmeyen bir üye konumuna getiriyor. Tabii Türkiye'nin yutacağı büyük fonlar da ayrı bir sorun oluşturuyor bu ülkeler için. Bu bakımdan hiç olmazsa 2000 yılına kadar geçecek olan sürede Türkiye'nin tam üyeliğe kabul edilmeme olasılığı yüksek. Durum böyle olunca Türkiye'nin başka sahalarda kendisi için bir hayat alanı yaratması çok önemli oluyor ve sanıyorum ki AT dışındaki ilişkilere verilen önem de bu sezgiden kaynaklanıyor. Şunu da belirtmek gerekir ki Türkiye bu yeni sahalarda kendisine bir hayat alanı bulur, bir yandan hızla gelişir bir yandan da AT için cazip pazarlar yaratabilirse bugün AT için istenmeyen konumu kolayca değişebilir.

İktisat Dergisi: Az önce yakın bir gelecek için tam üyeliğin söz konusu olamayacağını söylediniz peki gerçekleştirilme yolunda çaba sarfedilen gümrük birliği konusunda ne düşünüyorsunuz?

Prof.Dr. Gülten Kazgan: AT'a bugün tam üye olan ülkelere hiçbiri gümrük birliğini Topluluk dışında iken tamamlamamıştır. Sadece Türkiye hem Topluluk dışında olup hem de gümrük birliğini tamamlayacak ve hesapça tam üyeliği bundan sonra söz konusu olacaktır. Bu bence olumlu bir yaklaşım değildir. Çünkü Milli Gelir rakamları ne kadar şişirilirse şişirilsin Dünya Bankası sınıflandırılmasına göre Türkiye, henüz, alt-orta gelirli, sanayileşmesi henüz yetersiz, tarımı geri, enflasyon hızı çok yüksek, gelişmekte olan bir ülkedir. Böyle bir ülkenin kendi iç pazarını sanayi mamüllerde tamamıyla Batının en gelişmiş ülkelerine açmasını ras-yonel bir karar olarak göremiyorum. Türkiye'nin bu ülkelere verebileceği tek önemli şey zaten bu pazardır. Bu pazarı da tam üyelik gerçekleşmeden sunarsa, Topluluğun ilerisi için Türkiye'den alabileceği birşey kalmayacaktır. Bu da Avrupa'nın Türkiye'nin tam üyeliği konusunda her zaman isteksiz davranmasına yol açacaktır.

İktisat Dergisi: Sizin de az önce değindiğiniz gibi Türkiye henüz gelişmemiş ülke statüsünü aşabilmiş değil; ancak amaçları arasında gelişmek, dünyanın en gelişmiş ekonomileri ile boy ölçüşmek var. Öyleyse Türkiye'nin bu hedefe yönelik kalkınma stratejisi ne olmalıdır? Mevcut uygulamalar bu

stratejiye uygun mudur? Bu konularda görüşleriniz nelerdir?

Prof.Dr. Gülten Kazgan: Bugüne kadar dünya tasarrufu ve yatırımı artırarak üretimi artırmak, yatırımları insan üzerine yapmak ve insanını, kurumlarını geliştirmek, teknolojik düzeyini ilerletmek şeklinde bir kalkınma yolu izlemiştir. Dünyanın gelişmek için bildiği tek yol budur. Ancak Türkiye insanını geliştiremedi, tasarrufunu yeterli düzeyde arttırmadı, yatırımı da özellikle 1980'li yılların politikaları doğrultusunda doğrudan verimli alanlara yöneltmesi mümkün olmadı. Türkiye'nin var olan sosyo-ekonomik yapısında ve uyguladığı ekonomi politikaları ışığında sanayileşmiş ülkelerin statüsüne sıçrayabileceğini söylemek çok zordur. Bunu yapan Güney Kore gibi Uzakdoğu ülkeleri oldu. Şimdi bunları aynı bölgedeki Çin, Malezya ve Tayland izliyor. Ama bunların durumu Türkiye için geçerli değil. Türkiye'nin ekonomik problemlerinin yanı sıra bir sürü de politik problemleri bulunmaktadır. Ülke çağın yaşadığı teknolojik devrimleri ancak kıyısından köşesinden izleyebilmektedir. Oysa Asya Kaplanları bu teknolojik devrimi 1970'li yılların başından itibaren içinde yaşayarak yakalamışlardır ve belirtilen büyük hamleyi yapmışlardır.

İktisat Dergisi: Daha çok dünya ülkelerinin ekonomik bütünleşmesi üzerinde durduğumuz ve sonuçta çeşitli bloklaşmanın oluştuğu bir ortamda Türkiye'nin alacağı yeri sorgulamaya çalıştığımız bu söyleşide şu noktayı da vurgulamayı istiyoruz. Entegrasyon ne şekilde olmalıdır, ülkelerin entegrasyondan en azami faydayı sağlamasında siyasi otoritelere ne gibi sorumluluklar düşmektedir? Bu konuda neler söyleyebilirsiniz?

Prof.Dr. Gülten Kazgan: Entegrasyon çok gevşek bir deyim. Bunu siyah ve beyaz olarak düşünmemek gerekiyor, arada çok değişik renkler var. Dünyanın bütün ülkeleri entegrasyon karşısında iki uç noktada toplanmış değildirler, bu hep bu iki uç noktanın arasında bir yerde olmuştur. Hükümetlerin görevi ekonominin sahip olduğu kurumlar, olanaklar, üretim kapasitesi, üretim yapısı, insan malzemesi ve bunun eğitim düzeyi gözönünde tutularak entegrasyonun hangi düzeylerde olacağını saptanması yolundaki politik kararı vermektir. Doğru olan, ne Arnavutluk gibi tam kapalı, ne de tam açık, bunların arasında bir yerde olmaktır. İyi bir hükümet bu politik kararı en doğru koşullarla değerlendirebilmelidir. Örneğin, bir sanayi devi olan Güney Kore'de liberasyon oranı halen % 70 ise, ancak geçen yıl bütün vatandaşları tam seyahat hakkını elde edebilmişse, ve de bu ülke döviz kazancı çok yüksek ve bu sayede dış borçlarını ana faizi ve taksidiyle cebinden ödeyip dış borç stokunu giderek azaltıyorsa bu bir başarılı politik karar sonucudur. Güney Kore sisteme entegre olmuştur ama belli sınırlamalar altında olmuştur. Sonuçta şunu bir kez daha vurgulamakta yarar görüyorum, ülkelerin dünya ekonomisine entegrasyonunun derecesi po-

litik bir karardır ve iktidardaki hükümetlerin vereceği bu karar doğru olursa entegrasyona giden ülke başarılı olur, zenginleşir, aksi taktirde zarar görür, fakirleşir. Doğru karar da, ekonominin olanakları konusundaki değerlendirmelerin doğru yapılmasına ve buna göre ne derecede bir entegrasyonun gerçekleştirileceğinin saptanmasına bağlıdır. Entegrasyon konusunda günümüzdeki gelişmelerden özetlemek istediğim birkaç önemli nokta daha var. Örneğin, 1980'li yıllarda, Batı'nın sanayileşmiş ülkeleri işgücü hareketleri üzerindeki sınırlamaları artırıp, az gelişmiş ülkelerden gelenlere daha sıkı bir denetim uygularken, bir yandan da sermaye hareketleri üzerindeki kontrolleri kaldırma yoluna gitmişlerdir. 17 OECD ülkesi AT'nin "Tek Pazar"ı oluşturduğu süre içinde sermaye hareketleri üzerindeki bütün sınırlamaları kaldırma kararını uygulamaya koymuştur. Türkiye de bu karar uyarınca aynı süreç içindedir, fakat kısa vadeli sermaye hareketleri serbestleşirken oldukça zorluk çekmektedir. Portekiz ve Yunanistan'ın durumu da Türkiye'den pek farklı değildir. Sonuçta sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle entegrasyon düzeyide yükselecektir, fakat henüz tarım ürünleri ticaretinin serbestleşmediği de bir gerçektir. Son Uruguay Round görüşmeleri AT ile Kuzey Amerika arasındaki anlaşmazlıklar üzerine dağılmıştır. Telekomünikasyon buna bir diğer örnektir.

İktisat Dergisi: Peki, Hocam, entegrasyon ekonomik düzeyde giderek ilerlerken, dünya genel bir huzur ve barış yaşıyacak diyebilir miyiz?

Prof.Dr. Gülten Kazgan: Genel bir huzur ve barış havasından henüz çok uzak olduğumuz açık. Komünizmin yıkılmasıyla eş-anlı olarak milliyetçi ve etnik merkezli çatışmalar başta (eski) SSCB'yi ve Yugoslavya'yı dağılma aşamasına getirdi. Ama o-lay bu iki ülkeyi çok aşıyor, bütün Avrupa'yı tehdit ediyor. Türkiye de aynı akımların etkisiyle şiddet hareketlerine tanık oluyor. Komünizmin yıkılmasıyla ortaya çıkan ideolojik boşluğu bu akımların doldurmaya başlaması, ekonomik entegrasyon sürecinin siyasal nitelikli milliyetçi-etnik hareketlerle kesintiye uğraması demek. Bu konuda bir noktayı daha vurgulamak gerek: Sanayileşmiş ülkelerle onlara ayak uydurabilen, yani yarı sanayileşmiş ülkeler kendi aralarında entegrasyon yaşarken, diğer yandan kopmaların olduğu ülkelerin olduğu da bir gerçek. Mesela en az gelişmiş ülkeler, Sahra-altı Afrika ve Hint-altı Kıt'ası gibi, bu sürecin dışında ve giderek unutulmuş ülkeleri buna örnek verebiliriz. Aynı şekilde, Avrupa'nın ayrılmaz parçası sayılan Çekoslovakya, Polonya ve Macaristan'ı AT'a entegre etmek için, başta Almanya, bütün Batı çalışıyor; fakat, Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk gibi ülkeleri değil entegre etmek, kimsenin hatırladığı bile yok. Sonuçta zenginlerin yürüyüşüne ayak uyduramayan ülkeler dışlanıp bir tarafa itiliyor. Kısacası bu da entegrasyonun siyasi boyutu işte...

İktisat Dergisi: Teşekkür ederiz Hocam.

mart
1992
dönemi

BILAR

A.Ş. İSTANBUL

PROGRAMLI
SEMİNERLER
DİZİSİ

NECİP ÇAKIR

NURHAN YEGİRTÜRK, HACER ANSAL, ÜMİT
ŞENESEN, TULAY ARIN, GÜLAY GÜNEŞ
ŞENESEN, BURHAN ŞENATALAR

ÖMER LAÇİNER

ÇAĞ ATAY ANADOL
AYDIN UĞUR, FATMAĞUL BERKTAY

NIHAT İLERİ

ARŞALUYS KAYIR
SAHKA YÜKSEL, GÜLNUR SAYRAN, HÜSEYİN
TAPINÇ, İSKENDER SAVAŞIR

SAFFET MURAT TURA
ORHAN KOÇAK, İSKENDER SAVAŞIR

ALİ AKAY-AHMET SOYSAL

ÖRÜÇ ARUOBA

GÜLNUR SAYRAN
HACER ANSAL, TULAY ARIN, NECİP ÇAKIR,
ADNAN EKŞİGİL, ERTUĞRUL KURKÇU,
SARUHAN ÖLÜÇ, SENGÜR SAYRAN

DOĞAN ŞAHİNER

İHSAN BİLGİN
BURAK BOYSAN, MEHMET KARAOĞEN

İSKENDER SAVAŞIR
BURAK BOYSAN, ORHAN KOÇAK, İHSAN BİLGİN

DEMİZ TÜRKALİ

MUSTAFA ARSLANTUNALI-JAK KAMHI

İBRAHİM EREN

YAVUZER ÇETİNKAYA

● Türkiye Ekonomisinin Güncel Dinamikleri

● 80'li Yıllar: Yeni Bir Çağa Geçiş

● Bir Kitabı Seyretmek

● Oyunu Oyuncularla İzlemek

● Cinsellik: Eleştirel Bir Yaklaşım

● Psikanaliz ve Ötesi

● İstanbul'u Dinliyorum

● Herakleitos

● 21. Yüzyılın Eşiğinde Marksizm

● Dilbilimsel Felsefe

● Avrupa'da Şehirleşme Sorunları ve Stratejileri

● Şehirlerin Sesleri: İstanbul-Ankara-İzmir

● Oyunculuk

● Bilgisayar Nasıl Düşünür?

● Hristiyanlık Tarihine Eleştirel Bir Yaklaşım

● Passolini ve Uluslararası İstanbul Film Festivali

BILAR

A.Ş. İSTANBUL

3 Şubat'da Yeni Yerimizdeyiz!

İstiklal Cad. Zambak Sk. No: 4/7 80080 Beyoğlu-İstanbul

Tel: 249 42 86 • 252 81 34 Faks: 252 81 34

MİLLET İKTİSADI ÜZERİNE NOTLAR

Yalçın KÜÇÜK

Sıradan insan için önemli olan tarih'tir. Bilimde ise tarih yöntemi ön plana çıkıyor; tarihin zaman zaman son derece yanıltıcı olmasına karşılık, tarih yöntemi bilimin en büyük kaynaklarından birisi oluyor ve doğrunun en sağlam doğrulayıcılarının da başında geliyor. Ne yazık ki bu, bugüne kadar yeterli ölçüde kabul görmüyor.

Kabul görmemesinde bir Soğuk Savaş bilim felsefecisi olmaktan ileri geçemeyen Popper'in önemli katkısı var; Popper'in bir agnostik olduğu yavaş yavaş kabul edilmek zorundadır. Popper, tarihçi yöntem sahiplerinin, kendince, "sociology is theoretical history" görüşüne karşı çıkıyor, ömrünce bunu çürütmeye çalışıyor(1); bilim için, tek önerisi "piecemeal tinkering" oluyor. Bunu tenekecilik olarak Türkçeleştiriyorum.

Milton Friedman'ın bütün yaptığının bu gerici bilim felsefecisinin görüşlerini iktisada taşımaktan ibaret olduğunu düşünüyorum; Friedman, bir tenekeçidir. Türkiye'de iktisat mesleğinde öğretim işini üstlenenlerin pek büyük bir bölümünün Friedman'cı olduğunu görüyorum; bunlar da tenekeçilerdir.(2) Çok uzun olmayan bir zamanda iktisat mesleğinin tenekecilik krizini atlatarak tarihçi yöntemle birlikte yeni gelişmelere açılacağına inanıyorum.

Tarihin yazdıklarından birisi şudur: 1071 yılında Malazgirt'teki savaşta, Türkler, cephenin iki tarafında yer aldılar. Ancak bir süre sonra Roma orduları arasında yer alan Türkler, milli duygularını duydular ve Selçuklu tarafına geçerek Küçük Asya'yı Türklere açtılar ve pek üstü açılmamakla birlikte, böylece, Anadolu'nun türkleşmesini başlattılar. Orta okullardan beri tarih derslerinde okutulan bu "gerçekler" tarihçi yöntemin sınavından geçemiyorlar; bu kısa incelemeye bununla başlamak istiyorum.

Önce parantezlerden birisini açmak durumundayım; kvantum fiziğindeki gelişmeler, epistemolojide sıçramalara gebe görünüyor. Ne yazık ki, fizik son derece uzmanlaşmıştır; bu nedenle buradaki gelişmeleri çok yakından izlemek imkanı doğamıyor. Bunun için bu parantezin içini kvantum fiziğinden değil, kendi çalışmalarımın birisiyle doldurmak zorunda kalıyorum. Çalışmalarımın birisinde, 1960 yıllarında Türkiye'de bir Komünist Partisi olduğunu ortaya çıkardım; bilinen komünist partisinin dışında ve bunun varolma çabaları gösterdiği bir zamanda böyle bir bulgu hem itiraz görmedi ve hem de önemli bir kabul gördü. Böyle bir durum bende şöyle bir soruya yol açtı: Acaba o dönemde "gerçekten" Türkiye'de bir Komünist Partisi faaliyet gösteriyordu da bunu benden başka kimse göremiyordu, yoksa ben yazdığım için mi bu dönemde Türkiye'de bir Komünist Partisi "gerçek" oldu? Böyle bir soru hem gerçekle bilgiyi içiçe sokuyor ve hem de yaşamı, yaşanmaya değer bir serüven hali-

ne getiriyor. Sorunun ve kvantum fiziğinin epistemolojik değerini burada görüyorum.

1071 yılındaki savaşa gelince, burada yanlış olan şöyle görünüyor; millet olmak bir aidiyet bilincidir ve bu dönemde, dünyanın hiçbir yerinde aynı kandan gelenler arasında bir aidiyet bilinc ve duygusu bulunmuyor. Dolayısıyla Malazgirt'te, cephenin iki yanında olanlara "Türk" demek imkanı yoktur; bunların birbirine bağlılık duygularından ve bir millet olmalarından söz etmek mümkün görünmüyor.

"Millet" tarih sahnesine kapitalizmle birlikte çıkıyor.

Daha önce var olan, parçalılıktır. Daha önceki aidiyet durumu, çok büyük ölçüde fizikseldir ve güçten, birlikte iş yapmaktan, ganimet toplamaktan, varolabilmekten, savaşmaktan kaynaklanıyor; eninde-sonunda bir güçlü liderin etrafında toplanma olarak beliriyor.

Kısa yazabilmek parantez açabilmektir.

Marksizm'in ve Leninizm'in değerinden en küçük bir kayba uğradığını düşünmüyorum. Marx, tarihe düşmüş en hırslı kitap oburlarından, sözcüğün en olumlu anlamında ansiklopedik bilgisi en geniş olanlardan ve en büyük bilim adamlarından birisidir; Lenin, bir büyük politikacı ve büyük devrimcidir. Böyle olmakla birlikte Sovyet düzeninin çöküşünün, benim bu düzenin çözülüşünden önce başlatmaya çalıştığım bir süreçte daha büyük bir hız kazandırıcaktır; Marx'a ve Lenin'e daha soğukkanlı bakma imkanı doğuyor. Bunun hem bir devrimci ve hem de epistemolojik zorunluluk olduğunu görüyorum: Devrimin eşliğindeki ülke ve bölgelerde, kutsallıklar dinseliliklerini yitiriyorlar. Bilgi teorisi, önündeki yeni ve daha önceki kutsallıklarla çözülemeyen sorunları çözme zorunluluğuyla karşı karşıya geliyor.

Marx'ın iktisadında katılmadığım bir yana işaret etmek istiyorum; aslında bütün düşüncesinin rengi olarak ortaya çıkıyor. Marx, Komünist Manifesto'dan başlayarak, olgunluğa büyük bir eğilim gösteriyor; "maturity biased" türünden ifade ederek tenekeci öğretim üyelerinin yetiştirdiği kuşakların anlamalarını kolaylaştırabileceğimi sanıyorum. Devrimde, çelişkilerin olgunluğuna, devlette burjuva sınıfının gelişkinliğine ve millette pazarın büyümesine, bir yatkınlığını gözleyebiliyorum.

Yalnızca bilgi teorisini ilgilendirmiyor veya başka bir söyleyişle sadece "akademik" olmuyor; gelişkinin varlığı, zenginliği ya da dağılımı devrim için gerekli iken, daha gelişmiş çelişkiyi, üstelik Marx ile Engels'in işaret ettiği türden bütün çelişkilerin gelişerek emek-sermaye çelişkisine dönüşmesini, devrimi çabuklaştıran değil, geciktiren bir etken olarak görüyorum.

Devletin ortaya çıkması için ise burjuva sınıfının gelişmesinin değil doğumunun önemli olduğunu düşünmeye başlıyorum; devlet, burjuvaziye, si-

nifini geliştirmek ve zenginleştirmek için gerekiyor. Devlet, burjuvazinin rakiplerini yok etmesi, yok edemezse teslim alması ve bunun için de kendisini güçlendirmesi demektir; güçlü bir burjuvaziden daha çok güçler dengesini kendi lehine çevirebilen genç bir burjuvazinin varlığını gerekli yapıyor.

Millet ile ilgili çözümlemelerim de bu yönde, ancak daha karışıktır; bir milli devlet için, örnek olsun, dilin gelişmesini ön koşul saymayı anlamıyorum. Çağdaş Fransız devleti kurulmadan önce Fransızlar'ın dil birliğinden söz etmek imkansızdır; aynı biçimde, Yaban'da Yakup Kadri'nin çizdiği türden, modern Türk devleti kurulmadan, Türkler birbirinden Pencaplı Hintli ile Londra İngiliz kadar uzak görünüyorlar. Dil birliği, modern Türk devletinin dayanaklarından birisi değil, sonucu olarak beliriyor.

Güzel; ancak her çözüm yeni bir soru oluyor. Ortak Türk dilinin doğuşu, milli bir pazarın sonucu mudur; bu soruya "evet" denmediği sürece ulusun ve dilin ortaklığının doğuşunda "milli pazar" için tanınan ağırlıklı yerin tartışmaya açılması gerektiğini ileri sürebiliyorum. Yirminci yüzyılda, Türkiye pazarının "milli" olabileceğini iddia etmek, bana oldukça kuşkulu görünüyor.

Diyarbakır çarşısında arçelik buzdolabı satan Vehbi Koç bayinin, köyden gelen alıcısıyla, içinde "arçelik" ve belki de "buzdolabı" türünden yabancı sözcükler bir yana, neden bir yabancı dilde ve Türkçe konuşmaları gerektiğini anlayamıyorum; pazarın enternasyonal olması, dilin Kürtçe olmasını engellemiyor. Buradan şu sonucu çıkarıyorum; milletin oluşumundaki pazarın rolünden, pazarın mutlaka "milli" olacağı sonucuna varamıyorum.

Parantez açmayı sürdürmekte yarar var: Zengin bir iktisat tarihinde milli pazarlar sanıldığından azdır. Orta Çağ ve "Büyük Endüstri", bir ayrıntılı çalışmamda(3) göstermeye çalıştım, bütünüyle enternasyonalist bir sanayidir; hem ham madde kaynakları ve hem de mahreçler ağı itibarıyla o zamanlar var olan dünyanın her yanına yayılmıştır. Her ne kadar endüstri devrimini duymamışsa da, Adam Smith'in kitabını okumak, sanayi devrimi eşliğinde iktisadın son derece enternasyonalist olduğuna inanmaya yetebiliyor; sanayi devriminin çok kısa döneminde, bir iç pazara kapanma eğilimi gösterdiği doğrudur, ancak bu dönemde de, dünya pazarlarından kopamıyor.

Sovyet sosyalizmi, Say'ın pazar yasasının sınırlı bir süre için ve kapalı "milli" bir ekonomide geçerli olabildiği tek uygulamadır; bu da Say'dan çok Tugan'ın ve daha sonra Lenin'in "Pazar Sorunu Üzerine" yazdıklarında teorik temellerini buluyor. Ayrıldır; ancak Sovyet düzeni de buna dayanma iradesini gösteremediği için yıkılıyor.

Buradan önemli olduğunu sandığım bir sonuçta yaklaşıyorum; pazarın "milli" olup olmaması önemli görünmüyor, ancak, bir asimilasyon, birbirine benzetme, sürecini gerçekleştiriyor. Bir yanda, pa-

zarın olmadığı yerlerdeki parçalılığı ortadan kaldırıyor ve diğer yandan da, benzerinin varlığını bilmeden doğan bir aidiyet duygusuna kaynaklık ediyor.

Burada altı çizilmesi gereken asimilasyon ve aidiyet duygusudur; pazar, bunların ortaya çıkışının mekanizmalarından birisi oluyor. Uzun savaşları, Haçlı Seferi örnektir, büyük felaketleri ve uzun devrimci mücadeleleri de aynı tür mekanizmalar olarak görebiliyorum.

Aidiyet duygusu ve birbirine bağlılık en çok köyde var; köyü ise sermayeden özgür bir yerleşim birimi saymak mümkündür. Köyde aidiyet duygusu, kan birliği kadar ortak felaketlerden ve yazgıdan kaynaklanıyor. Ayrıca köyde dil, en ilkel ve aynı anlama gelmek üzere en saf biçimiyle yaşıyor ve kendisini koruyarak sürdürüyor.

Parantez açmayı sürdürüyorum: Felsefesi ve iç konuşmaya dayalı romanı olmayan bir toplumun dilinin gelişebileceğini ve böyle bir dilin gelişmiş sayılabileceğini hiç düşünmüyorum. Ancak benim düşündüklerimi tenekeci profesörler hiç düşünemiyorlar.

Hep kovulup ve üniversiteye her dönüşümde, hiç yitiremediğim umutluluğumla "meslektaşlarımın" yazdıklarını ve kitaplarını okumaya çalışıyorum. Bu arada en çok takıldığım "anama!" oluyor; bir mesleğin böylesine gerilemesinde yine de şaşıyorum. Köylülüklerini reddetmekle birlikte aydın ve dilci olmayan Türk Dil Kurumu "uzmanlarının" sözcüğün en olumsuz anlamıyla bu uydurmalarının tenekeci profesörlerce böylesine kolaylıkla benimsenmesi son derece şaşırtıcıdır. Aynı derecede üzücüdür.

"Capital" sözcüğü "capita", baş veya kelle anlamına geliyor, sözcüğünden çıkıyor; Osmanlıcası, çıkışına çok uygundur. Sermaye, "ser", baş ve "maya", bir anlamda bekledikçe çoğaltan anlamına gelen sözcüklerden oluşuyor; son derece bilimseldir. Bunu, "anama!" olarak anlamak ve anlatmak imkansızdır; "capital", iktisat disiplinde bir "mal" değildir ve "mal" olsa bile ana ile bir ilgisi bulunmuyor. Sermaye'nin "ana" ile ilgisinin olmadığını görmek için herhangi bir randevuevine gitmek zorunlu değildir; ancak randevuevi edebiyatını bilmek yetebiliyor. Randevuevlerinde ana'lar "sermaye" ve sermaye'ler "ana" değiller; bu en eski pazar, bir yanlışlığı göstermesi açısından yüksek bir değer taşıyor.

Saflık, gelişkinlik demek olmuyor; ancak, antropolojiyi, yatay düzleme yatırılmış tarihçilik olarak anlayabiliyorum. Antropolojik araştırmalar yapma imkânım yok; yalnız saflık aradığım zaman köye başvuruyorum. Köyde, kapital'in ve sermaye'nin tam karşılığı olan bir sözcük var. "Başlık" Bu sözcük hem bilimsel ve hem de dilbilim anlamında tamıyamına sermaye demek oluyor.

Yavaş yavaş köyü düşünmek bana iktisatı anlamamın önemli anahtarlarından birisi olarak geliyor; köyü düşünüp tersine çevirdiğim zaman emek-değer yasasını çözebiliyorum. Emek-değer yasası,

en az çabalar yasasıdır; bu yasa, hiç bir köye hiç bir zaman uğramıyor. Köyde her şey, gerektirdiğinden çok büyük bir zahmetle ve çok büyük bir gösterişle gerçekleştiriliyor; belki de köylü için iş yapmanın Fransızca "ban", İngilizce "to ban", mahkum etmek, zorlamak, sözcüğüyle,(4) Türkçe'ye de giren "banal" sözcüğü avam tabakasının yapacağı "iş" demek oluyor, özdeş olması, gösterişin kaynağıdır. İş zorla ve başkası için yapılıyor; hem zahmeti daha çok oluyor ve hem de göstermek gerekiyor.

Bir zorunluluğun bir yaşam biçimine dönüşü şaşırtıcıdır; köylü, acısını bile, dövünerek ya da yüzünü parçalayarak göstermek gereğini duyuyor. Uzun tutabiliyor. Burjuva, acısını bile en az çabalar yasasına göre duyabiliyor; değil yüzünü parçalamak, acısını göstermeyi bile estetik dışı sayıyor ve mümkün olduğu ölçüde kısa tutuyor. Ulusların geliştikçe, burjuvalaştıkça, cenaze törenlerinin kısaltmasını çok öğretici buluyorum: Emek-değer yasasının acımasız bir uygulamasıdır.

Parantezi sürdürüyorum: Türkiye'de ünlülerin cenazesinin bir "müslüman kokteyli" haline dönüştürülmesi ve saygın tabutların önünde toplanan aynı ölçüde ünlü aydınların şen şakrak birbiriyle sarılıp öpüşmesi, tabutta yatandan daha çok günlük işlerini konuşmaları, emek-değer yasasının ve gelişmişliğin yayılması anlamına geliyor. Bu açıdan baktığımda ve yurt dışında gördüğüm funeral'lerin ciddiyeti ile karşılaştığımda, Türkiye'nin gelişmişlik açığını hızla kapatmaya başladığını düşünebiliyorum.

Dil, en az çabalar yasasına göre işliyor; köyde, emek-değer yasası ve aynı anlama gelmek üzere en az çabalar yasası işlemiyor. Pazarda ise e-gemendir; Fransız dilindeki yazılış ile söyleniş arasındaki bu önemli fark, en az çabalar yasasının etkisine güçlü bir işaret oluyor. Pazar, söyleniş kısaltıyor; ancak yasasının etkisine güçlü bir işaret oluyor. Pazar, söyleniş kısaltıyor; ancak hukukculuktan gelme noterler, eski yazışta ısrar ediyorlar. Bu ısrar, iktisatın temel yasalarından birisinin gözlenmesini son derece kolaylaştırmış oluyor.

Aidiyet; en çok köyde vardır.

Köy, millet'in embriyonik olarak bulunduğu yer anlamına geliyor; bunda sürekli olarak ortak felaketle karşı karşıya gelmek kadar sermayenin yokluğunun da büyük etkisi olmalıdır. Şimdi millet iktisatında sermayenin konumuna değinmek istiyorum.

Etkisi ikili görünüyor; pazarı genişlettikçe, parçalılık duvarlarını yıktıkça, feodalitenin çok sayıda biat, hennage, düzenlerini tek tek ortadan kaldırdıkça, ortak aidiyetin ve böylece milletin oluşumuna önemli katkıda bulunuyor. Ancak bu etki ve katkı, daha çok sermaye formasyonunun başlangıç aşamalarındadır.

Sermaye, varolabilmek için büyümek zorunda olan entite'dir. Rekabetçi kapitalizmdeki rekabet, varolmayı, ancak daha güçlenmek ve böylece,

diğerlerini ortadan kaldırmak ve yutmakla olanaklı hale sokuyor; bu, yasadır. Buna ek olarak, Marx'ın açıklık getirdiği realizasyon teoremi de sürekli sermaye birikimini kaçınılmaz yapıyor.

Sermaye sürekli büyüyecek, yoksa yok olacaktır; bu tekellerin kaçınılmazlığı yasasını ortaya çıkarıyor. Tekellerin varlığı ise emperyalizmin bir başka türde söylenmesi demektir.

Parantez açıyorum: "Tekelci" sözcüğü ile "tenekeci" sözcüğü aynı dil yapım kuralına dayanıyor. "Tenekeci", teneke yapandır ve "tekelci", tekel yapan olamaz; burada bir anlamsızlık görüyorum.

Bilim, eninde-sonunda, dilde netlik ve titizlik tir.

Tekellerin egemen olduğu düzene "tekelli" düzen demek gerekiyor.

Parantezi sürdürüyorum: "Marksist" sözcüğü de zaman zaman "Markscı" ya da İktisat Fakültesi'nin eski ve saygın profesörlerinden sevgili dostum Sencer Divitçioğlu'nun bir süre pazarlamaya çalıştığı türden "Marksgil" sözcüğüyle karşılaşmak isteniyor. Her ikisinin de yanlış ve yetersiz olduğunu düşünüyorum.

"Markscı" sözcüğü "tenekeci" sözcüğüyle aynı yapım düzenine sahiptir; bir kimsenin Marx'ı yaptığını anlatması imkansız sayılmalıdır. "gil" eki ise, baklagil örneğinde olduğu türden bir aileyi belli ediyor; burada ise bir aileden daha çok Marx'ın öğretisine aidiyet anlatılmak durumundadır. Böyle bir anlatım, Arapça'da "-i" eki, ilmî örnektir, gösteriliyor. Türkçe'de kavramsal bir aidiyet olduğu zaman "-sel" eki kullanılabilir; "bilimsel" en çok bilineni oluyor.

Arapça'da "-i" eki, doktriner bağlılıkları da gösterebiliyor; bir kimseye bağlılık yine bu ekle yapılabilir. Musa'dan, Musevi, İsa'dan İsevi ve Muhammed'ten, Muhammedi, bunun en çok bilinen kullanımlarıdır. Türkçe'de bu yola gidilmiyor; Marksist denilmiyor.

Türkçe'de bir büyük isimden çıkış ya da bu isme bağlılık, "-li" ekiyle gösteriliyor; yine en büyük kaynak köy'dür. Bugün de pek çok yerleşim yerinde "Ahmetli" ya da "Ömerli" köyleri ya da benzerleri görülüyor; bu köy adları, bu köylerde Ahmet veya Ömerlerin çokluğunu değil bir önemli Ahmet veya Ömer'in bulunduğunu işaret ediyor.

Türkçe'de Marksistlere "marksli" demek zorunludur. Arapça'da bunun tam karşılığı, Abbas isminden gelen Abbasî'dir. Türkçe'de daha çok yaygın karşılığı, "devletli" veya "devletli", ancak bundan da öte, "Selçuklu" ve "Osmanlı" sözcükleridir. Bu son ikiliden birisi Selçuk'a ve diğeri de Osman'a bağlılığı ifade ediyor. Marksli, Marx'ın düşünce yönü ve öğretisinin temeline bağlı olan kimsedir.

Parantezi kapatıyorum; ancak Selçuklular bir yana, Batı'da modern millet ve devletlerin doğuşundan nerede ise iki yüzyıl öncesinde bile Türkler'in hanedan ile devleti bir arada kurmaları ve millet

kavramına çok uzak kalmaları son derece şaşırtıcı ve öğreticidir.

Öğrenmek için önce şaşmak gerekiyor.

Bugün Türkiye üniversitesinde öğretim üyelerinin çoğu şaşırma hassalarını yitirdikleri veya hiç kazanamadıkları için de bilim adamı olamıyorlar. Tenekecidirler.

Osmanlı düzeni de tekelli bir düzen türünden yayılmacıdır; teknik anlamda emperyalist değil emperyal bir özellik gösteriyor. Yayılması, tekelli sermayeye dayanmıyor; önce akıncılara ve daha sonra yeniçeri birliklerine bağlı kalıyor. Yayılmasının milliyete dayalı bir söylemi ve ideolojisi bulunmuyor.

Emperyalizm, tekelli düzenin sınır ötesi görünümüdür. Tekelli düzende sermaye, millet iktisatı açısından ikili bir nitelik alıyor; içerde millet ile bağlantısını koparmamakla birlikte sınır ötesinde "milli" görünümünü, önemli ölçüde arka plana atıyor. Tekelli düzen sınır ötesine bir millet egemenliği kurmak için değil, uygarlık taşımak için çıktığı iddiasını taşıyor.

Tekelli düzenin millet bilincinden kaynaklanan aidiyet duygularını erozyona uğrattığı kesindir. Tekelli düzenin, hem agnostik yapısı, hem bireyi edilgen hale getirmesi ve hem de yeni parçalı iktidarlar yaratması açısından feodal düzenle, kapitalizmden çok daha fazla, benzerlikler kurduğunu düşünüyorum.

Tekelli düzende, millet bağına zayıflatmış insanların, edilgenleşme sürecinde sürüleşenlerin, spor kulüpleri, tekel bayrakları, tekkeler, tarikatlar, sığınaklar, cinsiyet üzerine fırkalar, barınaklar türünden parçalılığı seçmelerini kaçınılmaz buluyor.

Sosyalizmin, yaşayan bir sistem olarak, ortadan kalkmış olması bu süreçte hızlandırıcı bir etki yapıyor. Çünkü sosyalizm, insanlar arasında bir başka aidiyet bilincini ve bağlılık duygusunu veriyor; bunu duyamayanların sığınak ve barınak aramaları hızlanıyor.

DİPNOTLAR

1. K.R. Popper, *The Poverty of Historicism*, London, 1957-1961. s. 39

2. Bu incelemeyi yazarken, postadan, İktisat Dergisi geldi. İçinde İktisat Fakültesi profesörlerinden Bener Karakartal'ın da yazısı var. Utandım. Bener Karakartal'ın yazısını yayınlayan bir dergi benden neden ve nasıl yazı ister; anlayamıyorum. Profesör Karakartal, eylülüst darbede sıkıyönetim mahkemelerinde bilirkişi olarak çalışırken benim "sovyetolog" olduğum için ve "oligopol" piyasası ile "oligarşi" sözcüğünü karıştırarak sekiz yıla mahkum edilmemi sağlayan bir tenekecidir.

3. Y. Küçük, *Bilim ve Edebiyat*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1985

4. Osmanlıca "celp" sözcüğü ile karşılanıyor.

DEĞİŞEN ULUSLARARASI SİSTEM, GLOBALLEŞME VE PARÇALANMA EĞİLİMLERİ

Doç. Dr. Atilâ ERALP
ODTÜ

Uluslararası sistem hızlı bir değişim süreci yaşamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından oluşan iki kutuplu uluslararası yapı çatırdamakta ve yeni bir uluslararası düzenin oluşturulması mücadeleleri yapılmaktadır. İki kutuplu yapıda uluslararası aktörlerin davranışlarını önceden kestirebilmek mümkündür; bu yapının çözülmesiyle birlikte çok daha belirsiz bir uluslararası ortama girmiş bulunmaktayız. Ancak, bu belirsiz ortamda yeni bir uluslararası düzen oluşturma mücadeleleri de son derece yoğun bir şekilde sürmekte; bu mücadeleler yeni düzenle ilgili eğilimleri de ortaya çıkarmaktadır. Bu eğilimler arasında en belirginlerinden birisi globalleşme-bütünleşme veya "tek dünya sistemi" oluşturma şeklinde nitelendireceğim eğilimdir. Ancak, yaşadığımız uluslararası ortamda bu eğilim parçalanma, bölgeselleşme ve yeni milliyetçilik akımlarının ortaya çıkmasıyla birlikte yürümektedir. Kısaca, bütünleşme ve parçalanmanın içiçe geçtiği ve birlikte geliştiği bir uluslararası ortam şekillenmeye başlamaktadır.

GLOBALLEŞME - TEK DÜNYA SİSTEMİ OLUŞTURMA ÇABALARI

Uluslararası sistemde uzunca bir süredir ekonomik mekanizmalar çerçevesinde (özellikle uluslararası ticaret ve sermaye hareketleri yoluyla) yayılma ve bu anlamda bir globalleşme görülüyordu. Yaşadığımız uluslararası ortamda yeni teknolojik değişikliklerle uluslararası şirketlerin faaliyetlerini global düzeyde yürütmeleri daha da artmıştır. Bunun ötesinde globalleşme eğilimleri iki yönde daha gelişme göstermiştir. Bunlardan birisi, özellikle görsel medya aracılığı ile geliştirilmesine yönelinen "global kültür" oluşturma çabalarıdır. Diğer ise, global bir siyasi düzen yaratma, uluslararası alanda geçerli "global normlar" geliştirme; kısaca, "tek dünya sistemi" oluşturma yönünde ortaya çıkan girişimlerdir. Bu yazıda, son bahsettiğim globalleşme eğilimi üzerinde durmak istiyorum.

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası düzenle ilgili olarak zamanın ABD yönetimi (Roosevelt yönetimi) savaş sırasında yürüttüğü çalışmalarda bu düzenin "açık ekonomi" prensibi üzerine dayanmasını ve bu prensibin en önemli unsurunun "sermaye hareketlerinin serbestliği" olduğunu vurguluyordu. Böyle bir düzenin iyi bir şekilde işleyebilmesi içinse uluslararası işbirliği, kurumsallaşma ve normlar yaratmanın gerekli olduğunu savunuyordu. Daha da önemlisi, Sovyetler Birliği'ni uluslararası işbirliği mekanizmaları içine almanın "açık ekonomi" düzeni geliştirmek açısından son derece gerekli olduğu düşünülüyordu. Bu anlamda "açık ekonomi" ancak içinde nüfuz bölgeleri barındırmayan, birbirine bağımlı ülkelerin oluşturduğu "tek dünya sisteminde" geliştirilebilirdi.

ABD yönetiminin savaş sonrası düzenle ilgili bu planları savaşın hemen ertesinde iki kutuplu bir uluslararası yapı oluşması nedeniyle mümkün olamadı. İki kutuplu uluslararası sistemde ise Batı ittifakının güçlendirilmesi ABD yönetimi için öncelik kazandı; açık ekonomi prensibi ve uluslararası işbirliği mekanizmalarının geliştirilmesi bu çerçevede düşünülmeye başlandı. ABD liderliğinde oluşturulan Batı ittifakı uluslararası hayatın ticaret, para gibi değişik alanları ile ilgili olarak uluslararası ilişkiler literatüründe "uluslararası rejimler" şeklinde nitelendirilen uluslararası işbirliği mekanizmaları yaratmaya yöneldi. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri bu mekanizmaların dışında kaldılar. Oluşturulan bu düzenlemelerin Üçüncü dünyanın ortaya çıkmasıyla onları da kapsamaya düşünülürdü ve Üçüncü Dünya ülkeleri uluslararası ticaret, para ve güvenlik düzenlemelerinin içine çekilmeye çalışıldı. Ancak, 1960'lar ve 1970'lerde Batı ile Üçüncü Dünya arasında önemli sorunlar yaşandı; Üçüncü Dünya ülkeleri bu düzenlemelerin Batı tarafından oluşturulduğunu, kendilerinin pek söz sahibi olmadıklarını savunmaya başladılar. Bu hareketler en üst noktasına Birleşmiş Milletler'de 1974 yılında Üçüncü Dünya tarafından savunulan Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen fikrinde ulaştı.

İki bloklu uluslararası yapının çözülmesiyle birlikte "tek dünya sistemi" tartışmalarının yeni bir ivme kazandığını gözlemekteyiz. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerindeki siyasi rejimlerin çökmesi ile birlikte İkinci Dünya Savaşı sonrası gerçekleşmesi mümkün olmayan "tek dünya sistemi" için uygun bir ortam yaratılmış bulunuyor. Belirtmeye çalıştığım gibi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu tartışmalar ABD yönetimi tarafından sürdürülmüş ve Sovyetler Birliği oldukça isteksiz davranmışken; 1985'den itibaren Gorbachev liderliği altında Sovyetler Birliği tek dünya sisteminin parçası olma yönünde yoğun çabalar içine girmiştir. Sovyetler Birliği liderleri dünyanın birbirine bağımlı ülkelerden oluşan bir yapıya girdiğini savunmaya ve ülkelerin birlikte çözümlemeleri gereken ortak sorunları olduğunu vurgulamaya başlamışlardır. Böylece, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri uluslararası ticaret, para ve güvenlik sistemlerinin içine girmeye ve onların parçası olmaya yönelmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD liderliğinde Batı tarafından oluşturulan uluslararası işbirliği mekanizmaları Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerini de içine alacak şekilde genişletilmektedir. Bu süreçte ise ABD önderliğinde Batı tarafından geliştirilen normlar önemli olmaktadır; sürekli vurgulanan bu normlar serbest piyasa ve demokrasi normlarıdır. Bu ilişki içinde Batı normları koyucu ve belirleyici olmakta, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri ise Batı'nın önerdiği normları ve modelleri son derece cazip bulmaktadırlar. Böylece; globalleşme söyleminin altında Batı'da oluşan işbirliği mekanizmaları ve uluslararası norm-

ların Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerini de kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması eğilimini gözlemekteyiz. Bu ise; siyasi anlamda Birinci Dünya ile eski İkinci Dünya arasındaki gerginliklerin yumuşatılmasını, siyasi işbirliği mekanizmalarının geliştirilmesini, kısaca "Kuzey'in oluşturulmasını" amaçlayan bir proje olarak gözükmektedir.

Esasında "tek dünya sistemi" oluşturma çabaları Batı ittifakında ABD - Avrupa ve Japonya arasındaki farkların arttığı ve homojen bir Batı ittifakının artık kaybolduğu şeklindeki tartışmaların yapıldığı bir ortamın hemen ertesinde gelmiştir. Bu ortamın diğer bir özelliği ise ABD'nin özellikle ekonomik olarak sorunlarla dolu bir döneme girdiğinin ve Batı ittifakı içinde ABD liderliğinin sarsıldığının sık sık gündeme getirilmesi idi. Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ile birlikte şimdi ABD yönetimi Batı ittifakını tekrar toparlamaya yönelmiş ve Doğu Avrupa ile Sovyetler Birliği'ne ilişkin "ortak Batı pozisyonları" oluşturma çabası içine girmiş gözükmektedir. Bu anlamda, ABD yönetimi sarsılan liderliğini tekrar kazanmaya ve ekonomik düşüşünü önlemeye çalışmaktadır. Batı Avrupa ve Japonya'nın değişen uluslararası ortamda ABD'den farklı politikalar üretememeleri de ABD yönetiminin pozisyonunu güçlendirmiş gözükmektedir. Bu nedenle ABD'nin uluslararası sistemde tek "süpergüç" olarak kaldığı görüşü sık sık tekrarlanmaktadır. Sovyetler Birliği'nin çözülmesi görece olarak ABD'yi güçlendirmiş durumdadır; ancak bu durum ABD'nin güç kaybının da gözardı edilmesine yolaçmaktadır. Oysa; değişik ekonomik göstergeler ABD'nin önemli bir ekonomik duraklama içinde olduğunu göstermektedir. Askeri güç olarak ABD diğer Batılı ülkelerden üstün gözükmektedir; ancak, uluslararası arenada gücün belirlenmesinde askeri gücün görece etkisi azalmakta, askeri güç kullanmanın sınırları ortaya çıkmaktadır. Ayrıca süpergüç statüsü devamlı sistemi denetleme rolünü üstlenmeyi gerektirmekte, bu ise ABD'de tartışmalara yolaçmaktadır; daha çok sayıda Amerikalı kaynakların askeri alanlardan daha farklı alanlara kaydırılmasını istemektedir. Dahası karmaşıklaşan uluslararası sistemi denetlemekte zorlaşmaktadır: istikrarsızlık bölgeleri çoğalmakta, bunların ABD'nin azalan kaynakları ile denetlenmesi kolay olmamaktadır. Bu bağlamda, yaygınlaşan globalleşme söylemi ve ABD'nin tek süpergüç olduğu görüşü uluslararası sistemde oluşan sorunları ve yeni bir uluslararası düzen ve liderlik oluşturma geçirdiği zorlukları gözardı etmekte ve her şey düzgün gidiyormuş izlenimini yaymaktadır.

PARÇALANMA EĞİLİMLERİ

Oysa; yaşadığımız uluslararası ortamda İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslararası düzen çözülürken, parçalanma eğilimlerinde belirginleşmiştir. Bölgeselleşme ve yeni milliyetçilik akımları bu parçalanma eğilimlerinin en dikkati çekenleri olarak gözükmektedir.

Bir yandan global tek bir dünya sistemi oluşturma çabaları sürerken, öte yandan uluslararası sistemin etkili aktörleri kendi çevrelerinde ekonomik ve siyasi olarak daha etkin olabilecekleri bölgeler yaratmaya yönelmişlerdir. Bunların en önemlisi Avrupa Topluluğu'nun 1992 projesinde smutlaşan Tek Avrupa Pazarı yaratma çabası olarak gözükmetedir. Doğu Avrupa ve uluslararası sistemdeki bazı gelişmeler Avrupa Topluluğu'nun 1992 projesini olumsuz yönde etkiliyor gözükse de, Avrupa Topluluğu ekonomik ve siyasi olarak daha fazla bütünleşmiş bir bölge oluşturma yolunda ilerlemektedir. Bu projenin ortak dış politika ve ortak savunmaya ilişkin yönleri de ekonomik bütünleşme kadar ağırlık kazanmış gözükmetedir. Japonya'nın da Pasifik'te kendi çevresinde bir bölge oluşturma çabaları gözlenmektedir. ABD de Kanada ve Meksika'yı yanına alarak kendi çevresinde bir bölge oluşturma çabası içindedir.

Şimdilik bu bölgesel eğilimler içe-dönük bir yöneliş içinde değildirler; bölgesel güçlenmenin amacı global düzeyde daha etkin olabilmek şeklinde gözükmetedir. Ancak bölgeselleşmeyle birlikte ekonomik ve siyasi faaliyetler dünyanın belli yörelerinde odaklaşmaktadır. Globalleşme söylemiyle bölgeselleşme eğilimleri de gözardı edilmekte, dünyada ekonomik ve siyasi faaliyetler düzgün bir şekilde yayılıyormuş gibi bir izlenim doğmaktadır. Oysa, ekonomik duraklamanın artmasıyla bölgesel eğilimlerin daha da hızlanması ve bu eğilimlerin korumacı ekonomik politikalarla içiçe geçebilmesi ihtimali yaşadığımız uluslararası ortamda potansiyel olarak geçerliliğini korumaktadır.

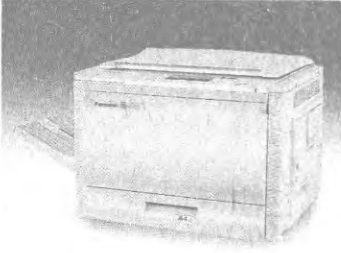
Değişen uluslararası sistemde bölgeselleşmeden daha da önemli parçalanma eğilimi yeni milliyetçilik akımları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ile birlikte bu süreç hızlanmış gözükmetedir; Sovyetler Birliği'nin uyguladığı politikalarla uzun zamandır bastırılmış milliyetçilik eğilimleri şimdi kendileri için daha uygun ortam bulmuşlardır. Ayrıca belirtmek gerekir ki Sovyetler Birliği'nin uyguladığı politikalar da milliyetçiliği güçlendirmiştir. Sovyetler Birliği yönetimleri Komünist Parti'yi güçlendirmeyi amaçlayan "reel" politikalarla esasında yerel komünist

partilerin güçlendirilmesine yönelmiş; gücün yerleşmesi sürecinde ise Sovyetler Birliği Komünist Partisi çevresinde güç etnik temellere dayanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda Sovyetler Birliği'nin değişik yörelerinde azınlıklar göç etmek zorunda kalmışlar ve etnik homojenleşme sürecine girilmiştir. Şimdi, Sovyetler Birliği'nin çözülme aşamasında bu yerel güçler Sovyetler Birliği'nin artık önemli bir güç merkezi olmadığını gördükçe Batı ile ilişkilerini kendileri düzenlemek istemektedirler.

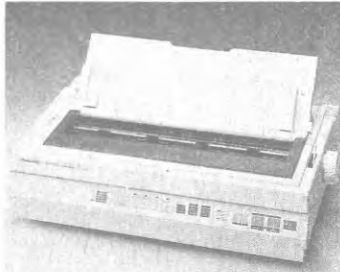
Yeni milliyetçilik akımlarında etnik kimlik meselesi ön plana çıkmakta, bu da parçalanma eğilimlerini hızlandırmaktadır. Daha önceki milliyetçilik eğilimlerinde, özellikle Alman ve İtalyan milliyetçiliğinde, ekonomik birlik yaratma ve daha geniş bir pazar oluşturma çabaları ağırlıklı gözükürken, yeni milliyetçilik hareketlerinde etnik kimliklerin ortaya konabilmesi daha önem kazanmaktadır. Ayrıca, "klasik" milliyetçilik hareketlerinde ulus-devlet oluşturma ve modern dünyanın parçası olma çabaları etkiliyken; yeni milliyetçilik akımları "modernizmle" daha problemlili bir ilişki içinde gözükmetedirler. Özellikle radikal İslamcı eğilimlerin etkisinde olan hareketlerde Batıya meydan okuma ve "modernizme" karşı çıkma görüşü ağırlıklı hissedilmektedir. Kısaca; yeni milliyetçi akımlarda "modernist" söylemle daha sorunlu bir ilişki söz konusudur. Bu durum ise bu yeni milliyetçi siyasi hareketleri "modernist" global düzenin içine almanın zorluklarını göstermektedir.

Sonuç olarak; globalleşme eğilimi Kuzey ile sınırlı kalmakta, Güney'de ise parçalanma ve yeni etnik kimliklerin oluşması gündeme gelmektedir. Kuzey'de ise vurgulamaya çalıştığım gibi Batı'da oluşan uluslararası işbirliği mekanizmalarının Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ni kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması eğilimi dikkati çekmektedir. Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ne yayılma meselesi ise gerek Avrupa'da gerekse Avrupa-ABD ve Japonya arasında değişik mücadelelere sahne olabilir. Ancak, önümüzde bir süre Kuzey ve Güney ayrımı coğrafi bir ayrım olmaktan çıkmakta ve önemli siyasi kutuplaşma eğilimlerini içinde barındırmaktadır.

Panoramik



Fotokopi



Printer

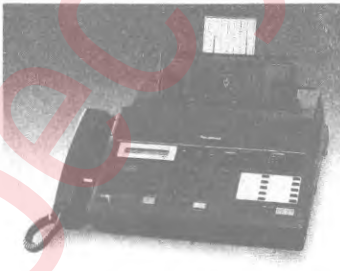


Telefon santrali

Panasonic.



Panafax



Telesekreterli Faks



Faks Kağıdı

Tekofaks servis ve yedek parça güvencesiyle, Türkiye çapında 11 yıldır büyük-küçük pek çok işletmenin zevkle kullandığı **Panasonic**'lere, sürekli yenileri ekleniyor. Rakipsiz **Panasonic** kolaylıklarından yararlanmanız için bir telefonunuz yeterli.



TEKOFAKS

PANASONIC PANAFAX TÜRKİYE
MÜMESSİLİ VE RESMİ SERVİS ÖRGÜTÜ

MERKEZ: (1) 174 75 15 (11 hat)
Ankara Bölge Md. (4) 167 26 10 (6 hat)
İzmir Bölge Md. (51) 21 82 99
Antalya Bölge Md. (31) 177 558

Adana Bölge Md. (71) 135 250
Bursa Bölge Md. (24) 207 968
Trabzon Bölge Md. (031) 23 362
Diyarbakır Bölge Md. (831) 25 926

DÜNYA BÜTÜNLEŞİYOR MU, PARÇALANIYOR MU?

Pro. Dr. Erol MANİSALI

Bu söyleşiyi İktisat Dergisi adına Şule Türcan yapmıştır.

İktisat Dergisi: Dünyada Doğu-Batı yumuşaması özellikle Paris Doruğu'ndan sonra şu düşünceleri doğurmuştu: Dünyada yeni bir düzen oluşmakta, bu yeni düzende dünyanın bütünleşmesi daha özgür ve demokrat yapılanmanın ortaya çıkması sonucu doğmaktadır.

Siz özellikle Avrupa'daki bütünleşme ve son olarak Hollanda'da gerçekleştirilen AT Liderleri Doruğu'ndan doğan sonuca göre Avrupa ve uluslararası alandaki gelişmeleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

Prof. Dr. Erol Manisalı: Son Maastricht Toplantısında AT liderlerinin almış oldukları karar ilginçtir: AT ekonomik, politik ve sosyal olarak bütünleşme sürecini sürdürmekte ve Batı Avrupa Birliği şemsiyesi altında yeni bir askeri güç oluşturma bakımından tek bir devlet olma yolunda önemli adımlar atmaktadır. AT birkaç yıl sonra tek bir dış politika, tek bir askeri güç, tek bir pazar, tek bir para birimi ve tek bir sosyal politikaya ulaşmış olacaktır. İngiltere hariç 12 ülke bütünleşmesini sürdürecektir, AT ülkelerine önümüzdeki yıllarda Avusturya, İsveç, Norveç, İsviçre, Finlandiya ve İzlanda dahil edilecektir. Diğer bir deyişle AT ile EFTA ülkeleri (Avusturya, İsviçre, İsveç, Norveç, Finlandiya, İzlanda) bütünleşmiş olarak Avrupa Devleti'ni politik, ekonomik, askeri ve sosyal boyutlarıyla yüzyılın sonuna kadar tam anlamıyla kurmuş olacaktırlar.

300 milyon nüfusu aşan bu devletler artık ulusal düzeydeki yasama ve yürütme yetkilerinin % 90'ını merkezi bir otoriteye yani Avrupa Parlamentosu'na, AT Komisyonu'na, BAB'a devretmiş olacaklar ve uluslararası alanda ABD karşısında yeni bir *süper güç* oluşturacaklardır. Bu aslında Kıta Avrupa'sında Almanya ve Fransa'nın başı çektiği, ABD ve Japonya'ya karşı uluslararası alanda oluşturulan bir güçtür. Bilindiği gibi geçen yıl Paris Doruğu'nda 34 ülke bazı prensipler konusunda anlaşmayı imzaladıklarında bu aslında 5.3 milyarlık dünya nüfusunun sadece 800 milyonunun oluşturduğu bir *consensüs*tü. Kuzey Amerika'yı, Avrupa'yı ve Japonya'yı da uzun vadede içine alan Batının bir "yeniden örgütlenmesi modeli" idi. Bu oluşum, gelişmiş Batı'nın kendi arasındaki dayanışmayı arttırarak azgelişmiş ve gelişmemiş diğer ülkeler karşısındaki durumunu sağlamlaştıran bir işbirliği idi. Ve Kuzey-Güney arasındaki farkın azalmasına değil, aksine ekonomik ve politik güç farklılıklarının artmasına yol açan sonuca gidişin göstergesiydi. Azgelişmiş dünyanın aleyhine olan bir gelişmeydi. Çünkü Batı kendi içinde ve kendi aralarında yeni ilişkiler düzenini kurmakta, kendi dışlarında kalan ve dünya nüfusunun çok büyük bir kısmını oluşturan ülkelerden kendini biraz daha

soyutlamakta idi. Dolayısıyla AGİK süreciyle güçlenen yeni gelişme bütün dünyaya değil, Batı dünyasına yeni ilişkiler düzeni getiren bir oluşumdu.

İktisat Dergisi: Hocam özellikle Avrupa'nın ekonomik, politik, askeri ve sosyal olarak tek bir devlet haline gelme yolundaki girişimleri uluslararası ilişkiler bakımından, uluslararası dengeler bakımından ne gibi sonuçlar doğurur?

Prof. Dr. Erol Manisalı: Avrupa'daki yeni gelişim, Batı'nın yeni dünya düzeninde güç odağı olarak geride kalmama ve özellikle ABD ve Japonya'ya karşı dünya pazarlarından daha fazla pay alma girişimidir. AT, ABD'nin petrol kaynaklarını elinde tutmasını SSCB'nin dağılmasından sonra tek süper güç olarak uluslararası ilişkileri belirleyen, askeri ve politik alanda bariz güçteki devlet şeklinde olmasına tepki göstermektedir.

AT ve EFTA'nın oluşturacağı tek Avrupa Devleti ekonomik güç olarak ABD'den çok üstündür. Avrupa, ABD karşısında askeri yönden dezavantajlarını ortadan kaldırıp, ekonomik gücün yanına askeri gücü de katmak için kaçınılmaz olarak BAB'ı (Batı Avrupa Birliği) gerçekleştirecektir. Bu sadece ABD'ye karşı değil, Japonya'nın ekonomik gücüne karşı da bir harekettir. Japonya'nın önümüzdeki yıllarda ekonomik gücü yanında askeri gücünü de arttırması, geliştirmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla önümüzdeki 10 yıl içinde dünyada ve dünya dengelerinde ABD'nin yanında bir Avrupa Devleti ve askeri gücünü de geliştirmiş bir Japonya ortaya çıkacak; 2000'li yıllarda dünya üç süper güç tarafından yönlendirilen ve yönetilen üç odaklı bir yapıya bürünecektir.

İktisat Dergisi: Avrupa içinde AT ülkeleri arasında da rekabet söz konusu mu?

Prof. Dr. Erol Manisalı: Her ne kadar Avrupa'da bir bütünleşme ve *süper güç* oluşturma yolunda adımlar atılıyor ise de Avrupa ülkeleri arasında özellikle eski Sovyetler Birliği'nde kurulan yeni cumhuriyetler ve Doğu Avrupa konusunda yoğun bir rekabet vardır.

Almanya, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da nüfuzunu arttırmak istemekte ve bu bölgeleri kendi doğal ekonomik etki alanları içinde görmektedir. Baltık ülkeleri, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve dağılan Yugoslavya, Almanlar tarafından etki alanları içine sokulmak istenilen bölgelerdir. Özellikle Almanların petrole bağımlılığı büyüktür. Bu bakımdan Balkanlar, Asya ve Ortadoğu petrol alanları da Almanların denetlemek istedikleri bölgeler içindedir. Romanya petrolü, eski Sovyetler'deki petrol ve doğalgaz kay-

nakları ve halen ABD'nin denetimi altında bulunan Körfez petrolü, Almanya'nın önümüzdeki yıllarda yoğun ilgi alanları içinde bulunacak bölgelerdir.

Bütün bu gelişmeler karşısında Japonya da AT ve ABD'ye karşı petrol ve doğalgaz alanlarını kontrol etmeye yönelecektir. Japonlar için önümüzdeki yıllarda önemini arttıracak alanlar olarak, enerji doğal kaynağına sahip Asya ülkelerini belirtmek gerekir.

İktisat Dergisi: Bütün bu gelişmeler Türkiye için ne gibi sonuçlar doğuracaktır?

Prof. Dr. Erol Manisalı: AT Türkiye'yi uzun yıllardan beri dışlamıştır. Türkiye'yi içine almaya caktır. Ekonomik yönden belki Türkiye-AT ilişkileri gelişme gösterecektir. Ancak politik, askeri ve sosyal yönden Türkiye-AT ilişkileri gelişme göstermeyecektir. Belki bu gelişmelerin sonucunda Türkiye-ABD ilişkilerinde politik ve askeri alanda zorunlu bir *yapay gelişme* söz konusu olabilir. Ancak ABD'nin, Türkiye'nin bulunduğu bölgeye *stratejik* yaklaşımı iki ülkenin pek çok alanda bölge içindeki politikalarının karşı karşıya gelmesine yolaçaktır.

Eski Sovyetler'deki yeni Türk cumhuriyetleri, Türkiye'nin bölgede yeni bir "bölgesel güç" oluşturmaya bakımdan olanaklar yaratmıştır. Ayrıca Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Balkanlar'daki devletler de Türkiye'nin yakınlaşabileceği niteliktedir. Bu durum Türkiye'nin Karadeniz çevresi, Hazar Denizi çevresi ve Balkanlar'da yeni ilişkiler içine girmesi ve bölgesel ağırlığını arttırması sonucunu doğurabilir. Ancak Ankara Hükümetlerinin dış politika ve dış ilişkilere özel bir önem vererek konunun üzerine gitmeleri, süper güçlere karşı bölgede ağırlığımızı arttırmaları gerekir. Bölgede ağırlığı artmış bir Türkiye Avrupa, ABD ve Japonya tarafından daha fazla önemsenen, karşılıklı çıkarlara daha fazla saygı duyulan bir ülke konumuna gelebilir.

Bütün bunlar gösteriyor ki önümüzdeki 5-10 yıl içinde bölgemizdeki gelişmeler çok hızlı olacaktır; değişen dünya güç dengeleri karşısında Türkiye'nin sorumluluğu büyüyecektir. Bugünkü ve yarınki yönetimlere Türk Hükümetleri olarak çok daha büyük sorumlulukların düştüğünü açık bir şekilde görmekteyiz. Türkiye'deki siyasetçiler, basın, üniversiteler, aydın çevreler ve iş çevreleri bölgedeki ve dünyadaki bu yeni oluşumlar karşısında gelişmeleri çok yakından izleyip, gereken önlemleri almak durumundadırlar. Aksi halde oluşacak yeni güç dengeleri karşısında Türkiye dış güçlerin güdümüne girer.

İktisat Dergisi: Teşekkür ederiz.

AVRUPA TOPLULUĞU'NDA EKONOMİK VE PARASAL BİRLİK

Ar. Gör. Çiğdem ŞAHİN*
İ.Ü.İktisat Fakültesi

Gümrük Birliği ile başlayan ve Ortak Pazar hedefi ile hız kazanan Avrupa ülkelerinin entegrasyon teşebbüsü artık daha ileri bir bütünleşme süreci olan Ekonomik ve Parasal Birlik hedefine doğru ilerlemektedir. Ekonomik ve Parasal Birlik, (EPB) Avrupa Para Sistemi (APS)'nin parasal istikrar sağlama ile üye ülkelerin ekonomi ve para politikalarının oldukça yakınlaşması başarıları yanında, Tek Pazar'ın, 1992 yılı sonuna kadar tamamlanmasından sonra Avrupa Topluluğu'nun ulaşmayı amaçladığı bir bütünleşme sürecidir.

Üye ülkeler üzerinde derin etkileri olacak, EPB ile ilgili, Topluluk'taki ilk girişim 1970'de, Werner Planı ile başlatılmıştır. Ancak, gerek Topluluk- içi bütünleşme düzeyinin yetersizliği, gerek planın muhteva ve zamanlama yönünden bu gerçeği dikkate almaması, gerekse uluslararası para ve döviz piyasalarında kaydedilen aşırı dalgalanmalar yüzünden, "Bretton-Woods Ayarlanabilir Sabit Döviz Kuru Sistemi"nin çökmesi ve "Tüneldeki Yılan Sistemi"nin başarısızlığa uğraması sonucu, EPB konusundaki bu ilk girişim olumlu sonuç vermemiştir.

Topluluk'ta, bundan sonraki önemli adım ise, Delors Raporu ve bu raporda yer alan "EPB'nin Üç Aşamada Gerçekleştirilmesi" hedefidir. Delors Raporu'nda belirtilen ve Haziran 1988'de Hanover'de yapılan Topluluk Zirvesi'nde alınan kararla başlatılan EPB yolundaki bu ikinci girişim, raporda öngörülen çerçeve dahilinde, bugüne kadar başarılı bir şekilde gelişmiştir. Delors Raporu'nun tam bir EPB'ye ulaşmanın üç aşamada gerçekleştirilmesi önerisi doğrultusunda, üye devletlerin onayıyla, birinci aşama 1 Temmuz 1990'da resmen başlatılmıştır. Birinci aşamada gerçekleştirilecek hususlar ise, iç pazarın tamamlanması, bütün üye ülkelerin Avrupa Para Sistemi'nin, Döviz Kuru Mekanizması'na dahil olması, ekonomik politikalar ve sonuçlarının yakınlaştırılması ve merkez bankaları arasındaki işbirliğinin artırılması gibi maddeleri içermektedir.

EPB'nin ikinci ve üçüncü aşamalarında ise; ortak bir para politikasının belirlenmesi, bunu uygulamak için ortak bir merkez bankasının kurulması, milli bütçe politikaları için disipline edici mekanizmalar oluşturulması ve tek para biriminin kullanılması gibi unsurlar öngörülmektedir.

Bu arada, ekonomi, para ve maliye alanlarındaki egemenlik haklarının Topluluğa devredilmesi anlamına gelen bu unsurların, üye ülkeler üzerinde derin etkiler yaratacağı düşüncesiyle, bu unsurların gerçekleştirilmesi yolunda Roma Anlaşması'nın tadili ya da yeni bir anlaşmanın imzalanması gereğini yaratan, Topluluğun kurumsal yapısı ve mekanizmalarına yönelik değişikliklerde bü-

* Bu yazı Çiğdem Şahin'in yüksek lisans tez özetidir.

tün üye ülkelerin siyasi otoritelerinin oybirliğinin sağlanması ve milli parlamentolarının onayının alınması zorunluğu getirilmiştir. Kurumsal düzenlemelere ilişkin en önemli değişiklik ise, tek bir merkez bankası olarak kurulacak olan Euro-Fed (Avrupa Merkez Bankalar Sistemi) in düzenlenmesine ilişkin olacaktır. Üye ülkeler arasında Ortak Merkez Bankası'nın yapısı ile ilgili olarak, bu kurumun federal, üye ülkeler hükümetlerinden ve komisyon yetkililerinden bağımsız ve demokratik açıdan hesap verebilir niteliklere sahip olması, ayrıca kesinlikle "fiyat istikrarını sağlama hedefi" doğrultusunda çalışması hususunda görüş birliği mevcuttur. Bundan başka, kurulacak ortak merkez bankasının bütçe açıkları için para basmaması, kısacası bütçe disiplinine önem vermesi konusunda da uzlaşma sağlanmıştır.

Ekonomik ve Parasal Birlik, Avrupa'da Siyasi Birlik öncesi tamamlanması gereken bir bütünleşme süreci olarak kabul edilirken, diğer taraftan da bütün Topluluk'ta tek bir para biriminin (ECU) kullanılmasıyla, para değiştirme maliyetinin ortadan kalkması (Yılda en az 15-20 milyar ECU tasarruf ediliyor), fiyat istikrarı ve döviz kuru riskinin azalması ve bunun sonucu, faiz oranlarında düşme sağlaması gibi ekonomik yararlar içermektedir.

Bu konuda, ekonomik ve parasal birliğinin fayda/maliyet analizi yapılırken; fiyat istikrarı, etkinlik ve büyüme, kamu maliyesi, istihdam ve bölgesel denge ve uluslararası sistem açısından birçok faydaları olduğu saptanmış ve bunlar rakip alternatifler karşısında EPB'nin güçlenmesini sağlamıştır.

EPB konusunda sunulan alternatiflerin çoğu, üye ülkelerin EPB'ye yaklaşımları doğrultusunda çıkar anlaşmazlıklarından doğmaktadır. Özellikle Fransa ve AT komisyonunun hızla EPB'ye gidilmesi yolundaki dayatıcı tutumları karşısında, Almanya ve İngiltere kuşkuyla bir tavır takınmakta ve yeni alternatifler ortaya atmaktadırlar. Bunlardan, İngiltere'nin, ileri sürdüğü "Para Politikalarının Rekabet İçinde Olduğu Parasal Birlik" ile, Almanya'nın ileri sürdüğü "Ekonomik Birlik Olmadan Parasal Birlik" önerileri başlıcalarıdır.

Bunun yanında, bir de "Merkezileşmiş Bir Ekonomik Birlik ile Beraber Parasal Birlik" önerisi mevcuttur. Bu öneriler tek tek ele alındığında, her birinin uygulamada olumsuz sonuçlar doğuracağı, örneğin "Para Politikalarının Rekabet İçinde Olduğu Parasal Birlik"te, üye ülkelerin bireysel olarak kendi parasal egemenliklerini kabul ettirmeye çalışırken, APS'nin istikrarsızlık riski ile karşılaşacağı, döviz kuru şokları karşısında sistemin güvenilirliğinin zedeleneceği ve sonuçta dağılma tehlikesi ile karşı karşıya kalacağı, "Ekonomik Birlik Olmadan Parasal Birlik"te ise parasal birliği tamamlayıcı bir ekonomik politikanın olmaması sebebiyle, para politikasına aşırı bir şekilde yüklenileceği ve bu-

nun Topluluğu, uluslararası ilişkiler açısından güç bir ortak haline getireceği, ayrıca böyle bir durumda Toplulukta para politikasından sorumlu kurumun aşırı egemen bir role sahip olacağı, en son "Merkezileşmiş Bir Ekonomik Birlik ile Beraber Parasal Birlik"e gelindiğinde ise, bunda da aşırı merkezileşme ve ekonomik ve parasal alanda iki merkezi karar alma otoritesinin teşkili ile doğan demokratik boşluğu parlamentonun dolduracağı, bunun, Avrupa Parlamentosunu fazlasıyla güçlendireceği ve sonuçta Topluluğu istemediği bir nitelikte siyasi birliğe doğru sürükleyeceği gibi istenmeyen sonuçlar bulunmaktadır.

Bu sonuçlar gösteriyor ki, Topluluğun geleceği için en iyi ve en ileri entegrasyon süreci EPB ve gerçekleşirse, daha sonrası için, her bir üye ülkenin farklı sosyo-kültürel ve hukuki kimliklerinin korunduğu gevşek bir siyasi birliktir.

Yukarıda bahsedilen katı, ülke kimliklerini eriten nitelikteki siyasi birlik ise, hiçbir üye devletin tercih etmeyeceği bir bütünleşme biçimidir.

Araştırmamızın bu aşamasına geldikten sonra, bakılması gereken, üye ülkelerin EPB konusundaki tutumları olmaktadır. Zira bu birliği gerçekleştirecek olanlar üye ülkelerdir. Ve bunların tutumu hareketin başarısını belirleyecektir. Tam bir ekonomik ve parasal birliğe ulaşmada atılacak adımlar konusunda, 1970'lerdeki birinci girişim sırasında olduğu gibi, ekonomistler ve paracılar olarak tanımlanabilecek iki düşünce okulu arasındaki ayrılık tekrar ortaya çıkmıştır. Almanya ve Hollanda'nın öncülüğündeki Ekonomist Düşünce Okulu, EPB'ye doğru ilerlerken, öncelikle tam olarak ekonomik yakınlaşmanın sağlanmasını ve bu bağlamda milli ekonomi ve para politikalarının ve sonuçlarının enflasyonla mücadele hedefi yönünde yakınlaştırılması görüşünü savunurken, Toplulukta tek bir para birimi kullanılması önerisini dikkate almaktadır. İngiltere ve bazı küçük ülkeler de bu düşünce okuluna yakın bir görüştedir.

Buna karşın, Paracılar grubunda yer alan; Fransa, İtalya, Belçika, Danimarka ve AT Komisyonu ise, EPB'nin ikinci ve üçüncü aşamalarına geçişte, kesin tarihler belirlenerek hareket etme yanlısı olup, parasal birlik alanında ortak bir merkez bankası kurulması ve tek para biriminin kullanılması gibi adımlar atılmasının, ekonomik yakınlaşmayı sağlamada zorlayıcı ve hızlandırıcı bir etki yapacağı görüşünü ileri sürmektedir.

Başka bir deyişle, ekonomistler, anti-enflasyonist politikalarının geleceğini tehlikeye atmak istemezken; Paracılar, EPB'yi, Alman markının ve Almanya'nın nüfusunu azaltmak için bir araç olarak görmektedirler.

Sonuçta, Topluluk ülkelerinin EPB konusundaki görüş ayrılıklarının kısa vadede çözüme ulaşması yolundaki beklentiler gerçekçi olmamakla beraber, prensipte, bütün ülkelerin EPB'nin Toplu-

luk geleceği için geri dönülmez bir süreç olduğunu kabul etmesi, bu yoldaki girişimlerin başarısı için yine de bir umuttur. Ve Toplulukta bu konuda samimi çabaların olduğunun bilinmesi de, EPB'nin bir hayal olarak kalmayıp, gerçekleşebileceğine dair inancı güçlendirmektedir.

Son olarak, Topluluktan tam üyelik isteminde bulunan Türkiye için, EPB'nin önemi ve mevcut durum konusunda bir değerlendirme yapmak gerekirse, Türkiye bu konuda, diğer birçok problemleriyle birlikte, oldukça hazırlıksız durumdadır. Herşeyden önce, ekonomik durumu ve yüksek enflasyon oranı, EPB için en önemli unsurlar olan fiyat istikrarı ve ekonomik politikaların sonuçlarının yaklaştırılması hedefine uymamaktadır. Kaldı ki, Türkiye, daha Toplulukta Gümrük Birliği'ni bile gerçekleştirememiştir. Bu arada, Türkiye'nin gümrük birliğini diğer Topluluk üyelerinin aksine, Topluluk dışından tamamlamaya çalışması büyük bir şanssızlıktır. Aynı şekilde, EPB konusunda Türkiye'nin Topluluk dışından yapabileceği pek birşey yoktur.

Ancak, Topluluk içinde ve Topluluğun belirlediği ilkeler doğrultusunda, gerekli yardımları da alarak böyle bir süreci başarabilmesi mümkündür. Kaldı ki, Topluluk içindeki diğer ülkelerin de, EPB hususunda, kısa vadede birçok zorluklarla karşılaşacakları, ama bunun elbirliği ile ve aşama aşama çözümlenebileceği bilinmektedir. Türkiye bu açıdan, bu elbirliği ile çözüm kapsamına dahil edildiğinde, ancak, Topluluğun dışında olduğundan, çok daha fazla bir performans göstererek, Topluluğa uyum sağlayacaktır. Bu arada, kısa vadede, Topluluğun Türkiye'yi tam üyeliğe kabul etmeyeceği de bir gerçektir. Çünkü, Topluluğun bu konuda en azından 1993'e kadar kendi iç problemleri ile uğraşacağı, iç pazarın tamamlanmasına çalışacağı ve bu amaçla, hiçbir yeni üyeye açmayacağı konusundaki kararı kesindir. Buna son yıllarda Doğu Avrupa'daki gelişmeler ve bu ülkelerin Topluluğa yeni üye olma teşebbüsleri konusundaki gelişmeler de eklenirse, Türkiye'yi bu konuda bir hayli uzun ve zorlayıcı bir sürecin beklediği söylenebilir.

becya

... İstanbul Menkul Kıymetler Borsası aracı üyeleri ve üyeler adına hareket eden İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB), İMKB'de işlem gören menkul kıymet sahipleri, aracı üyelerin ortağı/işvereni, değerli belgeler ile ciro edilebilir nitelikteki diğer dokümanlar (MENKUL KIYMETLER), banknot, çek, altın, gümüş (NAKİT PARA) coğrafi sınırları BÜTÜN DÜNYA olmak üzere teminat altına alınmıştır.

İşbu

sözleşme 18.10.1991 tarihinde İstanbul'da iki nüsha olarak düzenlenmiştir.

İMKB
İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

BAŞAK SİGORTA A.Ş.

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB), muhtemel risklere karşı BAŞAK SİGORTA tarafından teminat altına alınmıştır. Pek çok büyük projeyi güvence altına almış olan BAŞAK SİGORTA, böylece ülkemizde Menkul Kıymetler sigortacılık olayına da **tekrar** imzasını atmış olmaktadır. Sigortacılığımız adına bu dev başarıyı kamuoyuna saygıyla duyurur, İMKB'nin ilgi ve güvenine teşekkür ederiz.

S i g o r t a l ı Ü y e l e r

Censa Menkul Değerler A.Ş. • Açarlar Menkul Değerler Tic. A.Ş. • Camış Menkul Değerler A.Ş. • Egebank A.Ş. • Tekstil Bankası A.Ş. • İktisat Bankası A.Ş. • Holantse Bank Üni N.V. • Birleşik Yatırım Bankası A.Ş. • Osmanlı Bankası A.Ş. • Akbank T.A.Ş. • Koç Amerikan Bank A.Ş. • Netbank A.Ş. • Pamukbank T.A.Ş. • Sinai Yatırım ve Kredi Bankası A.O. • T. Halk Bankası A.Ş. • T. Vakıflar Bankası T.A.O. • Türkiye Garanti Bankası • Yatırımbank A.Ş. • Aks Menkul Değerler A.Ş. • Altay Menkul Değerler A.Ş. • Beta Menkul Kıymetler Ticaret A.Ş. • Değer Menkul Değerler A.Ş. • Entez Menkul Değerler A.Ş. • Genborsa Menkul Değerler Ticaret A.Ş. • Günborsa Menkul Değerler Ticaret A.Ş. • Oyak Menkul Değerler A.Ş. • Semih Menkul Değerler Tic. A.Ş. • Toros Menkul Kıymetler Ticaret A.Ş. • Ali Alpay Menkul Değerler A.Ş. • Tezal Menkul Değerler A.Ş. • Pay Menkul Değerler A.Ş. • İzibelli Menkul Değerler A.Ş. • Yener Kaya Menkul Değerler A.Ş. • Sakarya Menkul Değerler A.Ş. • Murad Kuran Menkul Değerler Ticaret A.Ş. • Yener Selimoğlu Menkul Değerler A.Ş. • T.C. Ziraat-Bankası Menkul Kıymetler Müdürlüğü • Türk Ticaret Bankası A.Ş. • Interbank A.Ş. • Türkiye Sinai Kalkınma Bankası A.Ş. • Sümerbank Holding A.Ş. • Türk Ekonomi Bankası A.Ş. • T. Emlak Bankası T.A.Ş. • Türkiye İş Bankası A.Ş. • Türkiye Turizm Yatırım ve Dış Ticaret Bankası A.Ş. • Töbank-Türkiye Öğretmenler Bankası T.A.Ş. • Türkiye Tütüncüler Bankası A.Ş. • Arap Türk Bankası A.Ş. • Türk Merchant Bank A.Ş. • Türk Dış Ticaret Bankası A.Ş. • Demirbank T.A.Ş. • Tekfen Yatırım ve Finansman Bankası A.Ş. • İmpexbank Türkiye İthalat ve İhracat Bankası A.Ş. • Esbank Eskişehir Bankası A.Ş. • The Chase Manhattan Bank N.A. • Türk Bank Ltd. • Birikim Menkul Değerler A.Ş. • Derborsa Borsa Bankerliği A.Ş. • Deha Menkul Kıymetler A.Ş. • San Menkul Değerler A.Ş. • Boğaziçi Menkul Değerler A.Ş. • Baran Menkul Değerler A.Ş. • Altın Menkul Değerler A.Ş. • Özhan Oral Menkul Kıymetler Ticaret A.Ş. • Meridyen Menkul Değerler A.Ş. • Saudi American Bank • Tan Menkul Değerler Ticaret A.Ş. • Evis Menkul Değerler A.Ş. • Birleşik Türk Körfez Bankası A.Ş. • Denge Menkul Değerler A.Ş. • Eczacıbaşı Menkul Değerler A.Ş. • Bahadır Menkul Kıymetler A.Ş. • Yatırım Finansman A.Ş. • Carmen-Çarşı Menkul Değerler A.Ş. • A.O.G. Menkul Kıymetler A.Ş. • Arigil Menkul Değerler A.Ş. • Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. • Şekerbank T.A.Ş. Genel Müdürlüğü • Marjinal Menkul Değerler A.Ş. • Yapı Kredi Bankası A.Ş. • BNP-AK Dresdner Bank A.Ş. • Citibank N.A. • Evgin Menkul Değerler A.Ş. • Prim Menkul Değerler A.Ş. • Denizcilik Bankası T.A.Ş. • Güven Menkul Değerler A.Ş. • Manufacturers Hanover Finans A.Ş. • Mustafa Yılmaz Menkul Değerler A.Ş. • Banque Indosuez, İstanbul • Can Menkul Değerler A.Ş. • Başkent Menkul Değerler Ticaret A.Ş. • Marmara Menkul Değerler ve Finansman A.Ş. • Karon Menkul Değerler A.Ş. • Rehber Menkul Değerler A.Ş. • AS Menkul Değerler A.Ş. • Global Menkul Değerler A.Ş. • Naba Menkul Değerler A.Ş. • Nema Menkul Değerler A.Ş. • Ekol Menkul Değerler A.Ş. • Park Menkul Değerler A.Ş. • Finanscorp Finansman Yatırım A.Ş. • Egemen Menkul Kıymetler Yatırım ve Danışmanlık A.Ş. • Bumerang Menkul Kıymetler A.Ş. • Bucak Menkul Kıymetler A.Ş. • Bahar Menkul Kıymetler A.Ş. • Akdeniz Menkul Kıymetler A.Ş. • Meksa Menkul Kıymetler A.Ş. • Çağdaş Menkul Kıymetler A.Ş. • Günyal Günay Yalavaç Menkul Değerler A.Ş. • Makro Borsa • Marbaş • Med Menkul Değerler A.Ş. • Ekinciler Menkul Kıymetler A.Ş. • Finansbank A.Ş.

BAŞAK SİGORTA

T.C. ZİRAAT BANKASI ORTAKLIĞIDIR

İnsan Hakları Boyutu İle Yeni Bir Anayasa

Yönetici	: Üzeyir GARIH (Alarko Holding)
Konuşmacılar	: Bülent AKARCAI (İstanbul Milletvekili)
	: Prof. Dr. Toktamış ATEŞ (İ.Ü. İktisat Fakültesi)
	: Prof. Dr. Rona AYBAY (A.Ü. S.B.Fakültesi)
	: Prof. Dr. Hüseyin HATEMİ (İ.Ü. Hukuk Fakültesi)
	: Ercan KARAKAŞ (İstanbul Milletvekili)
	: Turgut KAZAN (İstanbul Baro Başkanı)

Fikret Toksöz- İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'yle, Mülkiyeliler Birliği İstanbul Şubesi'nin ortaklaşa düzenlediği **İnsan Hakları Boyutuyla Yeni Bir Anayasa** konulu toplantıya hoşgeldiniz. Bu toplantıyı, yılmaz bir hukuk devleti savunucusu Muammer Aksoy'un anısına düzenlemiş bulunuyoruz. Tüm yaşamı hukukun üstünlüğü ilkesini yerleştirme mücadelesi ile geçen Muammer Aksoy'un anısı önünde saygıyla eğiliyoruz. Ve inanıyoruz ki, Muammer Aksoy'un ruhu bugün huzurludur. Çünkü Türkiye onun savunduğu demokratik yoldadır. Ancak, başta Muammer Aksoy olmak üzere terör kurbanı insanlarımızın katillerinin hâlâ bulunamamış olması demokratik düzenimiz için önemli bir tehdit olarak ortada durmaktadır. Ülkemizde geleneği olan sosyal bilim alanında eğitim veren iki seçkin kurumun böyle bir konuda ortak toplantı düzenlemesinin bir anlamı vardır. Öyle sanıyorum ki bu iki örgütün beklentisi aslında tüm Türk aydınlarının özlemini yansıtır. Yeni bir anayasa talebi yalnızca aydınlardan mı geliyor, yoksa geniş halk kesimlerinden, istek, hiç olmazsa destek mi var! Son seçimler yeni anayasa talebinin Türkiye çoğunluğundan geldiğini gösteriyor. Bu toplantıların daha önceleri bir özelliği olurdu. Bu tür toplantıları düzenleyenler, toplantıda konuşanlar hep şikayet eder, sorumlu yerde bulunanlar umursamaz bir tavır takınırdı.

Bugün durum tersine dönmüştür. Şimdi Türkiye'de alışılmamış bir iktidar, ve hatta alışılmamış bir muhalefet var. Halkın demokratik taleplerinin de ötesinde bir demokratikleşme programı sunuluyor. Belki de genlerimize kadar işlemiş, alışılmış kötümser yaklaşımımızla bu programa da güvenmiyoruz, kuşkuluyuz. Ancak, duralım ve düşünelim. Serinkanlı bir değerlendirmeye bu programı yargılayalım. İktidarın ortaya koyduğu demokratikleşme programı önümüzde duruyor. Bu yalnız iktidara ait bir sorun değildir. Tüm sivil toplum kurumları elbirliğiyle bu demokratik programın gerçekleşmesine yardımcı olmalıdır. Örneğin, dernekler yasasının antidemokratik yapısından herkes şikayetçi. Ama ne yaptık, yasa antidemokratiktir, değiştirilmelidir, kaldırılmalıdır demek yetmez. Hazırlık yaparak, hükümete, parlamentoya, siyasi partilere sunmak gerekir. Daha önceleri üniversitelerimiz anayasa tasarıları hazırlar, parlamentoya, ilgili yerlere sundu, şimdi aynı şeyleri yapmak gerekiyor. Demokratikleşme programı bir avuç bürokrata, onların hazırlıklarına bırakılamaz. Biz kendi adımıza bir yıldır, yeni anayasa, yeniden yapılanma konusunda hazırlıklar yapıyoruz. Herkesi daha somut adımlar atmaya davet ediyoruz. Bu duygu ve düşüncelerle hepinizi saygıyla selamlıyor, toplantımızın yararlı olmasını diliyorum. Şimdi izin verirseniz, bu toplantıya bilgileriyle onur veren sayın konuş-

macıları takdim etmek istiyorum. Toplantımızın yöneticisi Sayın Üzeyir Garih. Demek ki işadamları da anayasayla ilgileniyorlar. Çok önemli bir gelişme bu. Esasen TÜSIAD bir süreden beri Türkiye'de çok önemli raporlar hazırlıyor. Ülkede bütünüyle yeniliğe doğru bir adım var. Sayın Üzeyir Garih'in bu toplantıya başkanlık yapması işte bunun bir somut örneği. Sayın Üzeyir Garih, 1929, İstanbul doğumlu, İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi'nden mezun. Aynı üniversitede fahri doktorluk ünvanı var. 1951'den beri iş hayatında. Bildiğiniz gibi Alarko Şirketler Topluluğu kurucu ortağı ve bu topluluğun başkanı. Aynı zamanda da Filipinler Cumhuriyeti'nin İstanbul Fahri Başkonsolosu. Toplantımızda iki parlamenterimiz aramızda. Sayın Bülent Akarcalı, Brüksel Üniversitesi Ekonomi Fakültesi'nde öğrenim gördü. Ayrıca üniversitede iktisadi politika ve iktisadi analiz masteri yaptıktan sonra üç yıl araştırma görevlisi olarak çalıştı. 1983'te ANAP İstanbul Milletvekili seçildi. Halen bildiğiniz gibi İstanbul Milletvekili. Sırasıyla, Avrupa Konseyi üyeliği, ANAP Genel Başkan Yardımcılığı, Sağlık Bakanlığı, Türkiye AET Karma Parlamento Eş Başkanlığı, Turizm Bakanlığı, Cezaevlerini İnceleme Komisyonu Başkanlığı görevlerinde bulundu. TBMM'de İnsan Hakları Komisyonu kurucusu olan Akarcalı, Avrupa'da İnsan Hakları ve Demokrasi konusunda çeşitli platformlarda Türkiye'yi temsil etmiştir. Halen milletvekilidir. Türk Demokrasi Vakfı Başkanıdır aynı zamanda. Sayın Ercan Karakaş 1945'te Çanakkale'de doğdu. Federal Almanya'da Makine Mühendisliği öğrenimi gördü. Almanya'daki Türk işçi ve ailelerine sosyal danışmanlık yaptı. Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde 10 yıl değişik kademelerde çalıştı. Avrupa Halkçı Devrimci Federasyonu'nda 4 dönem genel başkanlık yaptı. Mart 1988'den bu yana Sosyal Demokrat dergisi çıkarıyor. Kuruluşunda SHP'ye katılan Karakaş, İstanbul İl Başkanlığı görevini yürüttü, halen Merkez Yönetim Kurulu üyesi. Ve bildiğiniz gibi son seçimde, İstanbul 3. Bölgeden milletvekili oldu. Sayın Rona Aybay 1935, İstanbul doğumlu. İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Amerika'da Colombia Üniversitesi'nde master yaptı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde asistanlık görevinden sonra, ODTÜ'de bölüm başkanlığı, dekanlık, Öğretim Üyeleri Derneği başkanlığı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekan Yardımcılığı görevlerinde bulundu. 1983'de 1402 sayılı kanunla görevden alındı. 1990'da Danıştay kararıyla üniversiteye döndü. Rona Aybay şu anda Ankara'da, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, Devletler Hukuku Ana Bilim Dalı başkanı. Sayın Toktamış Ateş, 1944 yılında İstanbul'da doğdu, ortaokulu Avusturya Lisesi'nde, liseyi Vefa Lisesi'nde tamamladı. 1966, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ni bitirdi. 67'de Siyaset Bilimi Kürsüsü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı, 1969'da doktor, 1974'de doçent, 1982'de profesör oldu. Halen İs-

tanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi. Bildiğiniz gibi gazetelerde yayınlanmış pekçok makalesi ve yazıları var. Sayın Hüseyin Hatemi, 1938'de İstanbul'da doğdu. İstanbul Hukuk Fakültesi mezunu. 1981'de aynı fakülteye Medeni Hukuk profesörü olan Hüseyin Hatemi 1983'de 1402 sayılı kanunla görevinden alındı. 1990'da Danıştay kararıyla göreve döndü. Şu anda İstanbul Hukuk Fakültesi'nde Medeni Hukuk profesörüdür. Hukuk Devleti Öğretisi, İnsan Hakları Öğretisi gibi, panelin konularıyla ilgili incelemelerinin yanında, çeşitli mesleki ve fikir eserleri yayınlanmıştır. Sayın Turgut Kazan, Turgut Kazan'ı fazla anlatmaya gerek yok, biliyorsunuz. 1940'da Adana'da doğdu, 1962'de İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1963'den beri avukatlık yapıyor. Bildiğiniz gibi, 1988'den beri de İstanbul Baro Başkanı. Efendim, sözü biraz uzatmış gibi olacağım ama; bu toplantıya konuşmacı olarak hükümetten de Sayın Adalet Bakanı ve Sayın İnsan Hakları Bakanı'nı davet etmiştik. Fakat İnsan Hakları Bakanımız cevap vermedi, ama Adalet Bakanımız telefonla aradılar, Ankara'da çok yoğun çalışmaları olduğu için katılamadığını bildirdiler, bir de bu toplantıda okunması için bir mesaj gönderdiler. Sabrınıza sığınarak bu mesajı da okumayı uygun görüyorum.

"İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti ve Mülkiyeliler Birliği İstanbul Şubesi olarak birlikte düzenlediğiniz İnsan Hakları Boyutuyla Yeni Bir Anayasa konulu panel için gönderdiğiniz davet yazısına içtenlikle teşekkür ediyorum. Yaşamı boyunca seçkin bir hukuk hocası, onurlu bir siyaset adamı olarak, teori ve uygulamada demokrasi ve insan haklarının gelişmesi için çaba harcamış, kişisel özveri ve katkıda bulunmuş, değerli hocamız Anayasa Hukuku Profesörü Muammer Aksoy anısına düzenlenen bu anlamlı toplantıya, Ankara'daki yoğun çalışma programım nedeniyle katılamadığımı üzülenerek bildiriyorum. 25 Kasım 1991 tarihli, TBMM'de okunan ve tasvip gören, hükümet programında ülkemizin çağdaş ve tam demokratik bir sivil toplum anayasasına olan ihtiyacı belirtilmiş; bu doğrultudaki çalışmaların, siyasi partilerimiz yanında, ilgili kuruluşların ve halkımızın uzlaşması sonucu oluşması özellikle vurgulanmıştır. Böylece katılımcı bir demokrasi anlayışı içersinde, kalıcı bir anayasanın hazırlanmasında, vazgeçilmez bir unsur olan genel mutabakatın gerçekleşmesi temel şart olarak kabul edilmektedir. Hükümet protokolu ve programına uygun bir şekilde, ülkemizde çağdaş, demokratik, laik, Atatürk ve Cumhuriyet ilkelerine bağlı, çoğulcu ve katılımcı, sosyal bir hukuk düzeninin kurulup yerleşmesi, temel hak ve özgürlükler ile İnsan haklarının tümünden benimsenip, kurumsallaştırılarak korunması, bütün bunların bir yaşam tarzı olarak toplumumuzda kabulü için çağın siyasal, toplumsal ve hukuksal gelişmelerine uygun, modern bir anayasa hazırlanmasını başta gelen bir ödev saydığımı ve gerekli

çalışmalara başlandığını belirtmek isterim. Diğer taraftan öngördüğümüz hukuk reformu çerçevesinde ve yargının hızlandırılmasını da amaçlayacak şekilde, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin kuruluş ve yargılama usulleri hakkındaki kanun ve avukatlık kanununun bazı hükümlerinin değiştirilmesi, polis vazife ve yetki kanunlarının bazı hükümlerinin kaldırılmasıyla ilgili çalışmalar son aşamaya ulaşmıştır. Basın yasası ve adalet konularının oluşturulması dahil olmak üzere Türk Hukuk Mevzuatı'nın tümünü kapsayan iyileştirme çalışmaları bakanlığımızda sürdürülmekte olup, kısa sürede sonuç alınması planlanmıştır. Menfur bir saldırı sonucu yitirdiğimiz, büyük hukukçu, Profesör Muammer Aksoy anısına düzenlenmiş bulunan toplantının önümüzdeki anayasa çalışmalarına katkı sağlayacağına gönülden inanıyorum, bu duygu ve düşüncelerle size ve iştirak eden değerli hukukçulara selam ve sevgilerimi sunuyor, panelin başarılı geçmesini diliyorum.

Saygılarımla.
Seyfi Oktay."

Efendim, şimdi sözü Sayın Üzeyir Garih'e bırakıyorum. Teşekkür ederim.

Üzeyir Garih- Çok teşekkür ederim Sayın Başkan. Efendim, sözlerime başlamadan önce, daha doğrusu paneli açmadan önce, Sayın Profesör Dr. Muammer Aksoy'un anısına bir dakikalık ihtiram duruşuna sizleri davet ediyorum...

Teşekkür ederim efendim, Sayın Başkan bizim özgeçmişlerimizi dile getirirken, doğum tarihlerimizi de dile getirdi, dolayısıyla benim burada en yaşlı olmam dolayısıyla başkanlık yapmamda bir mahzur olmuyor görüyorum. Ayrıca, işadamlarının böyle toplantılarda bulunmasının da ben özellikle gereği üzerinde duruyorum. Artık iş hayatı siyasetin ayrılmaz bir parçası oldu. İşadamları siyasetçi değildir, ancak işadamları istese de istemesede siyasetin içindedir. Bendeniz uzun süre İKV, İktisadi Kalkınma Vakfı'nın Yönetim Kurulu'nda çalıştım. Bu çalışmam sırasında Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında münasebetleri düzenleme ve araştırmalar yapmak üzere bir takım ilişkilerimiz oldu. Ve burada Avrupa Topluluğu'na girmek isteyen Türkiye'ye karşı çıkarılan en önemli hadise şuydu: Biz hep ekonomiden bahsederken, onlar; hayır, sizin bu kulübe girmenize mani olacak olan olay, hiçbir şekilde ekonomik değildir, daha ziyade siyasidir, demokratikleşme ve insan haklarıdır. 1978'lerden bahsediyorum. Bugünlere kadar geldik. Geçenlerde de Fransa eski Büyükelçisi ile yemek yedim. O hâlâ aynı şeyleri söylüyordu. Sizin demokratikleşme ve insan haklarına daha çok dikkat etmeniz gerekiyor diyordu. Türkiye'de birçok anayasalar yapıldı. Bu anayasalar, o günün şartlarına göre belki en uygun şekilde yapılmıştır. İş hayatında da böyledir. İş hayatında bir iş alırsı-

nız veya bir karar verirsiniz. Karar o günün şartlarında en uygun karardır, ancak sonuçları müspet olmayabilir. Arasına yanlış bir karar alırsınız ve sonuçları müspet olur. Değişen çevre koşulları bu kararın doğruluğunu veya yanlışlığını ortaya koymaktadır. Türkiye'de yapılan anayasalar belki o günün şartlarına göre uygundur. Fakat bugün bu elbise bize dar gelmektedir. Ya biz genişledik, büyüdük, yahu bu elbise çektik. Yani bir hadise var ortada. Anayasanın değiştirilmesi üzerinde çok konuşuluyor, demokratikleşme üzerinde çok konuşuluyor, insan hakları üzerinde çok konuşuluyor, fakat aksiyona geçilemiyor. Demokrasi en az kötü yönetim şekli olarak biliniyor. Demokrasi bir takım çıkar odaklarının dengesi anlamına gelebilir. Demokraside çoğunluğun azınlığa tahakkümü yoktur. Yani halkın %99'u birşey istiyor diye, insanların temel hak ve hürriyetlerine dokunmak mümkün değildir. Anayasalar genellikle halk için yapılır. Amerikan Anayasası'na baktığınız zaman, en demokratik anayasa olarak görülüyor. "We the people" biz halk, diye başlıyor, halk adına yapılmış olan bir anayasadır. Devlet halk için vardır, millet devlet için yoktur. Bu esaslara göre, mutlaka, artık bu anayasanın değişmesi gerektiğini, gerek halk gerek parlamenterler bunda mutabıktırlar. Yalnız bir siyasî konsensüse varma meselesi vardır. Bir demokraside bireylerin kendi çıkarları vardır. Bu bireyler bir takım dernekler, birlikler, sendikalar, federasyonlar, konfederasyonlar şeklinde, partiler şeklinde birleşirler ve müşterek çıkarlar ortaya çıkar. Bu müşterek çıkarların dengesiyle kanunlar, yasalar ve her türlü siyasî tatbikatlar buna göre yapılır. Bu demokrasi oyunu kuralları içindedir. Bu bakımdan burası da, bugün bulunduğumuz toplantı, bir kamuoyu uyarma toplantısıdır. Burada 50-100 kişinin bulunması bence önemli değil, bunun basına nasıl yansıtacağı önemlidir. Çünkü burada konuşulanlar, bir şekilde basına yansımak suretiyle kamuoyu oluşturacaktır. Burada dinleyeceğimiz kıymetli konuşmacılar, kendi fikirlerini, yapılması öngörülen yeni anayasa üzerindeki fikirlerini açıkça beyan edeceklerdir. Demokrat bir şekilde, hür olarak beyan edeceklerdir. Bu beyanlardan bir takım sonuçlar çıkacaktır. Bu sonuçların kamuoyuna yansıtılması ve kamuoyunu oluşturması biraz da basına düşmektedir. Ve bu çok zor ve ağır bir görevdir. Basın da bu işi en iyi şekilde mutlaka yapacaktır. Ben burada konuşmacı değilim, dolayısıyla sözlerimi burada keserken, konuşma sırasını müsaadenizle belirteceğim. İlk önce, birinci olarak, Prof. Dr. Aybay konuşacaklar, onu takiben Prof. Dr. Toktamış Ateş, onu takiben Prof. Dr. Hüseyin Hatemi, onu takiben Sn. Turgut Kazan, onu takiben Sayın Bülent Akarcalı, onu takiben de iktidar partisinde bulunan Sayın Ercan Karakaş söz alacaklardır. Konuşmalar 12 dakika olarak tahdit edilmiştir. Ben arkadaşlarımı izninizle ve onların izinleriyle uyaracağım. Uzatmamaya çalışacağız, eğer sorulara göre, duruma göre ya ikinci bir tur

yaparız, yahutta soru cevap şeklinde konuşmacılar görüşlerini ikinci turda tekrar belli ederler. Sizin ilgilerinize göre bu işe öğleden sonra devam edip etmeyeceğimize karar vereceğiz. Teşekkür ederim. Efendim, Sayın Prof. Dr. Rona Aybay söz sizindir.

Rona Aybay- Çok teşekkür ederim Sayın Başkan. Vaktimi iyi kullanmaya çalışacağım. Çünkü Sayın Başkan'ın vakit konusunda gereken titizliği fazlasıyla göstereceğini biliyorum. Önce, bu toplantıyı anısına düzenlemiş olduğumuz rahmetli Muammer Aksoy ile ilgili bir iki cümle söylemek isterim. Kendisini ilk defa, 1960 yılında bir anayasa hazırlığı sırasında tanımak mutluluğuna erdim. Bendeniz o zaman tam tabiriyle, çiçeği burnunda 3 günlük bir asistandım. Anayasayı hazırlamakla görevli bilim komisyonuna yardımcı olmak üzere asistan olarak görevlendirilmiştim. Muammer Aksoy da o anayasa komisyonunun asli üyesi olarak görev yapmakta idi. Ben hayatımda bu kadar çalışkan adam görmemişim o yaşma kadar. Daha sonra da gördüğümü zannetmiyorum. Çılgın bir çalışma temposu içindeydi, bütün komisyonu da o bakımdan biraz rahatsız etmişti diyebilirim, aşırı çalışkanlığı ile. Evet, benim de anayasacılığım böylece 1960 senesinde çiçeği burnunda bir asistan olarak başlamış oldu. Anayasa nedir, ne değildir, bildiğimizi zannediyorduk, çok fazla bilmediğimizi de o vesileyle öğrenmiş olduk. Şimdi, anayasaya çok büyük umutlar bağlanmıştı o dönemde. İşte böyle, moda olur ya bazı şeyler, o zamanda anayasa, bir eski deyimle "Devayı kü" her derdin çaresi gibi görülüyordu. Öyle bir metin, büyük hocalar, rahmetli Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında toplanacaklar öyle bir anayasa yapacaklar ki, bütün dertlerden kurtulacağız. Buna birçok kimse, emin olun, içtenlikle inanıyordu. Ben de bunlardan birisiydim. Yani bir anayasa yapacağız, memleketin dertlerinden kurtulacağız. tabii bu arada işi biraz fazla ileriye götürdük. Rahmetli Sıddık Sami Onar'a, komisyon başkanına mektup yazıp; aman hocam, 7 senedir uğraşıyorum karımdan boşanmak için, sürüm sürüm sürünüyorum, ne olur anayasaya bir madde koyda, şu dertten de kurtulayım yollu talepler de emin olun, içtenlikle geliyor idi. Nasıl ki bugünde içtenlikle bazı talepler var. Anayasaya bir hüküm konsun da şu enflasyondan kurtulalım diye. Bunu da insanlar içtenlikle söylüyorlar. Fakat, bu arada Kanunu Esasî Kiraat-hanesi vardı İstanbul'da, Tepebaşı'nda. Bunlar, fena şeyler değil aslında, yani, insanların birtakım şeylere umut bağlaması olmasa, siyaset olmaz, kamu işleriyle ilgilenme olmaz. Yalnız, bir kavrama kaldırıcağından fazla yük yüklemenin sakıncası, tehlikesi de var tabii, arkadan büyük bir düş kırıklığı geliyor. Bu defa 1960'larda önce büyük umutlarla bağlanan anayasaya, 1970'de de her kötülüğün başı gibi bir yük yüklendi. Hani şu anayasa olmasaydı, bütün bunlar başımıza gelmezdi düşüncesi. Neyse bu kısa girişten sonra, kısaca

Anayasa nedir? bir iki cümleyle ona değineyim. Bir kere anayasasız devlet olmaz. Hani İngiltere'de anayasa yoktur falan derler, inanmayın tabii, en güçlü anayasa İngiltere'de vardır ve böyle bir tek yazılı metin halinde toplanmış olmadığı için İngiltere'de anayasa yok zannedilebilir. Yoksa anayasasız devlet olmaz. Çünkü her devlette, devletin ana yapısını belirleyen bir takım ana kurallar olması zorunludur. Yasama organı kimdir, yasalar nasıl yapılır, yürütme organı nedir, yargı organı nedir, bunların arasındaki ilişkiler nedir, bunları düzenleyen bir takım temel kurallar da olmadan tabii ki anayasa olmaz. İşte bu yüzden ki anayasaya eskiden Teşkilatı Esasiye Kanunu denirdi. Yani, devletin ana yapısını belirleyen yasa. Ama artık çağımızda anayasanın bu işlevi ortadan kalkmış değil ama, önemini bir miktar yitirmiştir. Çünkü anayasaların, özellikle 18. yüzyılda başlayan bir gelişmenin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaptığı büyük aşama sonucunda artık anayasalardan beklenen birinci işlev insanların, bireylerin devlet iktidarına karşı korunmasının sağlanmasıdır. Yani anayasanın temel işlevi, çağımızda bunu insan haklarına saygı ve insan haklarının güvenceye alınması diye özetleyebiliriz. Bu çağdaş anayasanın temel koşuludur. İnsan haklarının etkili bir biçimde güvenceye alınması. Kişilerin temel haklarına saygı göstermeyen, insan haklarının uygulamada yerleşmesine, gelişmesine, gerçekleşmesine çalışmayan bir demokrasi, çağdaş bir demokrasi sayılamaz. Bireyler, sadece yurttaşlar değil, yurtsuz olanlar hatta yabancılar ve yurtsuz olanlar da dahil olmak üzere herkesi kapsayan, bütün insanların bir takım temel haklardan eşitlikle ve etkili bir şekilde yararlanması, çağdaş anayasadan beklenen temel işlevdir. Kısacası bireyi o devlete karşı, büyük ejderhaya karşı korumak. Kutsal olan devlet değil, kutsal olan insandır. Bu anlayışı yerleştirmek. Gelelim, günümüzde yürümekte olan, 1982 Anayasası adı verilen metin. Buna anayasa demeye benim dilim varamadığı için, derslerde de böyle söylüyorum, "1982 Anayasası adı verilen metin". Şimdi bunun hazırlığının dışında da bayraktarlığını yapan bir orgeneral, bu anayasanın amacını yani 1982 Anayasası denilen metnin amacını, bireyleri devlete karşı korumak değil, devleti bireylere karşı korumaktır diye niteledi. tabii dünyada bu sözü duyan bütün ciddi hukukçular dehşetle irkilirken, bizim YÖK başkanı Doğramacı ve şakşakçıları bu sözün sahibine, alayı valayla Fahri Anayasa Hukuku Profesörü ünvanını verdiler. Televizyonlarda törenler yapıldı, çüppe, o onun elinden kaptı, bu bunun elinden kaptı, sırtına giydirme onurunu birbirine kaptırmamak için. Bu gerçekten, bu 82 Anayasası denilen metnin, hazırlandığı, uygulandığı ortamı göstermek bakımından, tabii üniversitemizin halü pür melalini göstermek bakımından da tarihi bir olay. Şimdi, nasıl hazırlandı bu 82 Anayasası. Bu abes bir soru değil arkadaşlar çünkü, anayasayı hazırlayan kurul ve ana-

yasasının hazırlanma yöntemi, ister istemez anayasanın uygulanmasını da etkiliyor ve psikolojik ağırlık bırakıyor anayasanın üzerinde. Ne yazık ki metin olarak, Türkiye'nin şimdiye kadar gelmiş geçmiş en iyi anayasası olan, mesela 1961 Anayasası da, hazırlanışındaki bir miktar antidemokratik diye nitelenebilecek yöntemler ve idam edilmiş bir başbakan ve iki bakanın gölgesinden psikolojik olarak kurtulamadığı için, ne yazık ki uygulanamadı. Yani 61 Anayasası bence, Türkiye'nin şimdiye kadar ki en mükemmel anayasası idi ama bu gölgeden kurtulamadığı için uygulama şansı ne yazık ki olmadı. Demek ki anayasanın hazırlık çalışmaları ve hazırlanış yöntemi önemsiz değil. Şimdi bu 82 Anayasası denilen metin, içerik bakımından son derece beceriksiz bir hukuk öğrencisinin çalاکalem yazdığı bir metin. O açıdan hukukçu olarak okumak zorunda kaldıkça bana azap veriyor, kötü bir öğrencinin sınav kağıdını okuyor gibi hissediyorum her seferinde kendimi. Çelişkiler var, dili bozuk, ifadesi bozuk fakat, bunu hazırlayan kurula baktığınız vakit pek de yadırganacak bir şey değil. Türkiye'nin tarihinde bütün üyeleri istisnasız olarak, atama yoluyla gelmiş iki tane meclis var. Bir tanesi Osmanlı Meclisi Ayanı. Bu 1876 Kanunu Esasi'si zamanında 2. Meclis olarak kurulmuş bir meclis. Bunun bütün üyeleri padişah tarafından atanıyor ve görevleri de padişahın haklarını ve yetkilerini korumak. Bu Osmanlı Meclisi Ayanı üzerinden, bir yüzyıldan fazla bir zaman geçtikten sonra, bütün üyeleri atamayla gelen 2. Meclis olarak, bu 82 Anayasası denilen metni hazırlayan Danışma Meclisini görüyoruz. Bunlar, 5 generalden oluşan, işte, askeri, o zamanki adıyla Milli Güvenlik Konseyi tarafından atanmışlardır. Bunlar oraya atanmak için de muhtardan iyi hal kağıdı falan alarak, savcılıktan sabıkasızlık belgesi alarak başvuruda bulunmuşlardır. Yani 100 küsur yıl öncesi döneme geri dönmüş olduk. Bu anlamda Padişahlık dönemine dönmüş olduk. Üzerinden 8-10 yıl geçtikten sonra bunun üzerinde niçin duruyorsun dersiniz, dediğim gibi, anayasanın hazırlığının, hazırlanış tarzının anayasayı etkilemesi kaçınılmaz oluyor, onu belirtmek için. Zamanım az kaldığı için, "Nasıl bir demokrasi istiyoruz?" konusuna kısaca bir değineyim. Bu 82 Anayasası denilen metin, zaten geniş ölçüde delinmiştir. Şimdiki Cumhurbaşkanının deyimiyle anayasayı bir defa ihlal etmek bir şey ifade etmez, fazla önemli değildir. Bir defa, iki defa, üç defa, beş defa, zaten fazla işlerliği de yoktur. Bakın işlerliği olmadığı şurda belli. Anayasa o kadar beceriksiz hazırlanmıştır ki, amaçladığı hedeflere varmakta son derece başarısızdır. Örneğin, Meclis'te, bir milletvekili bir partiden istifa edip öbür partiye geçmesin diye bir sürü hükümler konuldu, hiçbirisi işlemedi, bir sürü transferler gene oluyor, birtakım hütle partileri kuruluyor, sonra o parti kendini fesdediyor öbürüne katılıyor falan. Yani anayasayı bu kadar beceriksiz hazırlamak, az bulunur bir başarıdır. Şimdi, "Nasıl bir demokrasi

istiyoruz"u iki dakikaya sığdırmak tabii mümkün değil ama, çağdaş bir düzeyde insan haklarının gerçekleşmesinin sağlanması kaçınılmaz, bu alanda doğrusu son yıllarda Türkiye'de önemli adımlar atılmamış değildir, yani bu şimdiki hükümetin bir İnsan Hakları Bakanlığı kurması, tabii sembolik bakımdan son derece önemli ama onu önceleyen olaylar da vardır, insafı elden bırakmayalım. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel başvuru yolunun açılması gibi. Tabii bu, bireysel başvuru yolunun açılması, bir sürü çekinceyle birlikte kabul edilmiştir. Bu çekinceler işi o kadar ileri götürmüştür ki, bizim 82 Anayasası denilen metne göre Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nda değerlendirmeyi öngörmeye kadar varmıştır ki bu işin mantığına aykırıdır. Yani, hem Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu'nun önüne gideceksiniz, ama oranın standartlarına göre değil de, kendi anayasanızda koyduğunuz standartlara göre yargılanacaksınız, bu işin mantığına aykırıdır, bunu da belirtmiş olayım. Bir son nokta, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ile ilgili. Türkiye'de bunun da lafı çok edilir. Mesela Türkiye bunu onaylamıştır falan denir. Hayır efendim, Türkiye bunu onaylamış değildir, hiç kimse bunu onaylamış değildir. Çünkü onaylanacak bir metin değildir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi 1948 yılında, BM Genel Kurulu'nda kabul edilmiş bir genel kurul kararıdır. Onaylanması söz konusudur, oylanması söz konusudur. Türkiye olumlu oy veren üyelere dendir, olumsuz oy veren üye olmamıştır. Çekimser kalan üyeler, o zamanki sosyalist ülkeler ile Güney Afrika, ırkçı Güney Afrika ve Suudi Arabistan. Bunu da bilmekte yarar var. Çünkü İslam'da insan hakları konusu sık sık gündeme geliyor. Bu açıdan bunu hatırlatmakta yarar gördüm. Bir son nokta Sayın Başkan, bir dakika daha müsaade ederseniz. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin Türkiye'de hiç de ciddiye alınmayan bir tarihi vardır. Yıllardan beri, insan hakları gününde İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nden bahsedilir falan, fakat hiç kimse dikkatli okumadığı için farkında değildir ki, TC. Resmi Gazetesi'nde yayınlanmış İnsan Hakları Evrensel Bildirisi metni, hem yanlış tercümeyle doludur ayrıca da atlanmış hükümler vardır içinde. Yani bir kaç maddesi resmen atlanmıştır. Neden atlandığını da hâlâ tespit edemedim. Sonra biz, 1979 senesinde, bir genç asistan arkadaşımın bunu belirten bir küçük broşür yayınladık ve atlanmış maddeleri de ekledik içine ve ertesi günler, ertesi haftalar bekliyorduk ki, bizi meslektaşlarımız tebrik edecek, aman yahu ne güzel, bir ekşiği buldunuz falan. Baktık kimsede ses seda yok, anlaşılan kimsenin ne okuduğu var, ne ciddiye aldığı var. Umarım bugünlerde insan hakları biraz daha ciddiye alınıyordur ve umarım BM'ce kabul edilmiş iki tane temel insan hakları misakı var ki, Türkiye bunları hâlâ onaylamamıştır, Türkiye'den başka dünyada bunları onaylamayan ülke kalmadı, Moğolistan dahil, Türkiye'nin bütün komşuları dahil. Dilerim insan hak-

ları biraz daha ciddiye alınır. Ben burada kesmek zorundayım, ikinci tur, eğer Sayın Başkan izin verirse İnsan Hakları konusunda biraz daha konuşmaya çalışacağım. Saygılar sunarım efendim.

Üzeyir Garih- Çok teşekkür ederim. Efendim ikinci konuşmacımız Sayın Prof. Dr. Toktamış Ateş.

Toktamış Ateş - Sayın Başkan, teşekkür ediyorum. tabiiatıyla 12 dakikalık bir süre olduğu zaman, insan kendini çok geniş bir kulvarda koştan bir koşucuya benzetiyor ve onun getirdiği telaş içinde zamanı iyi kullanma imkanı da pek olmuyor. Bu bakımdan ben çok ana hatlarıyla bazı hususlara değinmekle yetineceğim. Zaten bu toplantıya gelirken, başlık olarak, İnsan Hakları Boyutuyla Yeni Bir Anayasa başlığını görünce ve sayın konuşmacılara baktığım zaman, hukukçu ve mühendislerin ağırlıklı olduğu bir grup içinde, anayasadan ziyade, insan hakları boyutu üzerinde durmayı tercih ettim ve bu bakımdan genel olarak, insan haklarına değineceğim. Bu arada iki tane anımı da anlatmaktan kendimi alamayacağım, galiba bizler de yaşlanmaya başladık ki, bu tür toplantılarda hep anılarla başlıyoruz. Bunlardan birincisi, sayın Aksoy ile ilgili bir anım. 1974 yılında, doçentlik jürimde, jüri başkanımıydı, diğer jüri üyelerim; Mümtaz Soysal, Şerif Mardin, Bülent Daver ve Esat Çam'dı. Şimdi hani böyle baba jüriler derler, böyle baba jüriler pek kurulmuyor, genç arkadaşlar daha rahatlar. Demokrasi teorisi diyerekten daha sonra yayınlanan bir kitabımı takdim tezi olarak sunmuştum. Kendimce de epey iddialıydım o konuda. Ve sınavda rahmetli hoca beni kıstırdı tam anlamıyla, çünkü kitabın bir yerinde demokrasi içinde her türlü düşüncenin devletin koruyucu kanatları altında yaşamaya hakkı vardır diyordum, ki buna samimi olarak hâlâ inanıyorum. Ama bir başka yerinde, demokrasinin de kendini savunmaya hakkı vardır ve demokrasi içinde demokrasiyi yok etme özgürlüğü yoktur diyordum, ki buna da inanıyorum. Şimdi, tabiiatıyla bu inandığım iki düşünce birbiriyi çelişiyor ve bu çelişkiyi bugünde yaşıyorum. Hoca beni kıstırdı bu konuda, bak dedi, bu sayfada böyle diyorsun, bu sayfada böyle diyorsun; savun bakalım. Ve sizi temin ederim, bir saate yakın bu konuda ordan oraya ordan oraya, daldan dala ben kendimce birşey söylüyorum, o bir yerde sıkıştırıyor; ve sonunda dedim, sayın hocam, kamu hukukunun son yüz yılda veremediği kararı şu sınavda ben mi vereceğim, güldü; tamam dedi, bu cevap üzerine, yeter, dedi. O gün doçent olmuşum ama bu anımı her zaman sıcak bir şekilde hatırlıyorum. Anayasa, anayasa nedir? Efendim, anayasa nasıl hazırlanır? İşte bu da ikinci anım, anayasanın nasıl hazırlanacağı ile ilgili bir anım var. Onu da sizlere arzedeğim. Biraz fazla da abartmamak lazım bu işleri. 1982 Anayasası hazırlanacağı zaman Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu, ki bu komisyondan sevgili Aybay pek

bahsetmedi, bu da çok seçkin bir komisyondur, yani kolay kolay öyle bir komisyon da oluşturulamaz bir daha. Bu komisyon bütün kurumlara birer yazı yolladı: İşte biz anayasa hazırlayacağız, anayasa tekliflerinizi bir metin olarak hazırlayın, 300'er kopya olarak yollayın diyerekten. O günlerde 81'in sonları, 82'nin başları, her şey yukardan emir olarak geliyor, öyle lütfen falan yok, hazırlayın, hazırlanacak. İktisat Fakültesi'ne de gelmiş bu yazı. Allah selamet versin, Nusret Bey dekan, açtı telefonu, dedi bunu siz hazırlayacaksınız. O zamanlar Siyaset İlimi Kürsüsü'üz biz. Dedik, hazırlarız. Toplandık, kürsü kurulu. Dedik ne yapalım? Bu tür yazılı işler hep bana düşer. Dediler, Toktamış, sen bir anayasa kaleme al. Üzerinde tartışalım. Olur dedim, tartışalım. Aldım 61 Anayasasını, Weimar anayasasını. Allah selamet versin, sevgiyle burdan bir selam yollayalım, Server Tanilli'nin, Anayasalar ve Siyasal Belgeler diye bir kitabı var. Bütün anayasalar içinde. Aldım onu elim, çalaka-lam güzel bir anayasa hazırladım. Çok güzel bir anayasaydı. Şimdikinden daha güzeldi mutlaka. Ondaki sonra, bölüm kuruluna getirdim bunu. Başladık okumaya, işte madde 1, madde 2, herkes güzel güzel, biz anayasayı okuyoruz ama, o arada çaylar geliyor, kahveler geliyor, kimsenin dinlediği de yok, bitirdik anayasayı, tamam mı tamam, dekanlığa yolladık, dekanlıkta çok beğenmiş. Biz bunu 300 tane çoğalttık. Danışma Meclisi'ne koliler halinde yolladık. tabii bu kolileri kimse açmadı. Ve bizim gibi kimbilir kaç kurumdan böyle koliler gitti, kağıt ziyarı. Ondaki sonra Danışma Meclisi'nin Anayasa Komisyonu'nun elinin altında vardı bir anayasa, o anayasa çıktı. Bu bakımdan bir anayasa nasıl hazırlanır, fazla abartmamak lazım. Şimdi, insan hakları boyutuna gelince. Ben bu insan haklarının da tarihsel gelişimi üzerinde durmak istiyordum önce ama, buna fırsatım olmayacağını tahmin ettiğim için, yeni hazırlanacak olan anayasamızda, ki bu hazırlanacaktır artık, bu bir gereksinme olarak çıkmıştır ortaya. Bu anayasa içindeki insan hakları içinde en önemlisi olarak gördüğüm sosyal devlet anlayışı üzerinde biraz durmak istiyorum. Bu sosyal devlet anlayışı 1961 Anayasasına büyük kavga ve gürültüyle girdi. O zamanki kurucu mecliste anayasa hazırlanırken, artık aradan 30 sene geçtikten sonra unutuluyor ama, müthiş kavgalar oldu. Ve sivil politikacılar, başta Turhan Feyzioğlu olmak üzere, kurucu meclisin asker kanadına karşı, sosyal devlet idaresinin anayasaya girmemesi için uğraştılar. Sonunda askerlerin dediği oldu, tabii askerleri destekleyen siviller de vardı. Sosyal devlet anlayışı 61 Anayasası'na girdi. Girdi ama, sosyal devlet anlayışına uygun bir devlet yapısını 1961'i izleyen dönem oluşturamadı. Beklenildiki 1982 Anayasası kendi ruhuna uygun olarak, kendi hazırlanışına uygun olarak, sosyal devlet anlayışını ilave etmemeliydi. Bunu beklerdim ben. Ama gene bir gariplik örneği olarak 82 Anayasası sosyal devlet anlayışının bu-

tün ruhuna, esprisine aykırı olmakla birlikte anayasasının metnine eklendi. Şimdi, sosyal devlet anlayışı, hani devletin sosyal olması demek ne demek, diye sorulduğu zaman hani insanların sosyal olduğu devlet sosyaldir falan gibi bir takım mantıksız tanımlarla ortaya çıkan bir anlayış değildi. Sosyal devlet anlayışı tarihsel olarak, büyük kavgaların sonucunda anayasalara giren bir anlayıştır. Ve bunun ilk bir anayasa metnine girmesi de 1848, Kasım Anayasası'nda Fransa'da görürüz. Gerçekten dünya üzerinde işçi sınıfının, proleteryanın, iktidar mücadelesine giriştiği ve iktidar olmak için silaha sarıldığı bir kanlı dönemin sonunda, ki bu hareket fevkalade kanlı bir biçimde bastırılmıştı, bu kanlı dönemin sonunda, her ne kadar ayaklanmalar bastırıldıysa da, o ihtilalcilerin ruhu, Fransız Kurucu Meclisine baskı yaptığı için 1848 Kasım Anayasası'na sosyal devlet anlayışı konuldu. Sosyal devlet, vatandaşlarının sosyo-ekonomik gereksinmelerini karşılama görevini üstlenmiş devlet demektir. Sosyal devletin iki boyutu vardır. Bunun biri ekonomik alandaki sorumlulukları, öbürü toplumsal ve siyasal alandaki sorumluluklarıdır. Sosyal devlet bu sorumluluklar çerçevesinde vardır. Yoksa, anayasa metinlerine konulan kuru bir ibare değildir. Ve sosyal devlet nasıl konulmuştur? Fransa'da 1830-1848 arasındaki bir liberalleşme dönemi vardır, piyasa ekonomisi dönemi vardır. Emile Zola bunu Tazi Payı diyerekten bir romanında ölümsüzleştirmiştir, okumanızı tavsiye ederim. 1980-90 arasındaki Türkiye'yi Emile Zola'nın Tazi Payı'nda 1830-48 arasındaki Fransa'da bulursunuz. Bütün değerlerin altüst olduğu, paranın egemen olduğu, parası olanların muteber olduğu, parası olmayanların erdemlerinin enayilik sayıldığı bir dönemdir o dönem. Ve aynı dönemi 100 küsur yıl sonra Türkiye'de yaşamışızdır biz. İşte sosyal devlet anlayışı o 1830-1848 arasındaki Fransa'ya tepki olarak konulmuştur ve günümüzde Türkiye'de bir anayasaya sosyal devlet anlayışını koymak gerekirse, ki mutlaka şarttır bu, işte 80-91 dönemine tepki olarak gelecektir. Bunun ekonomik boyutunu araştırdığımız zaman, karşımıza gene piyasa ekonomisi çıkmaktadır. Şimdi öyle bir garip hale geldik ki, Türkiye'de yelpazenin en sağının bir kısmını istisna edersek, solda da ne var ne yok, o iyice karıştı, siyasal yelpazenin bütün kesimleri de sanki piyasa ekonomisi konusunda bir konsensus var gibi görünmektedir. Aslında böyle birşey yoktur. Piyasa ekonomisi herkes tarafından kabul edilen bir ekonomi türü değildir. Bendeniz şahsen buna katılmıyorum. "Sosyal piyasa ekonomisi" diyerekten bunu yeni bir şekilde yorumlamak mümkün ki, bunun da üzerinde genişliğine durmak lazım. İşte bir yanda sosyal devlet, öbür yanda arz ve talebe göre fiyatın olduğu varsayılan, ki bu büyük bir yalandır hepiniz biliyorsunuz bunu, piyasa ekonomisi. Bu ikisinin bir arada var olabilmesi, bazı hususların çok iyi tanımlanabilmesi ile mümkün olabilir. Yoksa hem sosyal hukuk devleti olacaksınız

hem efendim, piyasa ekonomisi koşulları içinde bu böyledir diyeceksiniz. O zaman tam bir çorba ortaya çıkar. Zannediyorum yeni bir anayasa hazırlanırken bunun üzerinde durulması gereken en önemli noktalarından biri sosyal hukuk devletinin tanımlanması olacak. Tabii bu kadar hukukçu varken, hukuk devletinin tanımına da girmek istemiyorum ama, çok önemli gördüğüm bir ayrımı ortaya koymak istiyorum. Hukuk devleti ile kanun devleti farklı şeylerdir. Şimdi allah selamet versin, gene fi tarihindeki bir başbakanımız, 1 Mayıs'la ilgili olarak, (... bu arada bir sarı kart gördüm efendim burda, bir sarı kartta sigara için gördüm, iki sarı kartları şimdi konuşmaktayım). Bir başbakanımız bir 1 Mayıs toplantısıyla ilgili şöyle bir beyanatta bulunmuşlardı. Efendim dedi, toplantı yapmak istiyorlarmış, Türkiye bir hukuk devletidir, kanunlara başvurunsunlar dedi, kanunlar çerçevesinde toplantılarını yapsınlar dedi. Şimdi ilk bakışta çok mantıklı gelen bir şey bu. Kanunlar çerçevesinde yapacaksın toplantı. Peki ya senin kanunların hukuka uygun değilse. O zaman ne olacak? Dünya üzerinde kanunlarla yönetilen devletlere hukuk devleti denmez. Dünya üzerinde kanunlarla yönetilen devletlere, kanun devleti denir, yasa devleti denir. Dünya üzerinde Afrika'daki yamyamlardan tutun, Avusturalya'daki Pigmelere kadar veya Amazon ormanlarındaki yerlilere kadar devlete benzeyen oluşum olan her yerde kanunlar vardır, ama yazılı ama yazısız; ama kamuoyunun iradesiyle oluşan ama tepeden inme oluşan. Her yerde kanun vardır, Hitler'in de kanunu vardı, Stalin'in de kanunu vardı, Salazar'ın da vardı, Franco'nun da vardı. Dünya üzerinde kanunla yönetilmeyen devlet yok. Hukuk devleti olup olmadığının anlaşılması için bakılması gereken şey budur. Bu kanunlara uyulmasını istemek hukuk devletini istemek demek değildir. Hukuk devleti kanunlara uymakla oluşmaz. Hukuk devleti kanunların hukuka uygun olmasıyla oluşur. Ve Türkiye'de hazırlanacak olan yeni bir anayasa çerçevesi içinde, sosyal bir hukuk devletini kurmak, kolay iş değildir. Çünkü hukuk devletini oluşturacak kanunlarımız, -sevgili Aybay biraz önce kısaca değindi, ikinci bir tur olursa belki üzerinde daha genişliğine duracağız- bizim kanunlarımız hukuka uygun değil. Kanunlarımız hukuka uygun değil, ekonomik anlayışımız sosyal devlete uygun değil, böyle bir yapı içinde her derde deva bir anayasa yapmak herhalde fevkalade zor olacak ve zannediyorum şu anda Türkiye'nin sorunu bence bir anayasa sorunu olmaktan ziyade, bir demokrasiyi oluşturma sorunudur. Anayasa demokrasiyi oluşturmayacaktır. Toplumdaki demokratik talepler anayasayı oluşturacaklardır. Ve bu yüzden meselenin zor bir mesele olduğunun bilincinde olmanızı istiyorum. Zor bir seçimle karşı karşıyayız. Zor bir anayasa hazırlanması sürecini yaşayacağız. Ama içinden alınımızın aklıyla çıkacağımızı umut ediyorum. İkinci turda söylemeyi düşündüğüm birkaç husus var, önemli.

Şimdiden onların reklamını yapayım ki ilgilinizi çeksin. Vatandaş olmak üzerinde biraz durmak istiyorum, birde bu sosyal piyasa ekonomisi üzerinde durup, eski sosyalist blok ülkelerinin vatandaşlarının bugünkü derin şaşkınlığının ardındaki nedenler üzerinde durmak istiyorum. Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Üzeyir Garih - Çok teşekkür ederiz Sayın Prof. Ateş. Şimdi de Sayın Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'yi dinleyeceğiz. Buyurun efendim.

Hüseyin Hatemi - Sayın dinleyenler, ben de daha önce konuşan arkadaşlarım gibi 12 dakika içinde anayasanın bütün temel ilkeleri üzerinde dahi yeterli şekilde durulamayacağı kanaatindeyim. Şu halde bir ara bende yakın, daha yakın bir anımı zikreleyim. 1989 senesindeydi, Mülkiyeliler Birliği'nde, Sayın Hüseyin Bey'in de hazır bulunduğu bir dizi toplantıda biz yeni anayasa, bir anayasa değişikliği nasıl olmalıdır şeklinde bir çalışma yapmıştık, fakat hiçbir faydası olduğunu zannetmiyorum. Biraz sonra söyleyeceğim sebeplerle. Bunların faydası olmuyor ve unutulup gidiyor, hiçbir etkisi de olmuyor. Fakat orada metod olarak şöyle bir ayırım yapmıştık. Önce bir toplantıyı temel ilkelere tahsis etmiştik, ondan sonra ikinci bir toplantıyı yasama ve yürütme organları ve bunlar arasındaki ilişkiye tahsis etmiştik. Üçüncü bir toplantıyı idaredeki değişikliklere, idari yapıdaki değişikliklere ayırmıştık. Nihayet son bir toplantıda da yargı organı, yargının bağımsızlığı, fakat bağımsızlığı denetimsizlik anlamında da görmemek için kendi iç denetimini nasıl sağlaması gerektiği üzerinde düşünmüş, çalışmalar yapmıştık. Ben o zaman yazılı olarak düşüncelerimi bir anayasa tasarısı, taslağı şeklinde, her bölüm için vermiştim, fakat bizim hazırladığımız, yani komisyon olarak hazırladığımız tasarıya bile benim verdiğim metinlerin hiçbir etkisi olmadı. Dinlenmedi, o şekilde kaldı. Şimdi yanımda getirdim, tabii bunları burada bütün ayrıntılarıyla tartışmaya imkan yok, zaman darlığı dolayısıyla. Fakat IFMC'nin çıkarttığı dergi belki metod olarak, bu konuşmayı, bu toplantıyı bilhassa insan hakları ve temel ilkeler boyutlarında alarak bunu neşrettikten sonra, belki ayrıca paneller düzenlemeksizin, fakat bundan sonraki sayılardan herbirini de bu başlıklar altında, anayasa değişikliği nasıl olmalıdır, mesela, yasama organı ve yürütme organını ilgilendiren değişiklikler ve bunların ilişkileri, idare ve yargı organı üzerinde özel sayılar tertip ederek bir yararlı, belki bu dönemde etkili olabilecek bir yayın yapabilir. Şimdi onun için ben sadece daha önceki arkadaşların durdukları gibi sadece bilhassa insan hakları, hukuk devleti temel ilkeler boyutları üzerinde durmak istiyorum. Sayın Ateş'in de burada söylediği gibi, bir kere kanun devleti diye ifade ettikleri, tamamen pozitivist bir anlayışın yeterli olmadığını görüyoruz. Aksi taktirde anayasanın tenkidinin anlamı kalmaz. Halk toplumları niçin anayasa istiyor-

lar, niçin anayasa isteniyor? Çünkü, kanun yasama gücünün kötüye kullanılması önlenmek isteniyor. Ama demek ki bir değer yargısı koyuyoruz. Yasama gücü kötüye kullanılmamalıdır. İyi yön, doğru yön seçilmelidir. Şu halde anayasa hazırlanırken, anayasa kanun koyucusunun bağlı olduğu üst değerler, yüce değerler, anayasanın üstünde bir öğreti yoktur dersek, o zaman gene anayasanın ne faydası olacak. Anayasa koyucusu istediği gibi anayasayı düzenler derse, bu bilakis pozitivist, zulmün kullandığı pozitivist daha fazla bir gerekçe getirecek. İşte, yaptıklarımız anayasaya uygundur, daha ne istiyorsunuz denecek. Şu halde, mutlaka ister istemez anayasanın üstünde, anayasalar da yapılırken, anayasa koyucusunun göz önünde bulundurmak gerektiği değerlere ihtiyacımız var. Bir değerler öğretisine ihtiyacımız var. Buna Sayın Ateş, çağdaş ve evrensel değerler dedi. Doğru, ama şu manada anlamak lazım zannediyorum, aksi halde hiçbir faydası olmaz bu formülün. Şu anlamda çağdaş, evrensel bir çevre, insanlar arasında dil, cins, ırk ayırımı yapmaksızın, herkese insan hakkı tanıyan, herkese eşit imkan tanıyan bir öğreti. Başlangıçta, tekamül yolculuğunun başında insana eşit imkan, eşit insan hakkı tanıyan, ne dil ayırımı yapan, ne din ayırımı yapan, ne cins ayırımı yapan bir öğreti. Bu bakımdan evrensel. Ama çağdaş olmakta amaç ne? Çağdaş olmayı da ancak şu anlamda anlarsak yararlı olur. Yani eskimez, ezeli ve ebedi anlamında. Çağlar üstü anlamında. Her zaman çağdaştır bu öğreti. Peki, bunun karşısında hangi görüş vardır? Bunun karşısında ister Marksist öğretisi olsun, ister kapitalist-emperyalizmin şimdi pragmatist adı altında sunduğu öğretisi olsun, görecelikten başka, izafiyetten başka birşey yoktur. Ve gayet iyi niyetle de bir ilmi araştırmada, bir incelemede, bir felsefi araştırmada diyelim, Hukuk Felsefesi eserinde şöyle deniyor: Adalet hukuksal değer olarak değerlerin göreceliği dışında düşünülemez. Toplumlari yöneten sınıf ölçütüyle de bağımlıdır. Sınıflara göre görecelik gösterir. Şu halde adalet göreceli bir kavramdır. Saltık bir anlama sahip değildir. Bu ama, olan manasınadır. Dünyayı gözlediğimiz zaman şimdiye kadar böyle olmuştur. Fakat olan dışında bir değer yargısı yoktur. Adalet görecelidir dersek o zaman, şimdi pek uygulanmıyor ama, bir tek parti içinde, bu tek partinin proleter sınıfın temsilcisi olduğunu iddia eden bir tek parti içindeki bir hizip, bir parti bürokrasisi kendisini proleter sınıfın kanuni temsilcisi olarak, vasisi olarak iddia ve ilan eder ve proleter sınıf adına bir anayasa çıkarır. Halbuki anayasanın dayanacağı temel değerler yüce ve değişmez değerler olmalıdır. Yani ister istemez, bir ilahi tabii hukuk felsefesi anlayışına varmak zorundayız. Nitekim Amerikan Anayasasının hiç değilse yazılışının, uygulamayı bir kenara bırakalım, kolay değişmemesi niye olmuştur, çünkü, Amerikan Haklar Beyannamesi ilan edildiği zaman bu ilahi tabii hukuk öğretisine bağlı kalınmış-

tir ve Allah tarafından, yaratıcı tarafından insanlara bağışlanan insan haklarından bahsedilmiştir Haklar Beyannamesi'nde. Almanlar Nazi zulmünü geçirdikten, onlar da ıstırap çektikten sonra, 1949 Anayasası, Bonn Anayasası gibi, bugüne kadar insan hakları bölümüyle de, hatta diğer bölümleriyle de pek değişik bir ilime ihtiyacı duyulmayan, belki de insan hakları bölümüyle en güzel anayasalardan biri veya birincisi olan anayasanın ilk maddesi, sayın Aybay'ın da işaret ettiği gibi, devletten değil, şeyden başlar. Bütün devlet gücünün, amacı insanlık değerinin dokunulmazlığını bilmek ve onu korumaktır. Bu yüce değerler insan içindir, insanın tekamülü içindir. Devlet dediğimiz görünüm de buna hizmet içindir. Fakat bunlar izafi olmazlar. Eğer bu anlamda bir ilahi tabii hukuk öğretilisine, bir değerler öğretilisine varamazsak, ister istemez gideceğimiz yol pozitivistizmdir, izafiliklidir. İster Marksist öğreti olsun fark yoktur. Temelde bir karşıtlık, çelişki yoktur. Temel bir çelişki yoktur. Marksist öğretinin temelinde de sınıf çıkarı vardır, değerler açısından, değer öğretisi açısından; bugün rakipsiz kalmış görünen kapitalist-empyeralizmin kullandığı terimle, pragmatizmin temelinde de baskı gruplarının, çıkar gruplarının belirli zamanlarda sağladığı oligarşik dengeye göre istedikleri bir anayasa vardı. Şu halde baskı gruplarının güçlü olması durumlarında, halkın bilinçli olmaması, gerçek değişmez yüce değerlere dayanan bir anayasa isteme bilincine sahip olmaması durumunda, ister istemez anayasalar böyle olacaktır. Sayın Garih'in söylediği gibi, ikide bir anayasanın dar geldiği söylenektir ve üstelik halka dar geldiği için değil, halk çünkü dar gelip gelmemenin de bilincinde olmayacaktır, çoğunlukla. Ama halka dar geldiği, gene halkın temsilcisi olduğunu ileri süren baskı grupları tarafından ileri sürülecektir. Ve her devre göre moda olan sloganlarla gene temelde çıkar, baskı gruplarının çıkarı savunulacaktır. Ama bir zaman milli irade deneyecektir, bir zaman sivil toplum deneyecektir mesela. Her devirde bazı sloganlar kullanılıp, temelde gene aynı şey, gene çıkara dayanan, oligarşinin çıkarına dayanan bir anayasa ortaya çıkmış olacaktır. Temel ilkelerdeki yapılması gereken düzenlemeyi dahi bütünüyle izah etmeye imkan yok, sadece birinci maddeyi okumakla yetiniyorum. Mesela, şöyle bir örnek verilebilir. "Türkiye Cumhuriyeti bir hukuk devletidir. Vatandaş olsun olmasın, her insanın Türkiye ülkesi üzerinde hukuk devletinin sağladığı adil ilişkiler ortamı içinde insanca yaşamaya hakkı vardır. Devletin varlık sebebi, ülke üzerinde yaşayan her insanın insanca yaşama hakkı ve insan hürriyetini sağlamak, bütün bireysel ve toplumsal ilişkilerin adalet değer ve ilkesine göre düzenlenmesini gerçekleştirmek ve böylece bütün yeryüzünde adalet ve esenliğin sağlanmasına katkısı olmaktadır." Diğer maddeleri okumuyorum, sadece gene, her zaman olan kasti yanlış anlamaları önlemek için şunu söylüyorum; bu temel tabii ilahi hu-

kuk öğretisi demek, şekli kıstaslarla tesbit edilmez. Gerçek adalet değeri evrensel, tektir, yoksa, anayasayı gene bir baskı grubunun anayasası haline getirmekle ilahi tabii hukuk öğretilisine varılmış olmaz. Yani istediğim, devletin dini İslam'dır diye yazılması değildir. Devletin dini İslam'dır diye yazan fakat çıkar gruplarının menfaatini savunan çok ülkeler, topluluklar olabilir, çünkü halk bilinçli değildir. Böyle yazmanın büyük bir manası yoktur. Maddi kıstas tatbik edilerek eğer yüce, değişmez, evrensel, insan hakları ve adalet değerlerine ulaşılmışsa o zaman mesele yoktur. Teşekkür ederim.

Üzeyir Garih - Çok sağolun, çok teşekkür ederiz. Efendim şimdi, İstanbul Baro Başkanı, Sayın Turgut Kazan. Söz sizindir efendim.

Turgut Kazan - Teşekkür ediyorum. Dakikalarımı bakacağım. tabii Sayın Hatemi ile belki başlamak gerekir. Ancak bu tartışmanın boyutlarını, dakikalara sığdırmak bakımından bazı sorunlar yaratır diye korkuyorum. Okuduğu birinci maddeyi elbet kabul ediyorum. Ancak, bunun mutlaka ilahi hukuk kavramıyla açıklanması ve bu temele oturtulması konusunda sadece görüşlerini saygıyla karşıladığımı bildirmek istiyorum. Değişmez değer kavramı özellikle tehlikelidir, çünkü ortak değerler olabilir, ama değişmez değer son derece tehlikelidir. Bu bakımdan ilahi hukuk öğretilisinde de değişmez değerler vardır, ki değişmez değerlere inanırsanız, çünkü herşeyin değişebilirliği esastır, değişmez değere inanırsanız, o inancın sizi nereye götüreceği ve nasıl bir devlet düzeni ve demok-rasiyle karşı karşıya getireceği konusunda sorunlar çıkar. O yüzden dakikalarımı kullanabilmek için bu tartışmayı bir başka buluşmaya ertelemek istiyorum. Ancak, gördüğüm kadarıyla anılar çok ilgi çekiyor, ben de anlatsam mı diye düşünüyorum. tabii Hüseyin bilir, eğer ben Aksoy'la ilgili anıları dile getirmeye kalkarsam, akşama kadar vakitler yetmez. Bu nedenle sadece anıların geçtiği yeri, konumuz insan hakları olduğu için söyleyip bırakmak istiyorum. Mamak Askeri Cezaevi, konukları: Muammer Aksoy, Mümtaz Soysal, Fakir Baykurt, Sadun Aren, İlhami Soysal. Ne ilginçtir değil mi, insan haklarını konuştuğunuz zaman, çoğu zaman cezaeviyle ilgili anılar gelir ülkemizde aklımıza. Böyle insan haklarıyla ilgili bir toplantıda konuşuyordum. 1990 10 Aralık, DYP Kadıköy Örgütü düzenlemişti. Söz bana geldi, ben yine benzer biçimde bir açış yapmak gereğini duydum. Konumuz insan hakları, gün 10 Aralık 1990. Bir tarafa bakıyorsunuz, devletin bir büyükelçisi hapishaneden çıkmış, butarafa bakıyorsunuz bir Refah Partili falanca kişi hapishaneden çıkmış, bu tarafına bakıyorsunuz bir partinin genel başkanvekili, Hüsamettin Cindoruk hapishaneden çıkmış, ben konuşuyorum, İstanbul Barosu Başkanı, hapishaneden çıkmış. İnsan hakları ve Türkiye, tabii hep böyle olacak diye söylemiyorum ama, bunu da

söylemek gerekir sanırım. Şimdi, evet 1982 Anayasası insani haklar boyutuyla, arkadaşlar yeni şeyler söylemeyeceğim ama, toplum bu anayasayı deldi geçti. Dışarda Sayın Akarcalı da söylüyordu benzer bir deyimle. 82 Anayasasıyla demokrasi olmaz, hukuk olmaz. Bunlar da çok söylendi, yeni birşey değil. Bu anayasanın orasını burasını düzelterek de bir yere varılmaz. Tamamını tarihin çöplüğüne atmak zorundayız. Yeni bir anayasa yapmak zorundayız. 82 Anayasası'nın nasıl yapıldığını anlamamız için, yılbaşında, Uludağ'da yaşanan olaya bakmamız yeter. Elinde silahıyla bir yeğen ve bir oğul, ardında tam techizatlı askerler, Uludağ'da Grand Yazıcı'daki konuklara, yere yatın komutu. Bu bir aynadır ve bir anlayıştır ve Uludağ Grand Yazıcı'da konuklara yaşatılan olay, 82 Anayasası'nın nasıl yapıldığını ortaya koyar. Bu aynaya iyi bakılması gerekir, 82 Anayasasını anlamak için. Yani toplumu teslim almışlardır, yere yatırmışlardır, 82 Anayasasını yapmışlardır. Yeni bir anayasa, uzlaşmaya dayalı sivil bir anayasa, demokratik ve hukuka uygun, peki ne yapmalıyız? tabii bu kadar kısa bir süre içinde bir tebliğ sunacak değilim, çok basit. Amerika'yı yeniden keşfedecek değiliz arkadaşlar. Şimdi insan hakları boyutunda ne yapalım? Ne yapalım, neler yapalım bu anayasada, sadece insan haklarıyla ilgili olarak? İnsanların paylaşabilecekleri ortak değerler vardır. Onları esas alacağız, demin söylediğim gibi anayasayı yaparken Amerika'yı yeniden arayıp bulmayacağız. Yapılmışları var. Bugün Avrupa'da Avrupa Anayasası deyimi kullanılıyor. Yani yapacağınız şeyin yapılmış var. İnsan hakları konusunda bakacağız ve oturup yazacağız. İnsan hakları konusunda bizim iki sepetimiz olacak. Yalnız insan haklarıyla sınırlamak gerektiği için bu bölüme giriyorum. Birinci sepette yalın olarak haklarınız yer alacak, okuyunca anlayacağım. İkinci sepette de koruma sisteminiz olacak, o hakları koruma sisteminiz. Şimdi birinci sepete bakacak olursak, önce yaşama hakkı ve sonra diğer temel haklar sıralanacak. Yaşama hakkı için ayrıntıya girmiyorum. Yani Türkiye Cumhuriyeti'nin 1982 Anayasası'na baktığımız zaman aslında bütün hakları düzenlerken, tersini yapmanız yeter. Diğer temel haklarda iki alt başlıkta düzenleyebilirsiniz. Kişinin dokunulmazlığı ve güvenliği ve temel haklar. Kişinin dokunulmazlığı ve güvenliği dediğimiz zaman, Sayın Demirel'in çok kullandığı deyimle, sabahın alacakaranlığında kapınız çalındığında diye, sütçü gelmiştir diye uyanmak hakkı. Yani korkusuz yaşama hakkı. Yani bileceksiniz ki ne devlet terörü gelmiştir, ne başka terör gelmiştir, sütçü gelmiştir. Bu da çok basit. Yani, gözaltı sistemiyle, tutuklama sisteminin ayakları üzerine oturtacaksınız. Sonra diğer haklar, diğer haklar derken, -hakların anası,- düşünce ve örgütlenme özgürlüğüdür. Başka herşey bunun kullanılış biçimidir. Yani insan, düşüncesini açıklama özgürlüğüne sahip olacak, öbürleri kullanılış biçimi. tabii ki, insan tek başına düşün-

cesini açıklama hakkı yetmez, örgütlenerek açıklayacak, yürüyüş yaparak açıklayacak, basın yoluyla açıklayacak, diğer hakların hepsi bunun içindedir. Bunları da yine söylediğim gibi bu birinci sepeti, Batı'da insanlar bunu nasıl düzenliyorlarsa, oturup birlikte yazacağız. Sonra ikinci sepeti önümüze geliyor. İkinci sepette hakların teminatı. Yani koruma sistemimiz olacak. Şimdi koruma sistemi derken, tabii yargı, bir hukuk devletini hukuk devleti yapan, bir konuda neyin hukuka uygun olduğuna bağımsız yargı organının karar verebildiği devlet olmasıdır. Bu nedenle, sağlıklı işleyen bağımsız bir yargıya kavuşacaksınız. Yani bugünkü anayasanın 138. maddesinden başlayan yargıya ilişkin düzenlemeyi kaldırıp atacaksınız. Ve bağımsız, iyi işleyen bir koruma sisteminin, yargı işleyişini kuracaksınız. Yani, örnek, tabii bugün nasıl işliyor? Bunu örneklendirmek, uzun örnekleri sıralamayı gerektirir diye buna girmek istemiyorum. Ama bugün nasıl işliyor, bir örneği olsun diye söyleyeyim. Bugün, bu anayasa ile bütçe plan komisyonunda Cumhurbaşkanının kardeşi, Cumhurbaşkanının talimatıyla, Sayıştay'dan birinin, anayasa mahkemesine seçilebilmesi için kanun çıkartılabiliyor, o kanun çıkartılırken, o kanunun anayasa mahkemesine kimi seçtirmek için çıkartılacağı biliniyor tarafımızdan en azından teşhir ediliyor, ilan ediliyor, o kanun çıkıyor, o adam seçiliyor, o kanun iptal ediliyor, 42 yaşında hukukla hiç üfeti olmamış, ayrıca gençlik yıllarında Eskişehir'de silahlı şiddet olaylarına karışmış bir yüksek cihad mezunu anayasa mahkemesi üyesi oluyor. Şimdi yargıyı bu şekilde yürütmeye emanet ederseniz hiçbir koruma sisteminiz kalmaz, buraya iyi şeylerde yapmış olsanız, yazmış olsanız. Başka bir örnek, bugün hakimler ve savcılar yüksek kurulunda, bunun adı anayasaya göre Yüksek Kurul olduğu için söylüyorum, açık arttırma ve pazarlıkla 56 kişi Yargıtay'a seçilebiliyor. Anlatılan şeyleri duysanız tüyleriniz ürperir. Onun için onun kulisinin açıklanması gerekir. Örnek veriyorum. Örneğin bir daireye hayatında yargıçlık yapmamış bir insan, en özel en teknik daireye üye seçiliyor. Çünkü bu sistem yargıyı yürütmeye teslim etmiş bir sistemdir. Tersine çevireceksiniz. Bu kadar basit. Evet koruma sisteminin böyle kuracaksınız. Ve tabii ayrıntıya girmek bugünkü tartışmaların zaman sınırlaması içinde pek mümkün değil, bir şeyi daha düşünmemiz gerekiyor: Madem "Anayasa ve insan hakları boyutuyla anayasa nasıl yapılmalıdır"ı tartışıyoruz, uluslararası sözleşmelerin bu anayasadaki yeri ile ilgili nasıl bir düzenleme yapılması gerektiğini, hem 61 hem 82 Anayasasından farklı olarak, bir değerlendirmeden geçirmek ve yeni bir düzenlemeyi düşünmek gerekiyor diyorum ve bu aşamada sanırım zamanımı kullanarak özetledim, teşekkür ederim.

Üzeyir Garih - Çok teşekkür ederim. Efendim, sayın Kazan zamanını tam olarak kullandım. Çok açık seçik söyledi, ben hukukçu olmadığım

halde çok iyi anladığıma göre söylediğini, mutlaka bundan herkes istifade edecektir. Efendim şimdi, beşinci konuşmacımız, İstanbul ANAP Milletvekili Sayın Bülent Akarcalı, eski bakanımız. Buyrun Sayın Akarcalı...

Bülent Akarcalı - Teşekkür ederim. Önce toplantıyı düzenleyenlere... Ben de rahmetli Aksoy'la ilgili bir anımı anlatayım. Kamil oldu. Kendisiyle üzerinde anlaştığımız tek yasak sigara yasağı idi. Sağlık bakanı iken. Rahmetli gelip ziyaret etmişti. Bütün özgürlükçü tutumuma rağmen sigara yasağı konusunda tam destek veriyorum demişti, bu da kimi yasakların kabul edilebilir olduğuna dair bir örnek oluyor ama dediğim gibi, tek kabul ettiğimiz yasak sigara yasağı idi. Değerli dinleyiciler, ben konunun insan hakları kısmında kalmaya çalışacağım. İnsan hakları benim hayatımın önemli bir parçasını teşkil etti. 1966 yılında Brüksel Üniversitesi'nde iken Belçika İnsan Hakları Derneği'nin ilk ve tek yabancı öğrenci üyesi olmayla başlamıştı. Ve bunu da TBMM'de İnsan Hakları Komisyonu'nun kurulmasını görmeye, bir yerde noktaladım diyebilirim. Yani noktaladım derken, devam etmeyecek değil, fakat TBMM'de böyle bir komisyonun geçen dönem kurulmuş olması, bir konuya kendisini vermiş insan için en büyük eserlerinden biri oluyor. tabii yeni hükümette de insan haklarıyla ilgili bir bakanlığın da ihdas edilmiş olması ayrı bir mutluluk. Şimdi gönül diliyorum ki bu bakanlığın kağıt üzerinde kalan bir bakan, bir özel kalem müdürüyle değil, geniş bir altyapıyla maddi ve bürokratik altyapıyla donatılmasıdır. Aksi halde bunlar, dekoratif eleman şeklinde kalırlar. Bu konuda da insan haklarına ilgi duyan her kesimin bu hususu da dikkatli bir şekilde takip etmesi gerekir. Çünkü bakanlık titrle yönetilmez, bakanlık, herhangi bir bir müessesede olduğu gibi imkanla, elemanla, yetkilerle yürütülür. Bunu da, burada özellikle vurgulamak isterim. Ben şahsen Meclis'te bu konunun müspet bir şekilde takipçisi olmaya çalışacağım. İnsan hakları kavram ve uygulamaları aslında temel hak ve özgürlüklerle içiçedir. Temel hak ve özgürlükleri ele aldığınız zaman, insan hakları bunun tabii bir parçası olmakta. Temel hak ve özgürlükler de başkasına zarar vermeden yaşama durumudur. Herşeyi yapabilmektir. Bu tabiatıyla demokratik toplumlardaki ölçü için geçerlidir. Zarar verme sınırını ancak yasalar tespit eder. Fakat zarar verme sınırını yasaların tespit etmesinde de, sınırların fazla geniş olmaması lazım. Olduğu takdirde bizim 1981 Anayasası'na düşünüyorsunuz. Mesela anayasa diyor ki, zorla çalıştırma yasağı, hiç kimse zorla çalıştırılmaz, angarya yasaktır. Fakat ondan sonra getirilen sınırlama öyle ki, üç dört paragraf, bu baştaki temel ilkeyi bir yerde yok duruma getiriyor. Dolayısıyla temel hak ve özgürlüklerin başkasına zarar vermeme sınırını getirecek olan yasaların da son derece önemli olmakta. Bunun da gerek Fransız ihtilali'nden sonra gelişmelerde, gerekse Ameri-

ka'daki insan hakları beyannamelerinden sonra gelişmelerde, yasanın da yalnızca topluma zararlı hareketleri sınırlama, yasaklama hakkı olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Yani kanunla sınırlama var, dolayısıyla istediğim kadar sınırlama hakkına gittiğimizde, dediğim gibi, 81'le karşı karşıya kalıyoruz. Başka bir deyişle hürriyet esas oluyor, istisna da sınırlama olmuş oluyor. Dediğim gibi, hürriyet temel hak ve özgürlük esas, sınırlama bunun istisnası. Temelinde yatan gerçekte, insanların, yasaların, devletin verdiği izinle, temel hak ve özgürlüklere sahip olduğu değil, sırf insan oldukları için bu temel hak ve özgürlüklere sahip olduğudur. Sınırlama da bir toplum içinde yaşadıklarından dolayı, karşılıklı saygıyı yada karşılıklı hakları birbirine ihtilafa düşürmemek için getirilecek olan husustur. Ve bundan dolayıdır ki, Sayın Garih'in söylediği gibi Amerika'da bu iş, We the people, biz, ABD halkı diyeyim bir yerde, halkları değil, halkı diye başlar. Bu nedir? Türkiye'de sık sık konuşulan, fakat temelinde hiçbir yerde olmayan, en demokratik geçinen müessesede dahi olmayan, halkın devletin önünde olması olayıdır. Bizim sorunumuz, benim 8 yıllık siyasette gördüğüm, bunun içinde devletin bütün yapısı var, fakat en sade insanımıza kadar giden husus, Türkiye'nin anlayışında, Türk toplumunun anlayışında "We the people" yok. Bizde yüce Türk devleti diye başlar. Her konuda, yani devlet otomatikman halkın, bireyin, insanın önüne konuyor ve dolayısıyla bu bilinçaltındaki uygulamayla temel hak ve özgürlükler ister istemez otomatikman devlet çıkarlarının sınırlamasıyla karşı karşıya. Bunun da en iyi örneğini, en somut örneğini, işte 1981 Anayasası vermiş oluyor. Şimdi bir siyasetçi olarak bu analizi yaparken şunu görüyorum. Neden, örnek aldığımız tam demokratik bir ölçü içerisinde olan toplumlara nazaran bizde bu eksiklik var. Aradaki farkı ben bir siyasetçi olarak, bunu söylerken, kendimize bir pay çıkardığımızı kesinlikle sanmayın, Türkiye'de seçilmiş değeri verilmiyor, Türkiye'de bütün öncelikler atanmışındır. Atandığınız takdirde bütün yetkiler sizindir. Köydeki köylüde öyle kabul ediyor, fabrikadaki işçide, bu otelede resepsiyona gelen aydında, işadamıda, entelektüeli de, şusu da, busu da. Şimdi, halkın temsilcisi, seçilmiş kişidir. Seçilmiş geriye bıraktığınız zaman ister istemez atanmış, yani devletin temsilcisi öne çıkıyor ve ister istemez devletin çıkarları öne çıkıyor, ister istemez temel hak ve özgürlükler, insan hakları geride kalıyor. Şimdi Türkiye'deki bu temel yapıyı değiştirmeden, bütün paneller, bütün diğer değişiklikler, ancak bu temel yapının değişmesini zorlayacaktır, olayı değiştirmeyecektir. Dolayısıyla, ben burada en anlamlı cümle olarak tuttuğum, yani diğerleri değersiz anlamında değil, Sayın Fikret Toksöz'ün açılışta dediği "bu işi bir avuç bürokrata bırakmayın" lafıdır. Türkiye'de seçilmiş, öne çıkarılmadığı ve seçilmişle birlikte seçenler haklarına sahip çıkma çabasında olmadığı için herşey bürokratin elin-

de kalıyor. Ankara'da, TBMM'de çıkan kanunların %90'ı-95'i bir avuç bürokratin hazırladığı kanunlar oluyor. Bürokrat nedir, devletle varolan kişidir. Dolayısıyla o ister istemez zaman içinde olan şartlan-masıyla da bireyi, ferdi değil devleti düşünme, devletin çıkarını öne koyma durumundadır. Bu öyledir ki en demokratik yapı içinde olduğunu iddia eden gazeteleri bile gözden geçirin, ben bunu sık sık yaparım, oralarda bile devlet çıkarının hep öne geçirildiğini, millet çıkarının ise geride kaldığını görmekte oluyorsunuz. Benim siyasetçi olarak, gerek insan hakları olsun gerekse dediğim gibi, o büyük tamın bir parçası olan temel hak ve özgür-lükler meselesinde olsun esas gördüğüm olay bu-dur. ABD'de başlayan We the people olayı nedir? Nedendir? Devletin yokluğundan olmuştur bu. Amerika'ya göç edenler, özellikle Kıta Avrupa-sı'ndaki, devletin baskısından, devletin din üzerin-deki baskısından, fikir üzerindeki baskısından, bundan kaçmak için göç etmiş olan insanlardır. Ve ilk defa olarak tarihte, insan kütlesi büyük bir şekilde göç ettiği yerde, bir devletsiz toprakla kar-şı karşıya geldi. Devleti yoktu, ve devleti kendi kurdu. Ve devleti kurarken de geçmiş olduğu, ge-çirmiş olduğu ızdırap ve zulümleri, devletten dola-yı, devletin varlığından, baskısından dolayı, yaşa-mış olduğu zulüm ve ızdırapları yaşamamak için devleti asgari ölçülere indirecek şekilde kurdu. İş-te "We, the people" dedi. Ama bunun faturasını da kabul etti. Biz bu faturayı kabul etmiyoruz. Kabul ettiği fatura nedir onun? O, sistemini kurarken, po-lisini kendi kurdu kendi seçti, belediyesini kendi kurdu kendi seçti, okulunu kendi kurdu öğre-tmeni-ni kendi seçti, kilisesini kendi kurdu rahibini kendi atadı. Oysa ki bizde, değiştiremediğimiz olay, bir oy karşılığında, bana her türlü imkanı vereceksin anlayışıdır. Ben hiç bir şey yapmam yolunu, suyu-nu, elektriğini hatta camisini bile gelip devlet yap-malıdır anlayışından dolayı ister istemez devletin diğer konulardaki sınırlamalarına muhatap oluyor-sunuz. Ve onun içindir ki, bir Menderes asılırken, kimse parmağını kımıldatmıyor, bir Demirel, Çan-kakkale'ye götürülürken kimse parmağını kımıldat-mıyor. İşte bu temel yapı değiştirilmedikçe, seçil-mişlik olayına sahip çıkılmadıkça, dediğim gibi bundan sakınolaki milletvekili olarak, kendimize ufacak bir pay çıkardığımızı sanmayın temel yapıyı, temel hastalığı ben burada vurgulamak istiyorum; insan hakları konusundaki gelişmeler tesadüflere bağlıdır. Bununda tesadüfe bağlı olduğunu kendi çapımda ispat etmeye çalışacağım. Şimdi, burada Türkiye'yi benden çok daha iyi tanımış, yaş ve tec-rübe itibarıyla daha gelişmiş insanlarımız, arka-daşlarımız var. Türkiye'de insan hakları ihlali 12 Eylül'den sonra mı başladı? Kesinlikle hayır. Yani tek parti dönemindeki Anadolu'da jandarma zul-mü, jandarmanın zorbalığı bugünkünden, 12 Eylül dönemi sonrasından daha mı azdı? Hayır, çok da-ha fazlaydı, çok daha yaygındı. Ancak, 12 Ey-lül'den önce insan hakları ihlali, Türkiye'de, Türki-

ye dışında sesini çıkarabilen kitlelere yönelik de-ğil-di. Garibana yönelikti. Köyde, jandarma zulmü vardı, köydeydi. İstanbul basını bununla ilgilenmi-yordu. Fabrikada vardı, fabrikadaydı, yine kimse il-gilenmiyordu. Ama ne zamanki, Türkiye'de, kendi-ni aslında cumhuriyet devletiyle özdeşleştirmiş olan aydın kesim ya da kendini aydın kesim zanneden kişi, gine kendini o cumhuriyetle özdeşleştirmiş oldu-ğunu kabul eden, 12 Eylül'ün zulmüyle karşı karşı-ya kaldı, feryat etmeye başladı. Sesini duyuracak imkanlara sahipti. Yurt içinde, yurt dışında. İşte o zaman, Türkiye'de insan hakları modası başladı. Bunu, bu soyut, açık, acı gerçekleri kabul etmedi-ğimiz taktirde gine hastalığa çare bulma imkanı yoktur. Ve ben iddia ediyorum, eğer 12 Eylül bas-kısı aydın geçinen kesime değilse, köyde, fabrika-da olmuş olsaydı, Türkiye'nin insan hakları konu-sunda ihlallerde, dünyada ön sırayı işgal eden bir gündemde olma durumu olmayacaktı. Çünkü 1970'lerde, 60'larda, 50'lerde, 40'larda bu vardı. Daha fazlası vardı, sayı olarak vardı, nitelik olarak vardı, nicelik olarak vardı. Ama dediğim gibi insan hakları olayı, sesini çıkarabilen kitlelere yönelik değildi. Şimdi, burdan şuna gelelim. İnsan hakları meselesini aydın kesimin kütleye maletmesi gere-kir. İnsan hakları olayını, ben bunu İnsan Hakları Derneği'nin düzenlediği toplantılarda da söyledim; sizin üyeleriniz için de dedim, köy muhtarı, köy imamı, köy öğretmenini olmadığı sürece bu işi an-cak salonlarda götürürüz, belirli ölçülerde götürü-rüz. Temele anlayışı indiremeyiz. Çünkü, değerli arkadaşlarım, insan hakları meselesi yalnız kara-kolda, şurda burda görülen fiziki eziyet, cebir olayı vs. değildir. İnsan hakları olayı son derece geniş bir şeydir. Hatta, öylesine geniş bir şeydir ki, bir yöneticinin, özel veya resmi sektörde, işyerine geldiği zaman, oradaki en sade, en basit insana da yakın arkadaşına duyduğu yakınlıkla, merhaba, diyebilmesiyle başlar. Gülümsemeye başlar. Amerika'da bunu görmüşsünüzdür. Batı'nın kimi ülkelerinde de asansöre bindiğiniz zaman, size gülümseyerek merhaba, derler. İnsan olduğunuz için. Bizde somurtuk yüzlerle ciddi olacaksınız, gü-lümsediğiniz zaman sırnaşmadır bizde. Bunlar ba-sit ölçüler gibi görülüyor da, bunlar son derece temel verilerdir. Nabız ölçüsü gibi, vücutun ateş ölçüsü gibi temel verilerdir. Şimdi, ben belirttim, si-ze fazla hukuki bir konuşma yapma durumunda olmayacağım diye. Şöyle iki noktada özetleyece-ğim. Anayasa değişikliği tabii ki şarttır. Aslında bu anayasa fiili olarak değişmiştir, kadüktür bence. Yani bugün, bu anayasanın varlığına göre ne hü-kümet politika yürütmekte, ne mahkemelerde kar-rar alınmakta. Toplumun hızı bu anayasayı aşmış-tır. Bir de şunu belirtmek isterim. Yasal açıdan bu anayasanın değişmesi, Meclis'teki bir uzlaşmaya bağlıdır. Aslında bu genel uzlaşma havası Türk toplumunda vardır, ve Mecliste de bu hava vardır. Meseleyi aritmetik açıdan ele almak son derece yanlıştır. Bunun yanlışlığını, Sayın Aybay, 61 Ana-

yasası'nın çok iyi olmasına rağmen, üzerinde üç tane idamın olmasından dolayı bir türlü benimsemediği şeklinde anlattı. Yani sayının olması yetmiyor. Anayasanın, yeni anayasanın üzerinde töhmet olmaması gerekecek. 301'i bulup anayasa çıkartılmaz. Bunu açıkça ifade edelim. Yani 450'den, 301'le çıkan anayasa gölgeli, töhmetli anayasa olur. Ama mecliste bence 450 milletvekilinin, 450 oyuyla çıkabilecek anayasa anlayışı, kavramı mevcuttur. Biz siyasetçilere bunu geliştirmek düşerken, Türk kamuoyuna da bunu destekleme görevi düşmektedir. Sözümü iki noktayla bitireceğim. Birincisi yargı bağımsızlığı. Yargı bağımsızlığı konusunda yine ben, Batı ve Türkiye tecrübemden söyleyeyim, bunun hukuki açıdan, şekil açısından bağımsızlığını tartışmak artık yetmemektedir. Yani, efendim, hakimler işte kendi kendilerini atayacaktır, devlet şunu yapıyordur, bunu yapıyordur. Bir an için, yargı bağımsızlığının, fiilen hukukçuların istediği şekilde olduğunu varsayalım. Yetmez artık gelişen Türkiye için, ihtiyaçlar için. Yargı bağımsızlığı yanında, mademki güçlerin bağımsızlığını savunuyorsunuz, yani yürütme, yasa ve yargı. Yargının aynı zamanda mali açıdan bağımsız olması gerekir. Bu yeni bir kavramdır, ben bunu ileriye atmaya çalışıyorum. Yargı kendi bütçesine sahip olmalıdır. Kendi bütçesini hazırlama ve uygulama hakkına sahip olmalıdır. Yani adalat saraylarındaki, mahkemelerdeki bir fiziki yetersizlik varsa, bunun sorumlusu yürütme olmalıdır artık. Bu yürütmenin üzerinden sorumluluğu atması için değil, yargının üzerindeki sorumluluğu tam olarak alması için. Bu kolay bir iş değildir. Çünkü hakimlerimiz bu yükü taşımaya hazır mıdır, değil midir, o da bilinmemektedir. Bütçe olayı apayrı birşeydir. Bunu bir parantez içinde belirtmek istiyorum. Mali bağımsızlık getirilmeden tam bağımsızlığı sağlayamazsınız. Ülkelerin bağımsızlığı gibi. Diğer bir husus şu olacak. Kolleri açmaya, yalnız Danışma Meclisi değil, ben 1985 yılında, siyasi kariyerimi de bir yerde riske koyarak, cezaevlerini ziyaret ettim askeri cezaevleri dahil ve sıkıyönetim zamanıydı. Hala geçerli olan bir rapor yayınladım. 2000 adet bastırdık TBMM matbaasında. TBMM kapağıyla birlikte ve bir kapak yazısıyla 2000 adedini dağıttık. Bütün üniversitelere, hukuk fakültelerine, hocalara, hakimlere, ağır ceza hakimlerine, barolara. 2000 tane mektuptan, bir tane cevap geldi. İnsan hakları konusunun en çok tartışıldığı ve kimsenin fiilen sahip çıkmadığı bir durumdu. Yani ne İnsan Hakları Derneği vardı, ne üniversiteler bu konuya fazla bağırabiliyorlardı, sıkıyönetim vardı vs. Bir tane cevap geldi. Balıkesir Baro Başkanından. Şimdi, Türkiye'de meselelere sahip çıkma durumu olduğunda aydın kesimin kendi kendini de yargılaması gerekir. Bunda aydın kesim Türkiye'de her zaman bu imtihandan başarısız çıkmıştır. Karşılığında bu raporun bir de İngilizcesini bastırıp, yayınladık, 200 adet, 30 tane mektup geldi Avrupa'dan. Avru-

pa Parlamentosu'ndan, Avrupa Konseyi'nden, vs.'den, şurdan burdan. Bunu özellikle belirtmek istiyorum; bu tepkisizliği, bu tembelliği gidermedikçe, insan hakları konusundaki gelişmelerde az sayıda, çok az sayıda, bir avuç insanın gayretleriyle olacak ve elde edilen başarılar bile bir süs tablosu gibi kalacak. Okullarımızdaki Atatürk köşesi gibi kalacak. Bunu belirtir, süremi bir dakika aştığım için özür dilerim. Teşekkür ederim.

Üzeyir Garih- Çok teşekkürler Sayın Akarcalı. Şimdi son konuşmacı olarak, iktidar ortağı partinin temsilcisi, İstanbul Milletvekili, Ercan Karakaş Bey görüşecekler. Şimdiye kadar, hep hürriyetlerden bahsedildi. Fakat hiç kimse teşebbüs hürriyetinden bahsetmedi. Acaba, Sayın Karakaş bu konuda da görüşlerini birkaç kelimeyle belirtebilirler mi, çok mutlu olacağız.

Ercan Karakaş- Bu işte iktidara düştü anlaşılan. Şimdi efendim, Sayın Aksoy hocamızı ben de saygı ile anıyorum. Birkaç kez kendisiyle görüşme olanağı buldum. Fazla anım yok, ama akşam başka bir konuyu araştırırken, kitabına rastladım evde. 200 küsur sayfa kitap yazmış, Cumhuriyet Halk Partisi'nin o zaman Sosyalist Enternasyonal'e üye olmasının komünistlik olmadığını anlatıyor. Çünkü, CHP oraya üyelik için başvurmuş, Türkiye'de bir takım insanlar, partiler, sağdaki partiler ayağa kalkmışlar. Biz demedik mi bunlar komünist diye, işte o Enternasyonal'e de üye oldular demiş. Hocamız da 200 küsur sayfa kitap yazıp, yayınlamış. Bu böyle değildir, bu bir sosyal demokrat üst örgüttür diye, onu anlatmaya çabalamış. Türkiye'de zaman böyle boşa harcanıyor, enerji böyle boşa harcanıyor. Maalesef. 82 Anayasasıyla ilgili burada, değerli konuşmacılar, hukukçular, gereken tahlilleri yaptılar. Biz parti olarak, bu 82 Anayasasının olağanüstü bir dönemin, bir baskı döneminin ürünü olduğunu hep söylüyoruz. Ve bu anayasa halka zorla dayatılmıştır, gerçi bir oylama yapılmıştır, şu kadar oranda insan evet demiştir ama buna bakmamak gerekir. Çünkü, sunulan anayasa taslağını eleştirmek, ona hayır demek, karşı kampanyalar düzenlemek biliyorsunuz yasaktı. Zaten bütün askeri rejimlerin olduğu, örneğin Latin Amerika ülkelerinde de anayasalar hep % 90'la kabul edilir. Çünkü, bir özgürlük ortamında tartışılmaları, karşı görüşlerin ifade edilmeleri mümkün değildir. O nedenle, yine sayın konuşmacılar söylediler, anayasanın içeriği kadar, nasıl hazırlandığı, nasıl tartışıldığı da elbette önemlidir. Bu anayasa, darbeyle gelen bir ideolojinin ürünü ve o ideolojiyi anayasa tarif ediyor ve onu güvence altına almaya çalışıyor. Devlet anlayışını alalım geridir, çağdışıdır, baskıcıdır. Anayasanın giriş bölümünde devlet, kutsal devlet diye tanımlanıyor. Kutsal devlet olunca herhalde başına bir de hükümdar gerekir. İşte Evrende hükümdarı oynamaya çalıştı, bize göre. Çağdaş devlet gücünü toplumdan alır, halktan alır. Ve başka bir

özelliği de uluslararası hukuk ilkelerine, evrensel hukuk ilkelerine bağlı olmasıdır. İnsan haklarını da güvence altına almasıdır. Bu anayasada ikisi de yok. Ne uluslararası hukuk ilkelerine, normlarına uygunluk var, ne de Türkiye'nin altında imzası olan uluslararası sözleşmelerdeki insan haklarına bir saygı var. Anayasa daha çok söylendi, devleti bireye karşı koruyan hükümlerle dolu. Devleti koruyor, bireyi, yurttaşı sürekli kontrol ediyor, ondan şüpheleniyor. Böyle bir anayasa. Oysa bunun tersi olmalıydı. Çağdaş anayasalar kişilerin temel hak özgürlüklerini, insan haklarını güvence altına almalıydı. Devlet bunlara karşı birşeyler yaparsa, yurttaşı korumalıydı. O nedenle, bu anayasanın 2000 yıllarına giden bir Türkiye'de ihtiyaçlara yanıt vermesi mümkün değildir. Siyaseti de bu anayasa kısıtladı. Siyasete katılımı, siyasi partilere üyeliği, elbette düşünceleri özgürce ifade etmeyi, o düşünceleri ifade etmek için örgütlenmeyi de yasakladı, temel mantığı bu. Ama yinede Türkiye'nin bir kesimine siyaseti serbest bıraktı. Sayın Garih Bey sorduğu için söyleyeyim. Elbette anayasalarda teşebbüs hakkı da olacaktı, mülkiyet hakkı da olacaktı. Olmak zorunda. Ama 82 Anayasası'nda bu galiba biraz fazlasıyla vardı. Çünkü toplumun bir kesimi, emek kesimi, sendikası, partisinden, hak arama özgürlüğünden yoksun bırakılırken, o günlerde kurulan yahut daha önce kurulan büyük işveren dernekleri çok rahatlıkla, devletin televizyonundan da siyaset yaptılar. Bu da bir gerçek. Bunu da söylememiz gerekir. Biz kapanırken, birçok başka sivil toplum örgütü, kuruluşu yasaklanırken, sendikalar, meslek odalarına, bu arada Baro'ya da, neredeyse kendi alanlarındaki konularda bile söz söyleme hakkı çok görülürken, bazı işveren kuruluşları o dönemde çok rahatlıkla kendi görüşlerini hem de devlet televizyonundan açıklayabildiler. Sayın Aybay hocamız bugün de söyledi, daha evvel de bir yazısında okumuştum; bu anayasa denilen metin, kendi deyişle, saçmalıklarla, iç çelişkilerle dolu bir metindir. Yırtılıp atılmalıdır. Biz böyle düşünüyoruz. Ne bireyin özgürleşmesine bir katkısı var ne toplumun örgütlü bir demokratik toplum haline gelmesine katkısı var, ne de devletin demokratik bir hukuk devleti haline dönüşmesine katkısı var. Bütün bunları önleyen bir anayasa olduğu için, toptan, Sayın Kazan'ın dediği gibi, değişmesinden yanayız. Yalnız, 10 yılda bir gelen darbelerle yapılan bu anayasaların, 61 Anayasası tabii ki ayrı farklı açılımlar getiriyordu ama, yapılış şekli yine aynı. Demokratik değil, bir konsensusa dayanmıyor, halkın katılım oradada yok. Ama içeriği farklı. Darbeciler şunu söylüyor, yalnız bizde değil, dünyanın her yerinde. Diyorlar ki, bir kere tam demokrasi sosyal ve ekonomik yönden gelişmişlik ister; kültürlü, eğitilmiş halk ister; bunlar bizde yok, onun için tam, eksiksiz bir demokrasi bizde olmaz; işte bize göre, bize özgü bir demokrasi diyorlar ve onun sonucunda da bize göre bir anayasa yapmaya çalışıyorlar. Uluslararası

sı hukuktan ayrı, evrensel değerlerin dışında bize göre anayasa yapmaya çalışıyorlar. Bir kere buna son vermek gerekiyor. Türkiye demokrasinin yaşayacağı, gelişeceği, insan haklarına dayalı bir demokrasinin gelişeceği bir ülkedir. Gelişmişlik düzeyiyle, daha önceki demokrasi deneyimleriyle, gelenekleriyle, ait olduğu dünyayla, Avrupa Topluluğu, Avrupa Konseyi vs. buna hak kazanmış bir ülkedir. Hiç bir sebeple bu artık tartışma konusu olmamalıdır. Halk eğitimsiz, kültürsüz diyorsunuz, demokrasiyi engelliyorsunuz, ama öte taraftan anayasasına tek tip bir ideolojiyi koyuyorsunuz, herkesin öyle düşünmesini istiyorsunuz, öyle davranmasını istiyorsunuz, bütün partilerin ilkeleri arasında, bir ilkenin bulunmasını istiyorsunuz. Ondan sonrada bireyler eğitilmiş olsun, özgür olsun, kültürlü olsun diyorsunuz, bu mümkün değil. Çoğulcu bir eğitim düzeni kuramazsanız, halkın da eğitilmiş ve düşünen, özgürce karar veren insanlar olması kolay olmaz. O nedenle bize özgü demokrasi, bize özgü anayasa tartışmalarına, bence, Türkiye'de bir son vermek gerekir. Şimdi, yanıt olsun diye söylemiyorum ama, Sayın Akarcı, daha öncede baskıların, insan hakları ihlallerinin olduğunu söyledi Türkiye'de, doğrudur, cumhuriyet döneminin her evresinde bu vardır. Ama el insaf, 12 Eylül'de, 12 Eylül'den sonra yaşananlar, 70 yıllık zaman diliminde bile yoktur. 15 bin insan görüşlerinden ötürü yurttaşlıktan atılmıştır. Halen yurttaş değildirler. Girmek isteyenlere de binbir güçlük çıkartılmaktadır. Yarım milyon insan gözaltına alınmıştır, tutuklanmıştır. Yüzlerce ölüm habisi vardır. İşkence gerçekten ayyuka çıkmıştır, bir devlet sorgulama yöntemi haline dönüşmüştür. Az evvel Sayın Kazan söyledi, cezaevine girmeyen insan neredeyse kalmamıştır. Ben İstanbul'da il başkanlığı yaptım, çok masum protesto hareketlerinde bulunduk, Halepçe'deki katliamı protesto ettik, 3 dava var hakkımda; birinden beraat ettim, 2'si sürüyor. Yasal, -meşru demiyorum,- yasal grevleri ziyaret ettim, onlarca defa, 6-7 tane dava var, devam ediyor. Bunlar çok küçük şeyler ama başka insanlar büyük ızdıraplar yaşadılar. Şimdi, böylesine 12 Eylül'den sonra insan hakları ihlalleri yaşanıyor, biz bunu başka dönemlerinkine kıyaslıyoruz, bu doğru değil; bu çok yanlış bir şey. Ayrıca 12 Eylül baskısı, zulmü, insan haklarını kısıtlaması, aydınlarla falan ilgili bir şey değil. En büyük darbe işçilere gelmiştir, onların haklarını koruyan sendikaların kapatılmasıyla bu bellidir, onların başkanlarının yıllarca cezaevinde yatmasıyla bellidir, işçilerin alınterinden oluşan sendika mal varlığına elkonulmasıyla, bugün bile hâlâ geri verilmemesiyle bellidir. Öğrenciler, adeta suçlu ilan edilmiştir. Öğrenci olduğunu söylemek toplumda kahrmanlık meselesi haline gelmiştir. İstanbul'da ev ararken, başka nedenlerle. Onun için, bence bunu ayırdetmemiz gerekir. Elbette Türkiye'nin, Türkiye Cumhuriyeti'nin her döneminde, hak ve özgürlükler tam değildi, düşünce özgürlüğü tam değildi, ör-

gütlenme özgürlüğü tam değildi, dolayısıyla demokrasi tam değildi. Ama 12 Eylül'den sonra güçlü bir darbe yapıldı ve o darbeden sonra da hem anayasa, hem temel yasalar, insan haklarını ortadan kaldıracak, onları gözetmeyecek biçimde düzenlendi ve büyük baskılar yaşandı. Siyasi yasaklar; insan haklarının başında gelir, siyasi olarak örgütlenmek, görüş bildirmek. Ama maalesef, 12 Eylül'ün getirdiği bu siyasi yasakları, o günün Başbakanı Özal, onun partisi ANAP, savundu. Referandumda bile, halkın karşısına çıkıp, bu insanlar siyaset yapmasın diyebildi. Demokrasilerde bu olmaz. İnsan hakları herkes içindir. İnsan haklarını şu sınıf için, bu zümre için, Sayın Hatemi hocamızın söylediği gibi, şu ırktan, şu kökenden, bu dinden gelenler için ayıramazsınız. Siyaset hakkı da aynı şeydir. Onun için şimdi bunlardan ders alması olarak Türkiye'nin bir şeyi yapması gerekir. Elimizde bir fırsat var, bir koalisyon hükümeti kuruldu. Bu koalisyon hükümetinin gündeminin birinci maddesi, Türkiye'de insan haklarına, özgürlüklere dayalı bir demokrasi gerçekleştirmektir. Üyesi olduğumuz, Avrupa Konseyi ülkeleri standartlarında, üyesi olmak için can attığımız AT ülkeleri standartlarında eksiksiz bir demokrasiyi kurmak Türkiye'nin baş meselesidir, bu koalisyonun da hedefidir. Onun için, hazırlanışıyla, içeriğiyle, sunuluşuyla, demokrasiye uygun bir anayasa yapma olanağı şimdi vardır. Toplumsal uzlaşmanın ürünü olmalıdır bu anayasa. O nedenle, bugünkü bu toplantı, daha evvel Mülkiyeliler Birliği'nin anayasa konusunda yaptığı toplantılar, son derece önemlidir. Çünkü, devletin temel yasasını yapma işini sadece partilere havale etmiş olmuyoruz böylece, toplum burada görüşlerini bildiriyor, ve bunun oluşmasına katkıda bulunuyor. Koalisyon ortakları -SHP ve DYP bu anayasanın tamamen değişmesini istiyor. Toplum da bunu istiyor, ama diğer partiler henüz bu konuda açık değil. Onun için, 300 sayısı gerekli anayasa yapmak için. Formel olarak görülmesin. Yeni bir anayasa toplumun tartışmasıyla, uzlaşmasıyla hazırlanmalı diyoruz, uluslararası hukuka uygun olsun diyoruz, ama parlamentodaki partiler de, Türkiye'de gerçekten insan haklarını, demokrasiyi, özgürlükleri isteyen, ama eksiksiz biçimde isteyen partiler de bu anayasa tartışmasına katılsınlar, bu anayasayı hep birlikte değiştirelim parlamentoda. Çağrımız budur, ama buna bugüne kadar olumlu bir yanıt gelmiyor. Biz SHP olarak, bir anayasa çalışması yaptık. 170 maddeden oluşuyor. Bunu yayınlamadık. Ama temel ilkelerini böyle bir broşüre topladık. Bunu da ilgili yerlere, kamuoyuna sunduk. Burada neler öngörüldüğünü kısaca söylemek istiyorum. Bir kere bizim anayasa düşüncemizde birey, devlete karşı korunuyor. 82 Anayasası'nda tersi, devlet bireyden korunuyor. Ve bireyin gelişmesindeki bütün engeller, bütün baskılar, bizim anayasa anlayışımızla ortadan kalkıyor; ölüm cezası kaldırılıyor, yakalanan ve tutuklanan kişilere sorgunun ilk

anında avukat olanağı tanınıyor, düşünce ve görüşlerin ifade edilmesi önünde hiçbir engel tanınmıyor, her türlü düşünce, her türlü soruna, her türlü çözüm önerisi özgürce yapılabilir. Örneğin, Kürt sorunu; çıkar birileri, sizin, bizim benimsemediğimiz çözüm önerileri yapılabilir. Bu demokrasilerde doğaldır, normaldir. Karşı olduğumuz bir tek şey vardır. Görüşlerin, düşüncelerin çözüm önerilerinin şiddet yoluyla, başkalarına zorla kabul ettirilmek istenmesi ve bu yolla yaşama geçirilmesi istenmesidir. Memurları kapsayan sendika hakkı; anayasada yer almalıdır. Menfaat grevinin yanısıra hak grevi anayasada yer almalıdır. Hangi işkollarında grev olmayacağı uluslararası sözleşmelere bakılarak saptanmalıdır. İLO kurallarına göre saptanmalıdır. 18 yaşında mahkemeye çıkarttığımız, astığımız gençlere, hem seçme hakkı, hem de siyasi partilere üye olup çalışma hakkı tanınacaktır. Ayrıca, 25 yaşta da seçilme olacaktır. Buna benzer başka konularda var, bizim taslağımızda yer alan, ama bunlardan biranesi sendika, meslek örgütü, bugün bu toplantıyı düzenleyen örgütler gibi, bütün örgütler, siyasi konularda düşüncelerini açıklayabileceklerdir, bu örgütlerin yöneticileri, aynı zamanda parti yöneticisi, aynı zamanda olabiliyorlarsa parlamenter olabilecekler, tüm sıfatları birlikte yürüyecektir. Seçimlerin adaletli bir yasayla yapılmasını anayasa hükmü olarak, yeni anayasaya koymak istiyoruz. Aynı şekilde, yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında dengeli bir dağılımı öngörüyoruz, cumhurbaşkanlığının yetkilerinin tekrar yeni anayasada düzenlenmesini istiyoruz. Radyo TV kurumu özerk olmalıdır diyoruz, özel kurumlarda radyo TV istasyonu kurabilmelidir diyoruz. Genelkurmay Başkanı, bütün demokratik ülkelerde olduğu gibi, Milli Savunma Bakanlığı'na karşı sorumlu olacaktır diyoruz. Yerel yönetimler, yargı konusunda da yine çağdaş, demokrasiye uygun hükümler getiriyoruz. Son olarak birşey söylemek istiyorum, AT'ye girerken, yurtdışındaki bütün temaslarımızda daima AT üyesi ülkelerin partileri, sendikacılar, bireyler bunu hep söylemişlerdir. AT'ye üye olmanın birinci koşulu, evrensel standartlara uygun eksiksiz bir demokrasinin yaşama geçmesidir, insan haklarına saygı gösterilmesidir. Bunu söylediği zaman, bizim bazı politikacılarımız, Özal'ın başbakanlık dönemi de dahil, içişlerimize karışma olarak bunu hep ifade etmişlerdir. Artık bu çağda, bu bir içişlerine karışma değildir. Evrensel hakları, insan hakları bildirgesi vardır, İ.H.S. vardır, Paris şartı vardır, AGİK nihai senedi vardır, birçok başka sözleşme vardır; Türkiye'nin de bunlara uyulması gerekir. İspanya Franco diktasından kurtuldu, AT'ye başvurdu. Guero'ya, Gonzales'in yardımcısına soruyorlar, diyorlar ki; önceden de başvurdu İspanya, hep reddedildi, şimdi de reddedilirse ne yapacaksınız? Cevap şu, diyor ki: o Franco dönemi, İspanya'da demokrasi yoktu, dikta vardı. Şimdi İspanya'da demokrasi var, hem de eksiksiz, hem de Av-

rupa Topluluğu'nun 9 ülkesinde olan standartlarda, hiç aşağı değil. O nedenle, şimdi bizim başvurumuz reddedilirse, gerekçe olarakta, İspanya'nın bilmem neresinde, şu kadar bin ton fazla domates, fazla marul üretiyorsunuz, bunlarda Fransa'ya, şuraya buraya zarar verecek denilirse, bu ikiye üçlüktür, siyasi ahlakla bağdaşmaz, Avrupa siyasi birliğini anlamamaktır, diyor. Türkiye bunu söyleyebilecek konuma gelemedi. En kısa zamanda gelmelidir. Ancak ondan sonra dünyayla bütünleşebilir ve orada saygın yerini alabilir. Teşekkür ederim.

Üzeyir Garih - Teşekkür ederiz. Efendim, şimdi konuşmanın 1. sırası bitti panelimizde. Biraz önce, Sayın Musa Ağacık geldi, onun deyimiyle demokrasi adına bir oylama yapacağım, acaba 10 dakika ara verip, ondan sonra sorular mı geçelim, yoksa ara vermeden mi yapalım? Bunu demokratik bir şekilde oya koyup, ondan sonra kendimize göre karar vereceğiz.

Bunun evrensel hukuka dayalı olması konusunda da görüş birliği var. Tam demokrasiye kavuşmuş olduğu görülen Batı sistemlerine benzer ve oradan alıntı yapılabileceği üzerinde görüşler var. Ve bunun içinde temel ilkeler, yasama ve yürütme organlarının ilişkileri, idari yapı değişikliği ve yargının bağımsızlığı üzerinde ve bunun özellikle iç denetimi üzerinde durulması düşünülüyor. Bu aradada değişmez değer kavramının tehlikeli olmadığı konusunda da görüş var. Toplumun artık bu anayasayı deldiği ve uzlaşmaya dayalı, evrensel hukuka uygun, ortak değerlerin ele alınması gerektiği ve anayasanın buna göre yapılması lüzumu ortaya kondu. En önemli konu olarak da insan hakları üzerinde duruldu ve anlaşılan tek yasakta yalnız sigara içme yasağı olacak, bundan başka yasak olmayacak. Sayın Toktamış'da buna uyuyor başka çaresi de yok. Bu konuda, zannediyorum ki kamuoyu yaratılmaya çalışılıyor ve bunun neticesi bu anayasanın halkın konsensüsü ile değişmesi gerektiği, bunun iyi etüd edilmesi gerektiği ve bizim kültürümüzün de ona yaklaşması gerektiği üzerinde duruluyor, açılmayan raporların, okunmayan raporların bulunmaması, bunun açıkça tartışılması üzerinde duruluyor. Bugün yapmış olduğumuz bu toplantıda böyle bir tartışmanın adımı oluyor. Bundan önce yapılmıştır, bundan sonra yapılacaktır. Tartışılarak kamuoyunda bir olgu yaratılacaktır. Bu olgu istikametinde, zannediyorum ki, politikacılarımız, siyasetçilerimiz bir yeni anayasa kavramı üzerinde duracaklar ve Batı anlamında modern, bizim çağdaş dediğimiz, yani AT'ye girebilmemizi sağlayacak bir anayasa modeli üzerinde çalışmanın gereği ve bunu bir an önce kabul etmenin gereği üzerinde duruldu. Şimdi arzu ederseniz ben soruları, yazılı sorular varsa ben onları alayım, kimsenin sorusu yoksa, bizim panelci arkadaşlarımız, ikinci bir turla, 5'er dakikayı, yani 10 dakikayı aşmayacak şekilde, 1 saatte bu toplantıyı

bitirmiş oluruz. Bir soru var galiba, yazılı mı, sonra da verebilirsiniz efendim. Bu durumda biz tersinden başlayalım konuşmalara bu sefer, yani Sayın Ercan Karakaş'tan başlayalım. Bu konuda ilave etmek istediği birşeyler vardı, anlıyorum. Ben de zamanını kısıtlamadım, herkesten 3 dakika fazla vermiş olmama rağmen, kendisi bu anda iktidardadır, dolayısıyla iyi geçinmem lazım, buyrun efendim.

Ercan Karakaş - Teşekkür ederim, ben şahsen iktidarda değilim de, partimiz iktidar ortağı, doğru. Şimdi, ben iki üç noktaya değinmek istiyorum, eksik kaldı. İnsan hakları elbette yasalarla güvence altına alınmalı, ama insan haklarının yerleşmesi için yasal düzenlemeler yetmez, bunda hemfikiriz. O nedenle İnsan Hakları Bakanlığı'nın kurulması, Türkiye için yerindedir, çünkü insan haklarına uyma konusunda Türkiye 66. sıradadır. Biliyorsunuz yapılan bir sıralama var, biz 66. sıradayız. Bu Türkiye toplumuna yakışmayan bir durumdur, bunun değişmesi gerekir. Birinci koşulu, anayasanın, yasaların, insan haklarını kabul etmesi, güvence altına almasıdır. İkincisi, insan haklarının, ki bu kavram çok gelişti, birçok alanı kapsıyor, ne olup ne olmadığının toplum tarafından iyi anlaşılması gerekir. İnsan Hakları Bakanlığı böyle bir işlev üslenmiştir. Ve Sayın Akarcalı'nın söylediği gibi bu bakanlığın kuruluş yasası hazırlanıyor, en kısa zamanda çıkacak, altyapısı kurulacak, bürokrasi kurulacak ve çalışmaya başlayacaktır. Bu bakanlık kurulurken, bazı arkadaşların itirazları oldu. İnsan hakları savunucularından- kendileriyle konuştuk, tartıştık. 66. sıradaki yerimizi, insan hakları bakımından yukarı çıkarmak için, bence bu bakanlık geçici bir işlev üslenmiştir. İnsan hakları bakımından en mutlu olacağımız gün, bu bakanlığın işlevini yitirmesi ve ortadan kalkmasıdır. Elbette insan hakları meselesi sivil toplumun meselesidir. Nitekim bu konuda kurulan dernekler, vakıflar vardır. Onlar da desteklenmelidir. Ayrıca bir yasa önerisi hazırlıyoruz. Ona ben önderlik etmeye çalışıyorum. Türkiye'de bütün eğitim kurumlarında, insan haklarının bütün boyutlarıyla ders olarak okutulmasını istiyoruz. Askeri okullarda, polis yetiştiren okullarda, hemşire okullarında, normal okullarda, insan hakları, hatta tartışıyoruz, insan hakları ve demokrasi başlığı altında bir ders okutulmalıdır. Böylece insan hakları konusu bütün yönleriyle toplumda bilince çıkmalıdır. Bu konular önemli. İnsan hakları sıralamasında 66. sıradan kurtulduğumuz an, Türkiye'de sorunlar daha kolay çözülmeye başlayacaktır diye düşünüyorum. Bir de bu sivil toplum örgütlerinin insan hakları konusunda çalışmaları geçmiş dönemde çok zorlaştırıldı. Sayın Akarcalı'nın söylediği aydınların bir kısmı bu derneklerde, bu vakıflarda yer aldı, insan hakları konusunu Türkiye'nin gündemine getirmeye çalıştılar. Ama onların hakkında da bir yığın dava açıldı; çok zorlandılar, birçok baskı gördüler, bu da yaşandı. Umut ediyoruz ki, bu yeni dönemde o tip

dernekler, vakıflar da hükümet tarafından, İnsan Hakları Bakanlığı tarafından kabul edilecek ve desteklenecektir. Bu anayasa gerçekten bir çok maddesiyle delindi, geçerliğini yitirdi. Burada örnek verildi, mesela milletvekillerinin istifa etmesi. Ona da kısaca değinmek istiyorum. Bir partiden seçiliyor milletvekili, bir süre sonra transfer oluyor başka bir partiye. Bazen bir vaadde, bazan belki inancından. Anayasa sözde bunu engellemiştir. Biraz daha uzun bir yolla geçiliyor şimdi bir partiden diğer bir partiye. Bir ara parti kuruluyor -hülle partisi denilen. Bunun kolayı var. Birçok demokrasiler bunu çözmüş. Milletvekili adayı olarak, seçmenin karşısına çıkıyorsunuz, kendinizi değil, partinizin programını, çözüm önerilerini, dünya görüşünü anlatıyorsunuz ve seçiliyorsunuz parti adına. Milletvekilliğinden vazgeçiyorsanız, milletvekilliği de son bulur, yedeğiniz gelir, her milletvekilinin bir yedeği vardır. Yedeği gelir, çalışmasına başlar. Böylece de transfer işi kökünden hallolabilir, yeni anayasaya belki böyle bir hüküm koymak gerekir. Ben bunları ilave etmekle yetineyim.

Üzeyir Garih - Çok teşekkür ederim efendim. Bazı sorular var. Müsaadenizle, ben bu soruları okuyacağım. Evvela, Sayın Akarcalı'ya bir soru var. Şunu soruyorlar. "Konuşmanızda insan hakları konusunda geniş kitlelere gidilmediği, onlar tarafından sahiplenilmediği bir süsten ileri gidemeyeceğini söylediniz, bu bağlamda şunu sormak istiyorum" diyor Dr. Ali Özyurt: Acaba, Güneydoğu'daki kitleselleşen hareketler konusunda ne düşünüyorsunuz, oradaki eylemleri insan hakları konusunda değerlendirebilir misiniz? "Sayın Akarcalı'ya ikinci bir soru daha var. Aynı soru Sayın Karakaş'a da soruluyor." Yeni bir anayasa hazırlanması TBMM'de görüşülürken, konu partilerce hep güncel politik bir soruna bağlı olarak ele alındı. Önce seçim konusunda anlaşalım, önce cumhurbaşkanı seçimi konusunda anlaşalım vb. Yeni Meclis artık anayasa sorununu hiçbir önkoşula bağlamadan ele alabilecek duruma gelmedi mi? Yeniden karşılıklı önkoşullar öne sürülecek mi?" Bunu da Sayın Abdurrahman Atalay soruyor. Sayın Hüseyin Hatemi'ye şöyle bir soru var. "Değişmez, çağdaş ve evrensel öğretinin ne olduğunu açıklar mısınız? Bundan maksat din mi, eğer din ise sadece İslam dini mi kastediliyor?" "İmza yok. Sayın Turgut Kazan'a bir soru." Anayasanın değişmez değerlere dayanacağını söylemişsiniz. Acaba akıl, mal, can, nesil, inanç güvenliği gibi değerlerin insan haklarının temel vazgeçilmez değerleri olduğunu kabul etmiyorlar mı? Eğer kabul etmiyorlarsa, nasıl bir insan hakkı düşündüklerini lütfen açıklasınlar, teşekkür ederim. İmza yok." Sayın Ercan Karakaş'a bir soru var. Kendisi insan hakları konusunda yapılan çalışmalarını yetersiz görüyor. Ama kendi siyasi partisinin, SHP türbanı konusundaki olumsuz davranışlarını nasıl insan haklarına sığdırabiliyor? Bir soru var gene, kime olduğu belli değil; "Darbecilerin yargılanması ko-

nusunda ne düşünülüyor, Yunanistan'da, Arjantin'de, Rusya'da oldu" diyorlar. Bir de Sayın Kazan'a, Sayın Aybay'a ve Sayın Hatemi'ye müşterek bir soru var. "Hiç anayasasız olmasa ne olur? Mutlaka bir anayasa gerekliyse bir kaç maddelik bir metinle Türkiye'nin insan haklarına dayalı demokratik bir hukuk devleti olduğunu belirten bir anayasa yetmez mi?" Bunu saygılarımla Hüseyin Ergün Bey soruyorlar. Sayın Ercan Karakaş'a bir soru. Şu anda çalışmalarını yaptığınızı söylediğiniz İnsan Hakları Bakanlığı'nın kurulacağını söylediniz. -Zannediyorum ki böyle bir bakanlık var- Bu bakanlığın kuruluş gerekçesi olarak da şu ana kadar verdiğiniz örneklerde hep ama hep açıkçası sol kesimden mağdur olduğunuz iddia ettiğiniz örnekler verdiniz. Mesela cezaevlerinde ideoloji farklı diye, veya işte bir Kürt problemi veya vs. gibi. Ama hiç başörtüsü yüzünden başta üniversitelerde, kamu kuruluşlarında ve yine hanımı, kızı başörtülü diye namaz kılıyor diye ordudan atılan subaylar hiç örnek verilmiyor. Dolayısıyla kurulacak bakanlık yalnızca sol kesimin bir bakanlığı mıdır?" Zaman Gazetesi'nden Basri Şahin Bey soruyorlar. Sayın Hüseyin Hatemi'ye "Yeni bir anayasada, din ve vicdan hürriyeti açık olarak nasıl uygulanması gerektiği hususunu, bugün üniversite ve resmi dairelerde yaşanan ve inançları gereği başını örten insanların durumunu örnek göstererek izah eder misiniz? Teşekkür ederim, Turgut Döken." Demokrasi ve şiddet yanyana olmayacak iki kavramdır. Geçmişte devleti bireyin önüne geçiren, temel mantık kavramı, korumasızlık anlayışından kaynaklanmaktadır ve korumacı anlayış devleti şiddet yüklü ve otoriter kılmıştır. Bugün TC devletinin şiddetten arındırılması, şiddeti besleyen temel sorun olan Kürt sorununun bütün boyutlarıyla tartışılmasını gerektirmektedir. - Sayın Ercan Karakaş'tan- şiddet ve demokrasi, demokrasi ve uzlaşma ekseninde Kürt sorunu nasıl çözülecektir? Mehmet Ali Parlak soruyorlar. Sayın Turgut Kazan'a, "1980 yılında belli olaylar cereyan etmeseydi, demokrasiyle çözüm gelebilir miydi? Ben demokrasinin her derde deva olan bir cevap olduğuna inanıyorum. Bir kez de sizden görüşünüzü öğrenebilir miyim?" Sayın Ercan Karakaş'a Dr. Erdoğan Firuzbay soruyorlar. AT'ye insan haklarını, demokrasi sorununu çözmüş olan İspanya değilse, o dönemde Türkiye başvursaydı, acaba kabul edilir miydi? Ben din konusunun, kültür konusunun da önemli rol oynadığını sanıyorum." Gene Sayın Dr. Firuzbay, Bülent Akarcalı'ya soruyorlar. Birinci sorusu, "Türk Demokrasi Vakfı, ne zaman, hangi parasal güçle, bir Alman Vakfı'nın katılımı ve rolü ile ne ölçüde kurulmuştur? Tarafsız bir kuruluş musunuz? O zamanki iktidar ağırlıklı görülüyordu. Binanın kapısında niye bir levha yok, ben güç buldum. İstanbul'da niye şube yok?" İkinci soru; "Demokrasimizdeki tepkisizlik nasıl giderilir? Ailede, okulda, toplumda demokrasi yoksa, nasıl gelişecek demokrasi, neler yapılabilir? Bir de

Sayın Ercan Karakaş'a şöyle bir soru var, "okuma-ya çalışıyorum." İlk turun başlangıcında, toplumsal değerlerin dikkate alınarak, yasanın hazırlanması üzerinde durulurken, öte yandan AT'ye ısrar edilmektedir. Bilindiği gibi AT, antik Avrupa, Yunan vs. değerlerine dayalı değerlere sahip halkların topluluğu iken ve Türk halkıda ayrıca öznel değerlere sahipken, AT'nin değerleri ile bizim değerlerimiz arasındaki çelişkileri nasıl uzlaştıracacağız? Bir de tüm parlamenterlerimize, ki iki parlamenterimiz var; "İnsan haklarının tartışıldığı bu toplantıda, parlamentoda şiddet kullanarak konuşma hakkının engellenmesine sayın milletvekillerinin tepkisi nedir? Bunun, yani şiddetin uygulayıcılarına hiçbir yaptırım uygulanmayacak mı? "Hasan Işık Nassen. Birde Sayın Karakaş'ın yanıtlaması dileğiyle bir soru var." Hakların kullanımında hür teşebbüsün, yani ekonominin önemi nedir? -teşekkürler- Av. Hulusi Metin. Bir de bana bir soru var. "Diyorlar ki bilindiği gibi, cezaevleri insan haklarının en fazla ihlal edildiği mekanlar olarak bilinir. Siz bir işadami olarak, cezaevlerinde bırakılan politik tutukluların, işsizlik tutsaklığından kurtulması için ne yapıyorsunuz, ya da ne yapmayı düşünüyorsunuz?" Cezaevinde 12 yıl tutulmuş eski bir tutuklu Yaşar Yıldız. Onu ben en son cevaplandırayım. İsterse- nizi, ben konuşma sırasını yine bozmıyayım, en son yine Sayın Karakaş'a bir iltimas yapıp, birkaç dakika konuşma imkanı vereyim. Sayın Bülent Akarcalı en çok soru sizin. Pardon, bir soru daha var. Sayın Ercan Karakaş, Klasik demokrasilerde de halk, temsilcileri genel seçimlerle seçmektedir. Türkiyemizde hemen her siyasi partinin program ve tüzüğü aynı olmakla birlikte, parti örgütlerinin kuruluşu, örgütlerin seçimi, adayların seçimi ve en önemlisi seçim yasalarının geçilemez barajları ile antidemokratikliği, 20 Ekim 91 seçimlerindeki sonuçlarla, açıkça belirlenmiştir. Yani, son seçim, halkın gerçek iradesini yansıtmamıştır. Bu düzenlemelerin, partilerce kurulu düzeni bozmamak için yapıldığı izlenmektedir. Önerdiğiniz anayasa taslağında, seçimlerin adillığı ilkesi dışında düşünülen nedir?" Av. Yaşar Köstekçi. Sayın Aybay'a; İnsan haklarının kullanımı ile anarşiye düşmemek için ne gibi hukuki ve kurumsal tedbirlere gerek görülmektedir?" Ramazan Göçmen. Yine aynı ki- şiden Sayın Akarcalı'ya bir soru; "Toplumda işbölümü ilkelerine göre, her birey, her kuruluş, görevi- nin amacını gerçekleştirmek için, zorunluluk olduğundan, bürokratların devlet haklarını koruma- sı normal değil midir?" Bir de genel bir soru var. "82 Anayasası'nda yer alan zorunlu din dersleri- ni, din ve vicdan özgürlüğü ile bağdaştırıyor musu- nuz? Yeni anayasada bu konuya nasıl bakıyorusu- nuz? Bugünkü uygulamasıyla Dinayet laiklikle bağdaşıyor mu?" Musa Ağcık. Evet, Sayın Kazan; "Bütün konuşmalarınızda, insan haklarına ve dü- şünce hürriyetine değer verdiğinizizi beyan ediyorsu- nuz. Bu çağdaş ve demokratik düşüncelerinizle, bazı davranışlarınızda yer alan başörtüsüne karşı

olma fikriniz ne ölçüde bağdaşabilir?" Ali Topçu soruyorlar. Bütün konuşmacılara; "Devletin resmi ideolojisi olur mu? Kemalizm'in hakim güç olduğu bir yerde demokrasi ne derece sağlıklı olabilir, ev- renselliğe nasıl ulaşılabilir? "Yeni Asya Gazetesi, Mustafa Aydın Bey soruyorlar. Efendim, bundan sonra yeni soru kabul etmeyeceğiz, kusura bak- mayın. Varsa bir soru, yok. Olmadığına göre, lüt- fen Sayın Akarcalı, bütün bu sorulara, toparlaya- rak cevap vereceğiniz kesin. Buyrun efendim.

Bülent Akarcalı - Teşekkür ederim. Güney- doğu ile başlayayım. Türkiye'nin **Günlüğü** diye, Ankara'da, çoğunluğunu Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunlarının çıkarttığı 3 aylık bir dergi var, orda yeni bir röportajım çıktı, aynen şunu yazıyorum. Bizim insanlarımız çevre, komşu ülkelere bakıp, demokrasi, temel hak ve özgürlükler, insan hakla- rı, refah konusunda yaşadıkları ülkeden gurur duy- maya başladıkları an sorun biter diyerekten. İnsan hakları konusunda sorunun, yalnız Güneydoğu'da olduğunu kabul etmekte yetersizdir. Anadolu'nun başka yerlerinde de benzeri vardır. Ama, insan hakları konusunda, insan hakları sorunlarının çö- zümüyle, Güneydoğu'da yaşayan vatandaşlarımızın sorunlarının büyük bir bölümünün çözüleceği- ne ben inanmaktayım. Ve, siyasi hayatımda da bunu savundum. Bir ölçü olarak vermek istiyorum. **Dünyanın** en saçma yasaklarından biri olan anadil konuşma yasağının, ilk imzadan son imzaya ka- dar meclis içinde koşturmasını yapıp, mümkün olduğu kadar çok sayıda imza ile Meclis'ten geç- mesini sağlamaya çalışan kişilerden biriyim. Bunu kesinlikle bir övünç meselesi olarak söylemiyo- rum. Yalnız ölçü olarak, bence de Güneydo- ğu'daki temel sorun insan hakları olayının, başın- da da belirttiğim gibi köyün imamından, öğretmeninden, muhtarından başlayarak toplu- mun içine maledilememiş olmasından kaynaklan- maktadır ve orada devleti temsil eden insanlarımızın devletin çıkarını düşünüp; milletin çıkarını, vatandaşın hakkını ikinci plana attırmasıdır. Bunun sonunda tekrar geleceğim bu olaya. Yeni anaya- sa, yeni Meclis'in bir koşul olmadan, yani kendine mazaret beyan etmeden, işte seçimdi, cumhur- başkanıydı demeden, bir anayasa yapması husu- suna gelince, benimde inancım, yeni Meclis'in 19. dönem Meclis'inin, şu anda üzerindeki, yani 20. döneme geçmeden önce bir numaralı haysiyeti, yeni anayasa çıkarmakla olmalıdır. Yani TBMM olarak 19. dönem ne yaptı dendiği taktirde, üzerin- deki en önemli olay, bence yeni bir anayasadır. Yeni anayasa derken, bu a'dan z'ye değişik bir anayasa mı olur, mevcut anayasadaki sınırlama- lar, ancak, yalnızlar, şerhler kaldırılarak mı yapı- lır, o ayrı bir husus, ama yeni Meclis'in anayasa konusunda, toplumun beklentilerine cevap verme- si kesinlikle gerekmektedir. Onun dışında yapılan- lar zaten her Meclis'in yaptıkları olacaktır. Yani, yeni kanunların çıkması, vs. Bana gelmedi ama, mizahi olarak söylemek istiyorum; hiç anayasa ol-

masa ne olur diye bir soru var, o zaman babalar çıkar, yeni yasalar yapar. Onu belirtmek isterim. Türk Demokrasi Vakfı'yla ilgili bir soru soruldu. Konuyla ilgisi nedir, bilmiyorum ama, altında tırnak arasında iddialar da konarak. Türkiye'de bir çalışma yaptığınız zaman, o ağacın, meyva veren ağacın taşlanması kaçınılmazdır. Arabanızı garajdan hiç çıkarmazsanız, hiç kaza yapmazsınız, ama, bu sizin iyi şöför olduğunuz anlamına da gelmez. Hiç sevap işlemek için yola çıkmazsanız, günaha da girmezsiniz, ama, bu sizin iyi bir insan olduğunuz anlamına da gelmez. Bizim vakıf olarak kendi gayretlerimizle yaptığımız çalışmaları vardır. Bunlar çoğulcudur. Vakıfta 4 senedir 200'ün üstünde yapılan seminer ve toplantıya. gerek dinleyici olarak, gerek konuşmacı olarak, Türkiye'deki siyasi temsilcilerin hepsi gelmiş, katılmıştır. Lider olarak da, kişi olarak da. Bunu her vakıf yapmaktadır. Örneğin, gayet açık olarak belirtiyim. SHP'nin desteklediği bir vakıf vardır TÜSES. TÜSES yalnız kendine yönelik yapar, yalnız sosyal demokratlara yöneliktir, içinde çoğulculuk yoktur. Yani oraya, başka partilerden başka insanlar konuşmacı olarak, değişik görüşleri tartışmak üzere çağrılmazlar. Biz de bu vardır. Bizim vakıfa Sayın Ecevit de geldi, Sayın Demirel de geldi, Deniz Baykal da geldi, İnsan Hakları Derneği de geldi, Refah Partisi'nin temsilcisi de geldi vs. vs.. Bunu belirtiyim. Türkiye kapalı bir ülke değildir. Her kuruluşun, uluslararası dünyada, demokrasiye inanan kuruluşlarla işbirliği içinde olması tabiidir. Bizim de bu konuda ciddi işbirliği durumlarımız vardır. Bunlardan biri Almanya'daki Conrad A.deneuer vakfıdır. Resmi bir ilişkidir. Dışişleri Bakanlığı'nın izniyle ya da oradan alınması gereken izinlerle yapılmaktadır. Almanya'daki seçimlere gözlemci gönderme imkan ve haklarımız oldu. Yayınlarımız vardır. Vakfın bütün toplantıları bila istisna herkese açıktır. Hem dinleyici olarak, hem konuşmacı olarak. Bunu burada belirtmek isterim. Toplumda tepki neden yok, sorusuna gelince. İşte anlatmaya çalıştığım o; yumurta mı tavuktan, tavuk mu yumurtadan çıkma hikayesi. Her şeyi devletten bekleyen bir toplumuz. Yani bugün kapısının önünü süpürmeyen bir toplumuz. Apartmanın kapıcısı vardır, ama apartmanın kapıcısı kaldırımla süpürmez; belediye çöpçüsünü göndersin süpürsün anlayışı içindedir. Yani, tepkisizlik yalnız bu olaylarda değil. Tepkisizlik, yaşadığımız çevrelerden itibaren başlıyor. Devlet yapsın. Bunda belki iktisatçıların da biraz hatası var, bana bir oy verin, her şeyi getireyim size. Bana bir oy verin size otomobil getireyim, ev getireyim. Ama bu hangi ayrımlarla, nasıl olacak, bunlar da belirtilmediği için, toplumda ister istemez, sen yap anlayışına gidiyor olabilir. Yani bunda hatalar müşterek. Suçların paylaşılması gerek. Fakat ortada bir gerçek var. Devletten her şeyi bekleyen bir toplumuz. Bana toplumunun, özellikle ABD, Anglo Sakson tipi toplumun aksine, orada devlete, bana gölge olma

başka bir şey istemem diyen bir toplum var. Sakin ha diyor; hakimimi de ben seçerim diyor, maaşını da ben öderim diyor; savcıyı da ben seçerim diyor, maaşını ben öderim diyor; polisi ben seçerim diyor, maaşını ben öderim diyor. Şimdi, tepkisizlik olayı biraz orda. Biz faturasını ödemediğimiz için sahip çıkmıyoruz. Gene o sözettiğim yazıda, demokrasiye, ileriye yönelik olarak neler yapılabilir diye düşünüldüğünde, bugün belki hayal olabilir ama, 15 sene sonra doğru olabilir. Bir mahalledeki karakola atanacak olan polisler hakkında, mahallelinin önceden fikrinin alınması. Bu Batı toplumlarında mesela yapılan bir şeydir. Niye Türkiye'de ilerde bu olmasın. Bunu polis derken, yalnız polisi almıyorum. Polisimizin menfi bir şey olduğunu göstermek için de almıyorum. O, bizi koruyan insan olduğu hususunu da gözönüne getirmek için alıyorum. Ama bu genelde devletin verdiği hizmetlerde düşünülebilecek bir şeydir diye söylemeye çalışıyorum. Bürokratların devlet hakkını koruması normal değil midir sorusuna gelince; işte mesele ordan kaynaklanıyor. Batı'da gelişmiş, yani Batı derken, şunu da belirtiyim ben Batı hayranı değilim. Bugün çağdaş çizgi Batı'yla özdeşleşmiş olduğu için Batı Batı diyoruz. Eğer Batı yarın Almanya'daki dazlakların, Fransa'daki Löpen ırkçılarının gelişmesiyle 1930'larda 40'larda olduğu gibi Mussolini, Hitler'ci çizgiye girerse, o Batı bizim Batımız olmaz. Zaten Mustafa Kemal'in de dediği gibi, adam olmaktır çağdaşlaşmak şeklindeydi. Demokratik ülkelerdeki kıstasta şu vardır. Her hizmet millet içindir. Yani amme hizmetkarıdır ordaki kişi. Bizdeki anlayış, memur ve amir anlayışıdır. Amirinden emir alarak o işi yapmaya memur edilmiş kişi. Emir aldığı için, talimat aldığı için işi yapıp, hizmetin esas amacının milletin refahına, milletin işini kolaylaştırmaya yönelik olmayan anlayışından kaynaklanıyor. Dolayısıyla bürokratların devlet hakkını koruması normal değildir. Devlet hakkını koruyorum diye kendilerine hak çıkarırlar. Esası odur. Onun için kıyılarımızda para getiren otelden fazla, kamu kuruluşlarının süper lüks tatil köyleri, otelleri vardır. Ama bunları millet görmez, milletin gözüne başka şey gösterilir. Onun için, Türkiye'deki bütçe açığının önemli bir kısmı lojman masraflarından kaynaklanmaktadır. Milletvekillerine verilenler dahil. Ben reddetmişimdir. Bunlar nerden geliyor, ammeye hizmet etme kavramıyla devletin çıkarını öne koyma kavramıyla, bürokratin görevi aslında millete hizmet etmektir. 83'teki ANAP beyannamesinde, ilk olarak bir parti beyannamesine millet devletten önce gelir kavramını fiili olarak yazıya koymuştur. Bunu ne ölçüde yapabildik, ayrı bir husus. Teşekkür ederim.

Üzeyir Garih -Ben teşekkür ederim. Efendim, bundan sonra Sayın Turgut Kazan, size sorulan sorular var, lütfen onları cevaplar mısınız?

Turgut Kazan - Önce Hüseyin Ergün'ün bir

sorusu var. Sayın Akarcalı ona kendi yaklaşımıyla cevap verdi ama, ben de yine o sorudan başlamak istiyorum. Hiç anayasa olmasa ne olur? tabii bunu ben, 82 Anayasası'nı karikatürize etmek için sorulmuş bir soru sayıyorum müsaadenizle. Bu anayasa olmasa daha iyi olur. Yani bu anayasa için söylüyorum. TC için, örneğin bu anayasayı kaldırırsanız, insanlarımız daha özgür olur, toplumumuz daha demokratik bir toplum olur, hukuk devleti daha sağlam rayına oturur, anayasasız olsak. Zaten belki de bu nedendir ki, bu anayasaya çok değerli ve sevgili hocamız, Lütfü Duran, anti anayasa adını vermiştir. Yani anti anayasa deyimi yanlış anlaşılmasın, tepki anayasası anlamına değil, anayasa fikrine karşı anayasa. O yüzden bu anayasa olmasa Türk toplumu daha demokratik bir toplum olur, daha iyi olur. Nitekim biliyorsunuz, o 141-142 kaldırılırsa, kaldırılmazsa tartışmaları sırasında yaşanmıştı. Örneğin, parlamentoda Türkiye'yi demokrat kılmak istiyorlar, daha demokratik bir açılım istiyorlar, kaldırabilir miyiz, kaldıramaz mıyız? Şimdi çok ünlü, anlı şanlı hukukçular, kaldıramazsınız diyorlar, çünkü anayasaya aykırı olur. Yani topluma özgürlük vermeniz anayasaya aykırı olur. O yüzden ki başka bir yöntem kullanıldı ve hileli bir kanun çıkartıldı. 3713 sayılı Terörle Mücadele Yasası denilen yasa, bu nedenle hileli bir yasadır. Şimdi adı hilelidir ayrı, ama geçici maddeleyle bir çözüm üretmeye çalışmıştır, o çözüm bile çeşitli yönlerden tartışılmıştır. Bu anayasa olmasa daha iyi olurdu. Evet, ama bir anayasa olmalıdır. Darbecilerin yargılanması gibi bir genel soru vardı. Şimdi, bana göre, darbeciler yargılanmalıdır. Ancak, -Sayın Akarcalı benzer konularda çok haklı tespitler yapıyor,- şimdi bunu ben istedim diye olmaz, toplum bunu isteyecek düzeye ulaşmalı. O bakımdan Sayın Akarcalı'nın tespitlerine katılıyorum, isteyecek düzeye ulaşmak demek, işte o Menderes'i yada Demirel'i bir yerlere götürürken, birşeyler yapabilecek bir düzeyde olabilmek demektir. Oysa şimdi bu düzeyde olunup olunmadığı konusunda bir yığın soru sorulabilir. Toplum bu düzeyde olmalıdır ve darbeciyi yargılamalıdır. Toplum bu düzeyde olursa zaten seçimlerde, 20 Ekim seçimlerine girerken de bu talepler dile getirilir, yani meydanlarda bunlar tartışılır. Oysa böyle olmamıştır. Genel hatlarıyla böyle olmamıştır. Eğer toplum bu düzeyde olursa, geçici 15. madde falan laftır. Toplum o düzeyde olursa hukuk çözümünü bulur. Çünkü geçici 15. madde bana göre ve o anayasayı yapan Aldıkaçtı'ya göre kullandığı ifade biçimiyle aslında yürürlükten kalkmıştır. Toplum o noktaya gelirse yargılar. Bugünkü anayasaya göre de, geçici 15. maddeye göre de yargılar ama bizim, 3-5 insanın istemesiyle bu yargılamayı yapamazsınız. Bu yargılamayı yapacak düzeye varmak zorundayız ki demokrasiyi belalardan bir daha koruyabilelim. Tabii, bir soru vardır, aslında pek soru da değildir. Herşeyin başı demokrasidir, evet. Ve şiddet, tekrar tekrar söylememiz gerekir

demokrasiyi konuşurken, şiddet demokrasiyle asla bağdaşmaz. Her türlü şiddet olayı. Devletin şiddeti de, başkalarının şiddeti de. O yüzden şiddeti kınamamız ve mahkum etmemiz lazımdır. Anayasada zorunlu din dersi olamaz, olmamalıdır. Devletin ideolojisi olmaz, olmamalıdır. Ben tabii, bize soru soruldu, o soruyu çok iyi anlayamadım ama Sayın Hatemi'yle ilgili değerlendirme üzerine bir soruydu. Sanıyorum, yani ben aslında bunun elverişli bir zaman içinde tartışılması gerektiğini söylerken, değişmez değer konusunun, değişmez kurallara götürebileceğini, bu bakımdan kavram olarak değişmezliğin tehlikeler yaratabileceğini ifade etmek istedim. Değişmezlik yerine ortak değerler deyiminin kullanılması gerektiğini belirttim ve bu nedenle de ilahi hukuk temeline oturtmanın yanlış olabileceğini söyledim. Hepsı bu kadar. İnsan hakları ve düşünce özgürlüğü konusunda söyledikleriyle başörtüsü konusundaki düşüncelerinizi nasıl bağdaştırıyorsunuz, sorusu var. Doğrusu ben, başörtüsünün yasaklanması gerektiği yolunda, herhangi bir yerde, bir düşünce açıkladığımı sanmıyorum. Böyle bir şeyi hiç bir yerde söylemedim, bu yüzden başörtüsü konusundaki düşüncelerimi nereden biliyorlarmış, çok şaşırdım. Bir bağdaşmazlık görmüyorum. Ama bu soruyla eğer, kadın avukatın, başörtüyle avukatlık yapamaması yolundaki uygulamaya kastediliyorsa, bu bir meslek kuralına dayanıyordur. Bir kere o kuralı ben koymadım, birincisi bu. İkincisi, bazı meslekler için kıyafetle ilgili kurallar gerekebilir, örneğin, cübbe ile avukatlık ve yargıçlık yapmanız gerektiği yolunda bir kural konulabilir ve buna uymanız gerekebilir. Bunu insan hakları konusunda bir tartışma içinde değerlendiremezsiniz. Efendim, tabii bir görüş ayrılığı değil ama, yargı konusunda ve iç denetim ve mali özerklik konusunda Sayın Akarcalı ilginç bir yaklaşım getirdi. Tabii bu mali özerkliği, devletin bütçe anlayışı içinde nasıl değerlendirmek mümkün bilmiyorum. Ama gerçekten yargının iyi işleyişi için böyle bir özerkliğe ihtiyacı vardır, bu özerkliğin yolları yerleşmiş devlet anlayışı ve bütçe anlayışı, bütçenin uygulanışı içinde nasıl bulabiliriz, tartışılması gerekir ve bu yaklaşımı içinde Sayın Akarcalı'ya teşekkür etmek istiyorum. Söyleyeceklerim bu kadar. Teşekkür ederim.

Üzeyir Garih - Çok teşekkür ederim Sayın Kazan. Sayın Prof. Dr. Hüseyin Hatemi, sizde, size tebliğ edilmiş sorulara lütfen cevap verirseniz;

Hüseyin Hatemi - Sayın dinleyenler, her defasında böyle bir konuşmaya geldiğim zaman, bir ümitte geliyorum. Galiba gölün maya tutması zamanı geldi diye, ama her seferinde o zamanın daha ileriye kaldığını görüyorum. Gölün maya tutması ne demek? Toplumda, o göle ancak maya tutturabilecek olan artık bütün diğer değerlerden de vazgeçelim. Bir anayasanın temel değeri olacak adalet değeri. Bunun anlaşılması, bunun kavranılması, bunun bilincine varılması gerekir ki ve

nekadar çok kişi bunun bilincine varırsa, halk kitleleri bunun bilincine varırsa o zaman işte, değişmeyecek ufak ifade değişiklikleri belki yapılabilecek, hiç değilse temel ilkeleri bölümünde insan hakları bölümünde, değişmez olacak bir anayasaya ulaşılır. Ama bu birikime, bu seviyeye bir türlü ulaşamıyoruz. Yani göl bir türlü maya tutmuyor. Her seferinde, bir zaman milli irade adı altında bir zaman sivil toplum adı altında, çeşitli adlarla, gene baskı gruplarının, en güçlü baskı grubunun, milletlerarası baskı gruplarının dediği oluyor. Ve milletlerarası baskı gruplarının çağımızda dediği olduğu için buda evrensellik ve çağdaşlık diye yutturulabiliyor. Çünkü üzerine de kapitalist-emperyalizmin bir pragmatizm boyası konuyor. Ama temelde söylediğim gibi, adaletin ne demek olduğunun bilincine varılmadıkça ve adalet kavramının değişmezliği kabul edilmedikçe, ki buda ilahi tabii hukuk öğretisinden gelen bir kavramdır, bunun kökünde de ilahi sevgi kaynağı vardır, ama ondan da bahsetmiyorum, tartışma uzamasın diye, adalet bütün insan toplumlarının özlemidir ve temel değerdir, davranışlar alanında. İlahi sevgi gönül alanında. Haydi onu bir kenara bırakalım, biz davranışlar alanını düzenleyen temel ilkeleri koyacak olan anayasadan bahsediyoruz. Şu halde bu anayasanın temeli olan adaletin ne demek olduğunu mutlaka bilmemiz lazım. Bu adaletde bir eşitlik adaletidir, istisnasız eşitlik adaletidir. Hiç bir istisna yok, hiç bir millet seçkin değildir, hiç bir millet imtiyazlı değildir. Kadın veya erkek cinsi imtiyazlı, birbirine üstün değildir. Hiç bir dili konuşan diğerine üstün değildir. Hiç bir şekli din sahibi, ister nüfus kağıdında müslüman yazsın ister başka bir din yazsın, şekli din sahipleri de birbirine, nüfus kağıdında din hanesinde yazılan şeye göre, birbirine üstün değildir. İnsan hakları bütün insanlara, temelde, en küçük bir istisna, kanun dairesinde kayıt olmaksızın herkese eşittir. Onan sonra da oran adaleti bunu tamamlar. Herkese hakettiği verilmelidir. Herkes ve ceza adaleti de bu alana girer. Ceza landırmada da gene temelde eşitlik adaletine, insan hal arına uygun bir oran adaleti ve herkesin emeğinin karşılığını alması. Şu halde temel herkese ihtiyacının verilmesidir, Yoksa önce herkese emeğinin karşılığının verilmesi değildir. Önce herkese ihtiyacının verilmesi gelir, o da herkese insan haklarının verilmesi demektir, çünkü herkesin insan haklarına gereksinimi vardır insan olarak. Yaratıcı böyle yaratmıştır ve bir görevle yaratmıştır. Bunu kabul etmesek bilakis, mesela Sayın Kazan, benim burada okuduğum, benim bu görüşümün ürünü olan maddeyi tasvip etti, ben de katılıyorum dedi. Ama ürünü tasvip ediyorsa, demek ki temelde bir yanlış anlaması var. Yoksa Hz. İsa'nın da söylediği gibi, kötü ağaç kötü meyve verir, ağaç ürününden tanınır. Demek ki ben doğru bir temel, değişmez değerden hareket ettim ve bunun böyle olması gerekir ki iyi bir ürün ortaya koyabildim burada. Ağaç ürününden tanınmalı. Niye ama, böyle

bir türlü birbirimizle anlaşıyoruz. Çünkü, zihnimizde, maalesef hakim baskı gruplarının bilhassa yerleştirdiği, suladığı, beslediği önyargılar var. Bu önyargılar bir hücre kuruyor zihnimizde. Oraya da biz Sayın Kazan'ın yaptığı gibi bir önyargıların simültane mütercimini yerleştiriyoruz, her duyduğumuz şeyi derhal önyargı diline tercüme ediyoruz. Ve mutlaka yanlış anlaşılıyor. Bilakis değişken değer, kurtlar bulanık havadan, dumanlı havadan hoşlanırlar, babalar dumanlı havadan hoşlanırlar. Şu halde, bilakis, apaçık adalet değerinin ne olduğunu anlamamız lazım ve bunun değişken olmadığını kabul etmemiz lazım. Aksi takdirde, ABD anayasasında güzel şeyler var, güzel laflar var ama, Amerika burada örnek verilemez. Ve Amerikan kapitalist-emperyalizminin pragmatist felsefesini, ki bu gerçekte maskeli bir oportünizmdir, Türkiye'de izleyiciliğini yapan Anavatan iktidarı da, hiç bir zaman insan hakları öğretisi bakımından, hukuk devleti bakımından iyi imtihan vermemiştir. Ama milletin bunun bilincinde olması lazım. Ve şimdiki iktidar partisinden de, koalisyonundan da çok büyük ümidim yok. Ne zaman göl maya tutar, halkın çoğunluğunda bu birikim olursa, bu bilinç, bu özlem olursa, aksi taktirde baskı gruplarıyla, önceden de pazarlığa girililir, gene bir uzlaşım diyerek, sanki insan hakları üzerinde, hukuk devleti üzerinde uzlaşmış gibi gene oligarşinin çıkar dengesine göre anayasa yapılır. Şu halde anayasalar olmazsa ne olurdu, ben de aynı görüşteyim. Esasen, halkta bu bilinç olmadıkça, sosyolojik olarak yürürlükte olan, gerçek anlamda yürürlükte olan baba-yasa bu seferde, gerçek anlamda şekli, hukuki anlamda yürürlükte olmuş olur, bir değişiklik olmaz. Yani, bugünkü durumdan daha kötü olmaz anayasasının olmaması. Diyanet işleri meselesine giremiyorum, vakit kalmadığı için. Ben birinci dönemde söylemişim, ilk konuşmam da, benim söylediğim şekli kıstas değil; İslam Devletidir denir, devletin dini. Gene baskı gruplarının dediği olur, gene zulmün dediği olur. Onun için sizin söylediğiniz görüş İslam mıdır? Evet, gerçek anlamıyla İslam'dır ama bu İslam hangi dinde olursa olsun, şekli anlamda hangi dinde olursa olsun, bütün gerçek adalet özlemine çekenlerin, inananların dünya görüşüdür. Yani benim burada ilahi tabii hukuk felsefesi diye ifade ettiğim görüştür. Yoksa şekli anlamda, nüfus kağıdında yazan anlamda İslam değil. Bütün insanların ortak, evrensel eskimez anlamında çağdaş değerleri. Bugünlük uygulamalarla ilgili sorunlara geçemiyorum, yalnız başörtüsü konusuna, bana da sorulduğu için; kısaca temas etmek istiyorum. Bizde, mesela, şimdi iktidarın ortağı olan Sayın Karakaş'ın partisi de bu mevzuda yetersiz. Çünkü gene anayasadaki temel ilke, değişmez ilke ne olmalıdır, adalet ilkesi. Bunun dışında çağdaşlık kavramı altına konmuş, insan haklarını, adaleti ilgilendirmeyen, eylem özgürlüğü sınırlamaları zaten anayasada yer alamaz. Ama soruyorum mesela, en yetkili kişiye; şöyle bir kanun çık-

saydı, ne yapardınız, diye. Sayın Anayasa Mahkemesi Başkanı'na; üniversitenin kapısında biri duracaktır, başı açık gireni üniversiteye sokmayacaktır. Bir devrim muhafızı duracaktır, başı açık gireni üniversiteye sokmayacaktır. Bu kanunu iptal edermiydiniz, ederdik diyor tabii. E ozaman, üniversitenin kapısında birisi duracaktır, başörtüsüyle giren üniversiteye sokmayacaktır dan ne farkı var. Anayasa Mahkemesi, çağdaş giyim mahkemesi değildir. Kaldı ki mesela, Vakko'ya bağlı olarak görev gören bir çağdaş giyim mahkemesi olsun, gene başörtüsünü yasaklamaması, serbest bırakan iptal etmemesi lazım. Çünkü görüyoruz ki, Vakko'da gayet güzel çağdaş, türbanlar üretiyor ve üniversiteye giren kızlarımızın birçoğu da bu türbanları kullanıyor. Şu halde, çağdaş giyim mahkemesi olsaydı dahi yapamayacağı bir şeyi, insan haklarının bekçisi olarak, nasıl yapıyor. Ancak hukuk devleti düzenine karşı tehlike uyandıran davranışlar, düşünce özgürlüğü mutlak sınırsızdır, eylem özgürlüğü hukuk devleti düzenini ortadan kaldıracaksa yasaklanır. Mesela, tamamen peçeli giriyor, hüviyeti belli olmayacak şekilde çarşafı giriyor terörist de girebilir böyle, hüviyetini gizlemede çok kişinin bir hukukça korunmayan menfaati olabilir, bunlar yasaklanabilir. Ama birisinin başörtüsüyle üniversiteye girmesi veya başörtüsü üniversiteye girmesi, bu insan hakları öğretisi açısından yasaklanamaz. Teşekkür ederim.

Üzeyir Garih - Çok teşekkürler efendim. Efendim söz, Sayın Prof. Dr. Toktamış Ateş'tedir. Eğer mümkün olduğu kadar sorulara kısaca cevap verebilirseniz...

Toktamış Ateş - Teşekkür ederim Sayın Başkan. Efendim, tabii bana direk olarak yönelen bir soru yok. Yalnız ortaya sorulan bir iki soru var. Bunlara değinmek istiyorum. İlk konuşmamda, arzetmeye fırsat bulamadığım, fakat kendimce önemli bulduğum birkaç noktaya da değinmek istiyorum. Şimdi sorulardan biri, "devletin resmi ideolojisi olur mu?" sorusuydu. Elbette olur. Zaten dünyada devletin resmi ideolojisinin olmaması mümkün değildir. Devlet, lalettayın bir insan topluluğu, tesadüflerin biraraya getirdiği insanların oluşturduğu bir örgüt değildir. Devlet bir amaç etrafında toplanan insanların örgütüdür. Nedir bu amaç? Bunun içinde daha iyi yaşamak vardır, bunun içinde tek başına gideremeyeceği gereksinimlerini karşılama zorunluluğu vardır. Bunlar ayrıca tartışılabilir. Ama dünya üzerindeki devletler, bir amaç çerçevesinde oluşurlar. İşte bu amaç bu devletlerin resmi ideolojisidir. Yine sorunun devamında, bu çerçeve içinde Kemalizm'in değerlendirilmesi isteniyor. Kemalizm Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ideolojisidir. Beğenseniz de, beğenmeseniz de. Efendim, Kemalizm'de demokrasi olur mu? Olur. Nedir Kemalizm? Şimdi aslında zaten moda oldu Kemalizm'e çatmak, sağdan ve soldan. Aslında Kemalizm'e çatmak marifet de-

ğildir, Kemalist olmak da marifet değildir. Ama nedir Kemalizm. Kemalizm netice olarak çağdaş uygarlık koşullarına ulaşan bir devlet içinde yaşama arzusunu dile getirmektir. Hangi ortamda ortaya çıktığı malum. Bir savaşın, bir yıkıntının arkasından, yeni bir devlet şekliyle örgütlenerek ortaya çıkmıştır. Eğer siz, çağdaş uygarlığı yaşamak istiyorsanız, ortaçağ karanlığından sıyrılmak istiyorsanız, ve bu konuda yapılmış olan 70 yıllık çabalara saygı duyuyorsanız, adını koysanız da koymasanız da Kemalist'siniz. Ama eğer siz, ben bununla yaşamak istemiyorum, ben bir şeriat düzeni içinde yaşamak istiyorum, bu şeriat düzeninin kuralları içinde yaşamak istiyorum, Kemalizm ve bunun getirdiği Cumhuriyet bu düzeni ortadan kaldırmıştır, ben buna karşıyım diyorsanız, bu da sizin bileceğiniz birşeydir. Ben buna saygı da duyarım. Ama Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinin temelinde yatan şey, Kemalizm'dir. Ve bu Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ideolojisidir. Efendim, devletin resmi ideolojisi olmaz. Laftır bu. Dünya üzerinde resmi ideolojisi olmayan tek devlet yoktur. En büyüğünden en küçüğüne kadar, her devletin resmi ideolojisi vardır. Ama bir tarihsel dönem gelir, içinde yaşadığımız dönem gibi, Sovyetler Birliği gibi bir dev çözülebilir. Yeni devletçikler oluşabilir ve onların da resmi ideolojileri vardır. Ama TC. üniter yapısını koruduğu sürece ve Misak-ı Milli ile belirlenmiş, bugünkü sınırları içinde kaldığı sürece TC.'nin haklı olarak resmi ideolojisi vardır ve bunun adı Kemalizm'dir. Ne buna çatmak marifettir, ne Kemalist olmak marifettir. Bu bir tercihtir, bu bir karardır. Ve kararınız neyse, ben şahsen buna saygı duyarım. Şimdi, İnsan hakları ve demokrasi diye bir ders konulmalı mı? diye bir soru geldi. İşte, Kemalizm'in 1920'lerde koyduğu medeni bilgiler dersi, vatandaşlık bilgisi dersi buydu. Yani Kemalizm kendi vatandaşının hak ve sorumluluklarının öğretilmesine çalışan bir ideolojidi. Bugün onu bir ölçüde aşmış bulunuyoruz. Şimdi biraz daha ileri hakla neler olabilir, bunun tartışması içine girmiş bulunuyoruz. Sayın konuklar, zannediyorum bizim sorunumuz, Türkiye'nin sorunu, bir çifte standart sorundur. Ben bunu not alarak gelmişim buraya. Zaten normal konuşmam içinde de yapacaktım. Ama yeri geldi burda, anlam katacak zannediyorum. Her ne kadar bir sarı kart gördüysem de sigara konusundaki sarı kartı deldiğim gibi, bunu da biraz delip, Sayın Başkanın insafına sığınıp, birkaç dakika aşabilirim süremi. Bağışlasınlar. Sayın Hatemi'nin de değindiği mutlak eşitlik, aslında çifte standart olmaması halinde ortaya çıkar. Yalnız, maalesef Türkiye'de herkes eşittir ama, bazıları biraz daha eşittir. Şimdi bunun örneklerini alalım. Örneğin, bundan birkaç yıl evvel bir uçak kazası oldu. Çok üzücü bir kaza. Aralarında çok sevdiğim, saydığım insanların da olduğu İstanbul-Ankara seferi yapan bir uçak düştü ve 40 kusura vatandaşımız hayatını kaybetti. Ve derhal radyolar matem yayınına geçti-

ler, televizyonda eğlence programları kaldırıldı. Bu bir saygı ifadesidir. Fakat ondan bir hafta kadar sonra, Güneydoğu'da tarım işçisi taşıyan bir kamyon devrildi 60 kişi öldü. Tıngır mingır, eğlence programları devam ediyor. Ha nerde kaldı eşitlik, nerde kaldı yasaların önünde eşitlik, nerde kaldı vatandaşların eşit haklara sahip olması. Enteresandır, bakın burda Sayın Kazan da aynı şeye değindi. Uludağ'da 200 kişiyi yere yatırmışlar, aramışlar. Batar insana bu, batar ama, bundan 10 gün evvel Kulp'ta 500'den fazla insanı yere yatırdılar, üstelik soyup yatırdılar, üstelik buza yatırdılar. Bu ozaman hadise olmadı. E bunlar eşit değil mi? Bunlar TC 'nin eşitlik içindeki vatandaşları değil mi? Niye bu çifte standart. Şimdi geçenlerde bir adam zinadan tutuklanmış, isyan ediyor; çok da haklı, başkaları yapınca aşk oluyor, biz yapınca zina oluyor diyor. Ya olacak iş değil, hakikaten öyle; yani bakın gazetelere, isim de verelim, bu saklı değil, hani Mustafa Denizli'nin çocuğu olmuş, bilmem kimin çocuğu olmuş babasını açıklamıyor. Zina işte bunlar, düpedüz zina. Ama, bunlara yasalar çalışmıyor, işlemiyor. Ama Allahın garibanı bilmem nereye gitmiş, hayda, polis baskın yapıyor. Ee nerde kaldı yasalardaki eşitlik. Aslında hak ve özgürlükler onları kullanabilenler için var, kullanamayan için yok. Şimdi bu başörtüsüne gelmek istiyorum buradan. Bu başörtüsünde de çifte standart var. Şimdi fi tarihinde birgün, benim kapımın önünde birtakım gürültüler oldu. Çıktım baktım, bizim fakültedeki başını bağlayan öğrencilerimiz, hüngür şakır, bizim bazı dekanlar kapıları tutmuşlar, başı örtülü olanı sokmayacaklar içeri. Tam bu 12 Eylül'ün artık o firaklı günleri değil de, yani gene de 12 Eylül günleri. Dedim ne ağlaşıyorsunuz, ne var? Hocam işte vizemiz var, vize de benim vizem, Türk Devrim Tarihi hocasıym onların, bizi içeri sokmuyorlar. Gelin dedim, oturttum onları, ya dedim, şu haliniz bir kere benim için üzücü. Ben size Türk Devrim Tarihi anlatıyorum ama, düşünceye saygı gösterdiğim için buna bir itirazım yok. Fakat dedim size bir şey soracağım; eğer dedim, siz çoğunlukta olsanız, başını örtmeyen arkadaşlarınızı sınıfa sokarmısınız, sokmazmısınız? Şimdi bir kaç tanesi hık mık etti falan, cimcime birtanesi sokmayız hocam dedi. Dedim niye sokmazsınız, dedi, Allah'ın emri böyle. E peki yavrum dedim, siz kendiniz için demokratik bir hak olarak talep ettiğiniz bir şeyi, arkadaşlarınıza tanıtmıyorsunuz, onların da böyle demokratik hakları yok mu dedim. Hayır, yok dedi. Bu Allah'ın emri, burda demokrasi falan olmaz dedi. Ha dedim, ozaman sizde çifte standart var. Bunun standardı da yoktur hocam, bu Allah'ın emridir dedi. Bakın enteresandır, şimdi aynı çerçevede kalalım. Mesela çok sevgili, çok saygı duyduğum Hatemi çarşıya karşı. Kimliğini gizliyor, çarşaf giymesin diyor. E adam diyor, benim inancım çarşafı gerektiriyor. Napıcaz şimdi? Bunu ölçüsü yok. Benim inancıma göre, ben inancıma göre, burnumu gösterirsem de günah olur di-

yor. N'apıcaz? Ölçüsü yok bunun. Yani bunun ölçüsünün başladığı ve bittiği yer belli değil. Son bir örnek daha verip, burda Başkanın sabrını daha fazla suistimal etmek istemiyorum. Yine sağ kesimden sevdiğim, saydığım bir arkadaşım, bu toplumda diyor, Müslüman Müslüman gibi yaşayacak, Hristiyan Hristiyan gibi yaşayacak. Tamam, eşitlikçi bir yaklaşım, fevkalade güzel. Ben diyor, bir Hristiyanın şarap içerken, elinden şişesini alıp, kıran adama bunu ödetirim ve cezalandırırım diyor. Adam isterse içer diyor. Çok güzel. Ama, eğer diyor, bir adam, bir hanım, 18 yaşını geçmişse diyor, din değiştiremez. Eğer din değiştirirse recm ederim onu diyor. Şimdi bakın Hatemi de recm yoktur diyor. Şimdi bunu söyleyen insan da, adını da vereyim, sevdiğim bir insandır, Abdurrahman diyor tabii bunu, Dilipak söylüyor. Şimdi ben şaşırdım kaldım burda yani. 18 yaşına kadar din değiştirebilirsin, 23 yaşında din değiştirmeye kalksan, bitti. Efendim ne eşitlik kaldı, ne haklar kaldı, ne şu kaldı, ne bu kaldı. Şimdi bu tür örnekleri çoğaltmak ve buralardan sonu gelmeyen tartışmalara girmek mümkün. Ben şunu arz etmek istiyorum. Bizim sorunumuz çifte standarttır. Çifte standart olduğu sürece, ne kadar iyi anayasalar yapılırsa yapılsın, ne kadar ideale yakın maddeler konulursa konulsun, hiçbir yere varmak mümkün değildir. Önemli olan toplumda hoşgörüyü çoğaltmak, önemli olan toplumda karşılıklı saygıyı çoğaltmak ve çifte standartlardan mümkün olduğu kadar kaçınmaktır. Zannediyorum hepimizin kurtuluşu burda yatmaktadır. Saygılar sunarım efendim.

Üzeyir Garih - Çok teşekkür ederim. Efendim, şimdi de Sayın Prof. Dr. Rona Aybay, beş dakika içinde soruları cevaplandırarak.

Rona Aybay - Peki, isterseniz hiç başlamayayım efendim. Önce sorular, değerli dostumuz, Sayın Ergün, hiç anayasa önerisinde bulunmadı. Doğrudur. 1930'larda yapılmış bir Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu var. Bu Türk parasının değerini korumak için yapılmış. Hani bakıyoruz, hiç yapılmasa, acaba Türk parasının değeri bugünkünden daha iyi korunmuş olmaz mıydı. Gerçektir. tabii bu işin latifesi. Kendisi de zaten bunu espri olsun diye sordu muhtemelen. Fakat, bunun altında yatan çok ciddi şey, anayasa çok detaylı mı olsun, yoksa birtakım temel hükümleri düzenlemekle mi yetinsin meselesi. Sayın Ramazan Gökmen'in sorusu, insan haklarının tanınmasıyla anarşiye düşmemek için kurumsal, yasal önlemler neler olabilir? Bu Türkiye'de, bundan önceki, orgeneral, Cumhurbaşkanımız ve hukuk profesörü, cumhurbaşkanımız gibi kafaların ortaya attıkları birşeydir. Sanki insan hakları gelirse, anarşi gelir arkasından gibi. Cehalet değil ise bu kötü niyettir. Aslında İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin içinde de, başka insan hakları belgelerinde de, insan haklarının ancak düzen içinde yerleşip gelişebileceği özellikle belirtilmiştir. İnsanların içinde yetiş-

tikleri topluma karşı görevleri olduğu belirtilmiştir. İnsan haklarına, kamu düzeni düşüncesiyle, genel refah düşüncesiyle sınırlamalar, kayıtlamalar getirebileceği, bazı ölçüler içinde kalınmak şartıyla insan haklarına kısıtlamalar getirilebileceği falan, hepsi öngörülmüştür. Yani insan hakları anarşinin sebebi değil, anarşinin bilakis önlenmesi için insan hakları tanındığı ve gerçekleştiği ölçüde, toplumda anarşinin azalması öngörülmüştür. Sayın Akarcalı'nın değindiği, bir kısa nokta var. Kendilerinin yönetiminde oldukları bir vakıftan bahsedildi. O arada adam benim yönetiminde olduğum TÜSES Vakfına da dolaylı bir taciz geldi, hemen açıklayayım. TÜSES'in çalışma yöntemleri, Türk Demokrasî Vakfı'ndan farklı olabilir, bu demektir ki onların da çalışma yöntemleri TÜSES'in çalışma yöntemlerinden farklı. Bu farklılıklar olduğu için zaten demokratik bir hayatın içindeyiz. Örneğin, Taksim Toplantıları var. Bu binada toplanıyor. Onlar çok değişik görüşlerde insanları toplayıp, yemekli içkili toplantılar yapıyorlar. TÜSES'in faaliyeti başka ve TÜSES çok araştırma ve çok yayın yapıyor. Geçen gün bir arkadaş bir espri yaptı, hani size hakaret olmasından korkmasam, TÜSES bir üniversite gibi çalışıyor diyeceğim dedi. Üniversitemizin bugünkü haline, YÖK altındaki haline bir telmihti. O kadar çok şey var ki söyleyecek, Sayın Akarcalı değindi, devlet ilk önce geliyor. Ben de daha önce söylemiştim. Dikkat buyurun arkadaşlar, Türkçe'de devlet kelimesini yazarken gayri ihtiyari büyük harfle yazarız. Bunun hiç münasebeti yoktur. Fransızca'da belki bunun bir gereği var. Çünkü orda devlet anlamı, durum anlamına da geliyor. Türkçe de ise bir korku var. Aman küçük harfle yazarsam devlet kızar, başımıza bir iş gelir diye. Bizim anayasayı yazanlar da hep bu kafada oldukları için, bizim anayasada devlet hep büyük harfle yazılmıştır. Bunlar anlamlı şeyler, kültürü gösteriyor. Üzeyir Garih de bahsettiler, demokrasi kültürü, insan hakları kültürü yerleşmeden, demokrasiyi gerçekleştirmek mümkün değil. Örneğin, işte bilmem kaç yüz kişiyi buzun üzerine yatırımlar yahut Bursa'da bilmem ne olmuş filan diyoruz, bir dergi şöyle bir araştırma yapmıştı, nazi subayı kılığına girmiş bir kaç kişiyi Beyoğlu'na çıkardı. Yoldan geçenlere hüviyet sorup, yere yatırıyorlar falan, halkımızın yılgınlığına bakınız ki, Beyoğlu Caddesi'nde, Türkiye'nin 1 numaralı caddesi sayılabilecek bir yerde, sen kimsin arkadaş, bana ne hakla hüviyet soruyorsun diyen, tepki gösteren olmadı, olamadı. Rahmetli Menderes de, Yassıada duruşmalarında, rahmetli Bayar da Yassıada duruşmalarında kendilerini sorguya çeken, ananın adı, babanın adı diye soranlara, efendi sen kimle konuşuyorsun, ben TC'nin seçilmiş cumhurbaşkanıyım veya başbakanıyım diye karşı koyamadılar. O anda da zaten maçı kaybettiler. Bu önemlidir. Bir başka örnek, demokrasi kültürünün eksikliğinden. Gizlilik. Bizde gizlilik deyince hemen devletin bölünmez birliği aklı gelir. Maa-

zallah devlet sırrını ortaya dökmek idamlık suçtur filan. Ama bugün Batı'da artık gizlilik, insanlara ait gizlilik haklarıdır ki, Türkiye'de ona hiç mi hiç riayet edilmez. Hemen sorarlar, eviniz kendinizin mi, falan mesela. Bu bizim gündelik konuşmalarımızda sıkça rastlanan bir şey. Bizim geleneğimizde yok. Ona karşılık bilmem, gizlilik hep devlet katında. Devletin sırrı. Devlet işlerinde gizliliğe aşırı bir merakımız var. Ama, mesela hastaneye gittiğiniz vakit, raporunuz veya hastalığınız herkesin içinde bangır bangır konuşulur, böyle bir şey yok, toplu muayene olur. Gizlilik deyince artık, devletin değil, bireyin hatırlanması lazım. Bireyin kendine özgü sırlarının önce gelmesi lazım. Değerli dostum Hatemi'ye ben bir cevap vermek istiyorum. Adalet değişken bir şeydir. Her şey gibi adalet de değişir. Eğer insanlık bir nükleer savaşla kendi kendini mahvetmeyecekse 21. yüzyılda da adaletin herkesin üzerinde anlaşması için ortak zemini olarak insan hakları kalıyor. Yani ne şu din ne bu din, ne şu ideoloji, ne bu ideoloji, fakat eğer bir ortak zemin, hukukun da üzerinde, hukuka da yön veren bir üst değer olarak, bir felsefi hareket noktası lazımsa, ki lazımdır, aksi taktirde hukuk bir mekanizma döner, yani hukuk kurallarının da üzerinde, onlara yön veren, ışık tutan bir takım değerler olması lazım. İşte o da insan hakları olmalıdır. Ve tabii laiklik de bir önyargıysa önyargı, laiklikte vazgeçilmez bir önyargıdır. Değerli dostum Toktamış Ateş, bana bir şey hatırlattı. Tek parti dönemine, tabii ki en keskin eleştirilerimizi yöneltebiliriz. Sayın Akarcalı haklı olarak belirtti. Yani 1930'lar 40'lar pek mi demokratikti Türkiye'de. İnsan hakları. Lafı bile edilmezdi. Doğrudur. Ama bir gerçeği de unutmayalım. 1930'larda Avrupa'nın neresinde demokrasi vardı ki, Türkiye'de olsun. Bunu da unutmayalım. İkincisi de 1950'de Türkiye tarihinde ilk serbest seçimle kansız, darbesiz iktidar el değiştirdi. Bu da çok büyük bir başarıdır. Ve Sovyet Komünist Partisi kapatıldı, cenazesi ortada kaldı, kimse kaldırmadı, kapısına kilit vuruldu. Bizim tek parti döneminin Halk Partisi 1950'de de yarıya yakın oy almıştı ve ondan sonra da yıllarca ve yıllarca ayakta kaldı. Bu da az şey değildir. Tarihe karşı insafı olma açısından Son bir şey Sayın Başkan, Sayın Baro Başkanımız -İstanbul Barosu'nun bir üyesi olmakla övünürüm- Sayın Baro Başkanımızdan da bu konuda destek göreceğimizden eminim, demokraside hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı vazgeçilmez ilkeler. Baroların durumu çok çok önemli, kendileri biraz değiştirdiler. Ben onları hızlı geçip, yargıçlara, savcılara güvence verilmesi konusuna biraz daha değinmek istiyorum. Bu bir ayrıcalık değil, kamu hizmetinin daha iyi görülmesi için onlara tanınmış bir imkan. Yargıcın, savcının, hatta hatta mahkemedeki diğer görevlilerin, kalemlerin, mübaşirlerin... Peki, hukukçu bilgili olsun, erdemli olsun, namuslu olsun, güzel. Böyle hukukçularımız, böyle hakimlerimiz de yok değil. Mesela bizim 1402'liklerle ilgili karar Batı dillerine

gevrildiği vakit büyük takdir uyandırıyor. Gerçekten Türk hukukçularının, Türk hakimlerinin, dünya insan hakları literatürüne büyük bir armağanıdır. Şunu da itharla söyleyeyim ki, bu kararın oluşmasında ilk adımı atan üç yargıçtan oluşan, bir idare mahemesidir Ankara'da. Ve o üç yargıç da arkadaşlar, hanım, gencecik hanımlardı. Yani bu Türkiye'nin gerçekten dünyaya itharla sunabileceği bir örnektir. Üç tane gencecik kızın verdiği karar daha sonra Danıştay'da içtihadı birleştirme kararına dönüştü. Ama bu hakimleri aramaktan, gelecekte bu hakimleri bulamamaktan korkuyorum. Çünkü hukukçularınızı kendiniz yetiştireceksiniz, hukukçunuzu ithal edemezsiniz. Herşeyi belki ithal edebilirsiniz belki ama hukukçunuzu kendiniz yetiştireceksiniz. Peki nereden yetiştireceksiniz.. İyi hukukçu, istisnalar olmakla birlikte iyi fakültelerden yetişir. Hakkını yemeyelim yalnız, öğrenci ile öğretim üyesi bir noktada tam eşittir. Her ikisi de bir derneğe üye olmak için rektörden izin almak zorundadır. Bu noktada eşitlik sağlanmıştır. Partilerde gençlik kolları yasaktır, üniversitede tek öğrenci derneği vardır. Bir de YÖK kanununu açarsanız, şunu görürsünüz. Nasıl öğrenci yetiştirilecek? YÖK kanununu girişinde deniyor ki. Toplum çıkarını, kendi çıkarının üstünde tutacak öğrenci yetiştirilecek. Aman ne güzel. Peki ama bütün kıyamet buradan kopuyor arkadaş. Siyaset bu demek zaten. Toplum çıkarı nedir? Bu sorunun cevabını aramak için gençliğe bütün kapılar kapanmış, ondan sonra deniliyor ki, toplum çıkarını kendi çıkarının üstünde tut. Tek partide bu kolaydı, tek partide büyüklerimiz bilir, onlar söyler biz uyarır denirdi ama, çok partili demokratik hayatta bu olmaz. Özet. Bir; demokrasiyi içimize sindirmeliyiz, bu yolda bir hayli adım atıldı. Sabır, hoşgörü konusunda Türk toplumu son 10 yılda bütün olumsuzluklara rağmen bir hayli mesafe aldı. Yerel yönetimler çok önemli, Sayın Akarcalı değindi ABD ile ilgili olarak; bizde de son yıllarda bu konuda olumlu gelişmeler görülüyor. Bu 1982 Anayasası denilen deli gömleğinden bu toplum kurtulacaktır, bunu zorla giydiremezsiniz, zaten bu toplum yırtmıştır bu gömleği. Son olarak da, bugün bu toplantıyı anısına yaptığımız rahmetli hocamız Muammer Aksoy'un yakın arkadaşı, benim de çok sevgili hocam, geçen yıl bugünlerde kaybettiğimiz Tarık Zafer hoca'nın bir sözüyle sözlerimi bağlamak istiyorum. Uluslararası boyutta yetişmiş genç kafalara ihtiyacımız var. Yani bu toplumu 21. yüzyılda zaferlere, şanlara, şereflere götürececek, askeri zafer kastedmiyorum, aman yanlış anlamayın, kültür alanındaki zaferlere, şanlara, şereflere götürececek, iyi yetişmiş kafalara ihtiyacımız var. Bu da bu YÖK düzeniyle olmaz. Bundan bir an önce kurtulup genç, aydın kafalar yetiştirmenin yolunu bulmalıyız. Rahmetli Tarık Zafer Hoca'nın sözüyle bağlıyorum. Şöyle derdi hoca. Az gelişmiş kafalarla az gelişmişlikten kurtulamazsınız. Saygılar sunarım.

Üzeyir Garih - Teşekkür ederim. Efendim çok teşekkürler Sayın Aybay. Şimdi müsaade ederseniz, Sayın Ercan Karakaş, milletvekilimiz, üç dakikayı geçmeden konuşursa bana da beş dakika kalır. O beş dakikada da ben bir iki konuyu dile getirmeye çalışacağım. Onu da aşmayacağım.

Ercan Karakaş - 23 soru var yalnız. Pekiyi. TÜSES'le ilgili ben de kısaca söyleyeyim. Kurucusuyum çünkü. Kurucularından biriyim. İlk TÜSES toplantısını 79 senesinde Bonn'da yaptık. Rahmetli Üstündağ'la ve Altan Öymen'le. 10 yıl sonra kurulabildi. TÜSES'in iç çalışmasından çok niye Türkiye'de, belli bir görüşü araştırmak, yaymak için vakıf kurulamıyor yıllardır, bence ona bakmak gerekir. Sayın Akarcalı'nın başkan olduğu vakıfda gereklidir, TÜSES de çok gereklidir. Ama TÜSES kurulurken, yasaklamalardan ötürü adını bile açığa koyamadı. Bu vakfın asıl amacı, sosyal demokrasiyi yada toplumsal olayları sosyal demokrasi açısından araştırmak, topluma yaymaya çalışmak. Sosyal demokrasi kültürünü Türkiye toplumuna yerleştirmeye çalışmak. Kendisini böyle tarif edemiyor, sözleşmeye bunu koyamıyor, ismine de bu kavramı koyamıyor, neden? Hâlâ yasaklar var. Vakıflar böyle isimler alamaz, siyaset yapamaz. Peki, üyesi olduğumuz konsey ülkelerinde nasıl, bu vakıflar destek görüyor, böyle bir etkinlik yaptığında bulunabiliyor ve oradan yardım alıyor. Bence bunları düşünüp, bunları yeni dönemde gerçekleştirmeliyiz. Yoksa vakıfların birbirine elıştirmesi pek birşey değiştirmeyecek. Tepkisiz toplum meselesi; bence bu konuda tartışmayı da kesmek gerekir. Tavuk yumurta tartışmasının hiç anlamı yok, özellikle biz siyasetçilerin buna hiç hakkı yok. Önce toplumda tepki göstermek isteyenlerin tepkisini özgürce gösterebileceği ortamı yaratalım, yasal düzenlemeleri yapalım. Ben bu toplumda çok büyük kesimler tanıyorum, herhangi bir konuda, İETT biletlere zam konusunda, kaybolan Hüseyin Toraman hakkında hak aranan başka konularda tepki göstermek istiyor, gösteremiyor. Korkuyor, engel çıkıyor önüne, hoşgörü yok, tolerans yok, dayak yiyor, işkence görüyor. Çok zorluklarla karşılaşılıyor. Bence bunu tartışmayalım. Her toplumun tepkisiz kesimi olacaktır. En gelişmiş demokrasilerde de vardır. Ama tepki gösterecek düzeye gelenler, bu tepkilerini özgürce gösterebilsin. Bunun koşullarını yaratalım. Bence görev budur. Bizim partinin yurt dışı temsilcisi var Dr. Ethem Ete;. 12 Mart'tan sonra telgraf çekmiş, zamanın yöneticilerine, askerlerine. İdamları protesto etmiş, başka şeyleri protesto etmiş arkadaşlarıyla. Sonra da 6-7 yıl sonra devlet görevlisi olacak, çalışma ateşesi, Almanya'ya gidecek, ölediler, bu telgrafları çıkardılar siyasi polis ya da MİT'ten. O da demiş ki verin telgrafları, ben bunları cumhurbaşkanına çektim, ne işi var burda demiş, adresi siz değildiniz. Şimdi, tepki göstermek zorlaştırılıyor, insanlar

korkuyor. Bunu bir kere kaldıralım. Yeni anayasa yapılmalıdır. Önkoşulu vardır. Uluslararası hukuk standartlarına uygun bir anayasa yapmak için yola herkesle birlikte çıkılmalıdır. Meclis bunu ele almalıdır. Buradaki cumhurbaşkanının rolü, yürütmeye karışır mı karışmaz mı, tartışmalarda çoğunluk kararıyla ortaya çıkar. Türban konusu bana da yöneltildi. İnsanlar demokrasilerde, elbette giysilerinde özgürdür. Özgür olmalıdır. Başkalarının giysilerine karışmamak koşuluyla. O zaman çifte standart olur hiç sorun yok. Hele hocamızın dediği gibi çağdaşsa bu giysiler çok daha şık oluyor. Çağdaş giysileri hepimiz seviyoruz. Üzerimizde var. Darbecilerin yargılanması, Sayın Kazan'a katılıyorum, Türkiye'de bunun geleneği yok. Sebep de basit; ordu daima kollayıcı, kurtarıcı olarak görülmüş. Protokoldeki'yeri en önlende, bir dokunulmazlığı var. Yurt savunmasının ötesinde, ordunun bazı işlevleri var. Tarihte de olmuş. Bu düşüncenin değişmesi gerekir. Benim babama göre, ordu ne zaman müdahale etse, mutlaka halk için, ülkenin çıkarı için yapmıştır. Sosyal demoklattır, 50 yıldır Cumhuriyet Halk Partili'dir geçen yıl rahmetli oldu. Hiç bir şekilde askeri darbeleri onunla tartışmadım. Ordu, Kurtuluş Savaşı'nı yapan ordu kavramı vardır. Değişiyor, nesilde değişiyor. Elbette, demokrasiye, hukuk devleti ilkelerine aykırı davrandıysa, darbe yaptıysa yargılanmalıdır. Şimdiki anayasada 15. madde var. O da kalkacaktır. İnşallah bu gelenek de başlar -anayasa değiştikten sonra. Yunanistan'da, Portekiz'de, İspanya'da bize benzeyen Akdeniz ülkelerinde bu yapılmıştır. Gelenek meselesidir. Ordunun konumunu iyi belirlemek meselesidir. Ama yapılmazsa, yargılanmazsa darbeler konusundaki o psikolojik ortam devam eder. Toplum bunu bir görmeli bunu bir yaşamalı. Ama isteyenler de çoğalmalı. Doğru. İnsan Hakları Bakanlığı, sol kesimi korumak yahut sol kesime yapılan insan hakları ihlallerini önlemek için elbette kurulamaz yahut yalnız azınlıklar üzerinde yahut Kürt varlığı üzerindeki baskıları korumak için kurulmamıştır. Evrensel olan insan haklarını savunmak, bunları bilince çıkartmak, bunları koruyacak yasal düzenlemelerin yapılmasına katkıda bulunmaktır görevi. Çifte standart elbet olamaz. Kürt meselesi nasıl çözülecek? Bu konuda oldukça gelişme var gibi görülüyor. Temel mesele şu. 70 yıldır devlet görüşü, devlet politikası, isterseniz resmi görüş diyelim, var olan bir şeyi inkar etmiştir. Kürt varlığını reddetmiştir, sorunun temel kaynağı budur. Demokrasi ve barışçıl yöntemlerle çözülecekse önce bu 70 yıllık yanlışın bir dönmek gerekir. Demirel, Sayın Başbakan Güneydoğu gezisinde iyi söyledi, Kürtrealitesini kabul ediyoruz dedi. Basit bir cümledir, ama sorunun çözümündeki anahtar bakış açısidir. Bir kere kabul edeceksiniz, ondan sonra onun dilini, kültürünü, kimliğini özgürce ifade etmesini, gelişmesini ve yaymasını kabul edeceksiniz. Bunun için gereken yasal düzenlemeleri yapacaksınız. Bu koalisyondaki pro-

tokolünde de var. Ayrıca da oradaki alıntıyı, bende katılmışım protokolün hazırlanmasına, Paris Şartı'ndan aldık. Uzlaşma metni olarak onu önümüze koyduk, orada çok açıktır. Taraf ülkeler, imzacı ülkeler, kendi ülkelerindeki etnik kökeni ayrı olan insanların dilini, kimliğini, kültürünü kabul etmek, geliştirmesini ve eğitimini yapmasının koşullarını yaratmakla yükümlü kılınmışlardır. Böyle çözülebilir. Buna rağmen şiddet kalkar mı ortadan tam olarak. Kalkmayabilir. Dünyanın pek çok ülkesinde bu yanlış yöntemle başvuran insanlar var. Ama şiddet etkisini kaybeder, toplumsal desteğini kaybeder, zeminini kaybeder. İspanya'da vs. de olduğu gibi. Sayın Başkan, kesmeye çalışıyorum. İspanya yerine biz başvursaydık alırlarmıydı demokrasi tam olsaydı. Almazlardı. Doğru, böyle bir iddiam yok. Bir de sosyal-ekonomik gelişmişlik aranıyor. Ama, Avrupa Topluluğu ülkelerinin, tümünün, başına milli gelirin eşit olması gerekmiyor, bakın Portekiz'le Almanya'ya, aradaki farkı görürsünüz. Ben şunu söyledim ayrıca biz insan haklarını, demokrasiyi, hukuk devletini, AT için istememeliyiz. O dünyada yer almak istiyoruz, ayrı mesele. Biz kendi insanımız için, insanlarımızın insanlık onuruna yaraşır bir yaşam tutturmaları için istiyoruz. Onu yaparsak, uluslararası alandaki bazı sorunlarımızı da rahat aşarız, o anlamda söyledim. Yoksa başka anlamda söylemedim. Bunu bir kere sağlayalım, ondan sonrası belki kolay olur. Bizim anayasa taslağımızda AT gibi egemenlik haklarını da bir ölçüde, gönüllü olarak, isteğimizle sınırlandıracak kuruluşlara girmek için halk oylaması öngörülüyor. Türkiye bir gün o noktaya gelirse, bizim görüşümüz kabul edilirse, bu halk oylamasıyla olacaktır. Anayasa taslağımızda var. Parlamento da gerçekten, Mahmut Alınak'a karşı şiddet uygulanmıştır. Çok vahim bir olaydır. Bir ülkede bir parlamenter, hangi görüşü savunuyor olursa olsun, kaldı ki Mahmut Alınak bizim partinin grubu adına konuşma yapmıştır, sözünün kesilmesi, ona şiddet, kaba kuvvet uygulanması kesinlikle kabul edilemez. Sayın Cindoruk, -dün gazetede okudum- para cezasıyla bunları önlemeye çalışacağını söylüyor. Doğru değildir, yeterli değildir. Kendisine resmen de başvuracağım. Pazartesi günü Ankara'dayım. Bu konu, özel olarak bu konunun üzerine gitmelidir. Tüzükte ne var bilmiyorum ama, bir cezalandırma yoluna, bir uyarı yoluna gidilmelidir, çok vahim bir olaydır; yemin konusunda olan da farklı bir şey değildir. Çünkü yemin konusunda yalnız o iki milletvekili değil, R.P.'nin milletvekilleri de Anayasa'nın 81. maddesi zorunlu kıldığı için okuyacaklarını söylemişlerdir. Ayrıca o yeminin içeriğini, çağdaş bir insanın içine sindirmesi mümkün değildir. Ben de sindiremeden okudum. Hadise çıkmasın diye. O yeminde elbette anayasa ile birlikte değişecektir. Toplumda çoğulculuk varsa, herkes aynı şey üzerine yemin edemez. Hepimizin aynı şey üzerine yemin etmemiz, ancak, herkes tarafından kabul gören evrensel değerler üze-

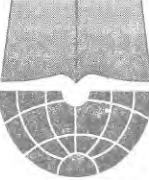
rine olabilir. Hukuk devleti, demokrasi, insan hakları gibi bunun üzerine yemin edilmelidir. Orda da bir şiddet uygulandı aslında." Hür teşebbüsün insan hakları açısından önemi, elbette o da bir insan hakkıdır. Anayasa taslağında, bizim, var. Bu anayasada da zaten aynı şekilde var. tabii hür teşebbüsün nerelerde sınırlanabileceği de demokrasi içersinde, monopol, tekelcilik, kartel vs. bellidir, onlara girmek istemiyorum. Seçimlerin adilliği, evet, seçimler adil bir yasayla olmamıştır. Bunu söylemek zorundayız. 15 öneri götürdük ANAP'a o zaman. Seçim yapaalım, yasayı değiştirilelim dediği zaman. 15 öneride kabul edilmedi, eski yasayla gidildi. Önemli olan toplumdaki çoğulculuktur, tüm görüşlerin adaletli bir seçim yasasıyla parlamento ya yansımasıdır, yansımayan görüşlerin demokrasiye bir katkısı yoktur, barışçıl ortamın gelişmesine bir katkısı yoktur, tam tersine sebep olmaktadır. Onun için seçimler adil bir yasayla yapılmalıdır. Zorunlu din dersi elbette olmamalıdır, ancak ihtiyari olabilir. Küçüklerde yasal temsilciler karar verir, büyükler zaten kendisi karar veriyor. Hele başka dinden, başka mezhepten olan insanların, bir tek din öğretisine yahut birtek mezhep öğretisine tabii tutulması kesinlikle kabul edilemez olmamalıdır. Diyanet işleri meselesi de soruldu, elbette bu konuda da insanlar din ve vicdan özgürlüğüne sahip olmalıdır. Kendileri bunu örgütleyebilmelidir, ama burada önemli bir nokta var. Başkalarına kendi inançlarını, zorlamayla kabul ettirmek gibi bir yöntem asla kabul edilmez. Son bir konu, devletin resmi ideolojisi olur mu? Ben bu konuda şöyle düşünüyorum. Bu çağda, devletin görevi üzerinde hemfikir olduk, insan haklarını, özgürlükleri güvence altına almak. Bireyin haklarını, örgütlenme, düşünce hakkı dahil, güvence altına almak. Barış içersinde insanların yaşamasını sağlamaktır. Bu bir ideolojidir. Bir ideolojisiye eğer bu olabilir. Ama toplumda tartışılan sosyalizm, komünizm, Kemalizm, şeriatçılık gibi bir fikirler silsilesini anayasaya koyarsanız o zaman çoğulculukla çelişirsiniz. Çoğulculuk bu değildir. Nitekim, o yeminin içersinde Atatürk ilke ve inkılaplarına sadakatle bağlı kalacağım cümlesi vardır. Ben bu yemini ederim. Ama bir başkası etmiyor sa, o inkılapların tümüne, bir bölümüne, gerekçeli, gerekçesiz karışsa ona bu yemini ettirmek gerekir. Yani çoğulculukta anayasayla belirlenmiş siyasi görüş olarak bir ideoloji olmamalıdır. Orada insan hakları, demokrasi, bu hakların dokunulmazlığı olmalıdır. Bence bu yeterlidir. Aksi taktirde ideoloji ayrı bir şey, sosyal demokrat ideoloji var, sosyalist ideoloji var, komünist ideoloji var, bunların herhangi bir tanesinin anayasaya geçmesi yanlıştır. Yanlış anlaşılmasın, Kemalizm, 12 Eylül'cüler Atatürkçülük diyor onlar Kemalizm sözünü kullanmıyor, Türkiye'de çağdaş modernleşmenin adıdır. Onunla başlamıştır, onunla yola çıkılmıştır, ama gelişerek devam etmektedir. Onu yok saymak yada onun dönemindeki uygulamaların bazılarını eleştirdi di-

ye insanları yok sayıyor kabul etmek de yanlıştır. Önemli olan bu çağın gereklerine uygun bir demokrasiyi kurmaktır. Teşekkür ederim.

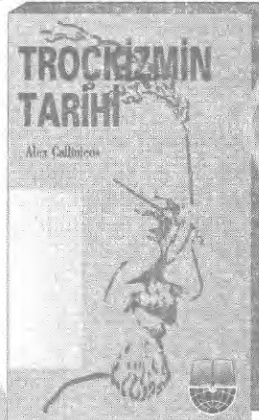
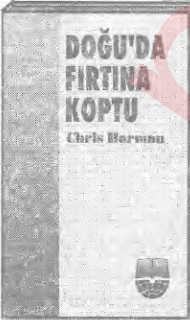
Üzeyir Garip - Çok teşekkür ederim efendim. Müsaade ederseniz bana sorulan bir soru var fakat ona değinmeden önce, bir konuda birkaç açıklama yapmak istiyorum kendime göre. Biz burada toplandı, ve anayasayı görüşüyoruz. Acaba neden biz burada anayasanın değişmesini görüşüyoruz da, mesela bu, bu anda Almanya'da görüşülmüyor, Amerika'da görüşülmüyor? Bunun altında ne yatıyor? Benim bu toplantı yapılırken bunlar aklıma geldi de kendi kendime düşündüm ve şu sonuca vardım, yanlıştır veya doğrudur, onu size bırakacağım. Ülkeler ve yönetenler, yönetimlerini milletin mutluluğu için yaparlar, hep mutluluk adına yapıyor, harpler de mutluluk adına yapıyor, herkes milletin mutlu etmeye çalışıyor, herşey mutluluk adına yapıyor. Ve insanlar birşey arıyorlar o da mutluluk. Acaba mutluluk nedir? Mutluluk, bir çok tarifleri vardır, fakat tariflerden bir tanesi, hürriyet içinde, insanın maddi ve manevi gelişiminde yukarıya giden bir eğilim, deniliyor. Yani bir insan müsteşarsa, genel müdür olduğu zaman mutsuzdur; bir insan şefse, müdür olduğu zaman mutludur. Bir kişi, efendim, gecekondudan sosyal konuta geçtiği zaman mutludur; bir kişi köşkten lüks konuta geçtiği zaman mutsuzdur. Bu ileriye gidiş için de gelişmek gerekiyor. Gelişmişlik nedir? Dört tür gelişmişlik vardır. Bir tanesi eğitimsel ve kültürel gelişmişlik, o da bir ülkede yaşayan insanların, 18-20 yaşını geçmiş insanların % 99'unun daha fazlasının okur yazar olması, % 80'inin sekiz yıllık bir temel eğitimden geçmiş olması, % 30'unun da mesleği ile ilgili olsun olmasının bir yüksek eğitimden geçmiş olması demektir. Bilimsel gelişmişlik vardır. Bilimsel gelişmişlik, bilim ve teknoloji üretimi demektir. Bilim ve teknoloji adaptasyonu, uyarlaması değil. Ekonomik gelişmişlik vardır. Ekonomik gelişmişlik, bir ülkede üretim ve onun bir türevi olan GSMH'nın yükselişinin yanısıra bunun adil bir şekilde dağılımı demektir. Ancak o şekilde ekonomik bir gelişmişlik olabilir bir ülkede. Mesela, Venezuela'da GSMH çok yüksektir ama, iyi bir dağılım olmadığı için ekonomik yönden gelişmiş değildir. En sonda sosyal ve siyasal gelişmişlik vardır, o da bir kişinin çalıştığı müessesenin menfaatlerini, bir parti mensubu ise partisinin çıkarlarını kendi kişisel çıkarlarının üzerinde tutabilmesi demektir. Bunlar da hep birbirine bağlıdır. Eğitimsel gelişmişlik olmazsa, bilimsel gelişmişlik olmaz, eğitimsel ve bilimsel gelişmişlik olmazsa, ekonomik gelişmişlik olmaz, o da olmazsa sosyal ve siyasal gelişmişlik olmaz. Bu bakımdan ben, kamuoyuna özellikle şunu duyurmak istiyorum. Bizim bunu tartışır durumdan çıkmamız için, bizim anayasaya kavuşmamız için, bizim milletimizin, bunun haktan gelmesi, yalnız 301 kişinin parmak kaldırması şeklinde değil de halk tarafından bir etki tepki mekanizması içinde

gelebilmesi için ben bir işadımı olarak, bir yönetici, mühendis kökenli bir kişi olarak şöyle düşünüyorum ve diyorum ki. Bunun için, bu sistematik içinde bu gelişmişlik çağını aşmamız lazım. Yani evvela eğitime, kültüre, bilime ve ondan sonra ekonomik gelişmişliğe, bunların bir türevi olan ekonomik gelişmişliğe ve oradan da mutlaka bir siyasal gelişmişliğe geçmiş olacağız. Bu arada bir arkadaşımın bir sorusu var mahkumlar üzerinde. Efendim, bir yasa var, yasaya göre de her müesseseye muayyen bir yüzde nispetinde mahkum çalıştırma zorunluluğundadır. Herkes gibi bizde bunu yapıyoruz. Yalnız ben burada hiç hamasi laflar kullanmayacağım, realiteleri ortaya koymak istiyorum. Şirketler kâr müesseseleridir. Onların hedefi kârdır. O kârı edebilmek için de elemanlarının en iyi şekilde, bir düzen ve organizasyon içinde çalışmasını isterler. Bu tür şirketlerin bir korkuları vardır. Bir mahkum eğer aramıza gelirse, acaba bizde bir anarşi doğurur mu, iş anarşisi doğurur mu? O korkuyu yenebildiği oranda o mahkumu çalıştı-

rır, o mahkumu yakinen tanıyorsa ve bu adamın mahkumiyetinin tamamen bir fikrinden ileri geldiğini ve fakat bu fikri, müessese içine geldiği zaman bunu bir eylem olarak kullanmayacağını bilirse o mahkumu istihdam eder. Benim hep kafamda şu vardır. Mesela şu cezaevinden, bu cezaevinden mahkumlar gelmiştir. Ben Dalaman'dan, açık cezaevinden, adam öldürmüş adam aldım, özellikle. "Niçin öldürdün?" diye sorduğum zaman, "ben yorgancıydım, bir hanım geldi yorgan istedi, bir adam geldi, bacıma laf attı, dükkanın şerefi var, makası kasiğine sapladım, adam öldü" dedi. O adamı ben yedi sene kullandım, şimdi de kendi marangozluk yapıyor. Şunu söylemek istiyorum, eğer bu adam düzeni bozucu bir şekilde müesseseye girmeyecekse, bu adamı her türlü müessese alır. Efendim, sizin sabrınızı biraz tükettik, aşağı yukarı 10-15 dakika aştı isteğimiz dışında. Hepinize bizi dinlediğiniz için teşekkür ederim efendim, sağolun, varolun.



Z YAYINLARINDAN OKUMAYI, ÖĞRENMEYİ, ARAŞTIRMAYI SEVENLERE



ÇIKTI

- ✓ POSTMODERNİZM Alex Callinicos
- ✓ NİKARAGUA -Dün ve Bugün Mike Gonzalez
- ✓ TARİHİN İNTİKAMI Alex Callinicos
- ✓ VARŞOVA GETTOSU 1941 - 43 Marek Edelman

ÇIKIYOR

ULUSLARARASI BASIN ve YAYINCILIK LTD. ŞTİ.
DOSTLUKYURDU SOKAK. SELİMBEY İSHANI NO: 8/13 BİNBİRDİREK 34 410 İSTANBUL
TEL: 516 83 04

Studio MAC

TÜRKİYE'DE TEK PARTİ DÖNEMİ

Doç. Dr. Mete TUNÇAY

Aslında her kitabın yazılmayan bir hikâyesi vardır. Ben buraya böyle başlıklı bir konuşma yapmaya davet edildiğim zaman, dedim ki, bu benim 10 yıl önce çıkan Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması kitabımın mutfağının söyleşişi olacak. O çalışmam 1923-31 yıllarını kapsıyor. Şimdi isterseniz önce biraz bu kitaptan bahsedeyim. Bu kitabı yayınladığımda ben üniversiteydim ve bu kitabı profesörlük takdim tezi olarak sunmayı düşünüyordum. Sonra vazgeçtim. 1981'de yayınlandı. 1923-31 yıllarını kapsamaması biraz zorlama. Aslında benim Türkiye'de tek parti yönetimi üzerinde çalışmaya niyetim yoktu. Benim daha önce yaptığım Türkiye'de Sol Akımlar diye bir çalışma var. Bu yakınlarda son bir baskısı çıktı. 1908'den 1925'e kadar geliyor. 1925'ten sonra işler zorlaşıyor. 1925-1945 dönemi hakkında genel ortam bilgisi edinmek ihtiyacını duydum. Sol 1925-45'te tamamen yeraltında bir hareket. Bu sol nasıl bir ortam içinde faaliyet göstermiş? Yani aslında sol akımlar içinde bir dipnotu olacak bir iş. Ama ben bunu öğrenirken birtakım tedirginlikler duymaya başladım. Daha iyi öğreneyim falan derken başlıbaşına bir kitap oldu. Tek parti yönetimi 1945 yılına kadar devam eder. Başlangıçtaki niyetim, bütün bu dönemi çalışmak idi. Sonra baktım iş çok büyüyor. Ben bunun altından kalkamayacağım, hadi dedim ki Atatürk'ün ölümüne, 1938'e kadar geleyim. Sonra onun da yutamayacağım kadar büyük bir lokma olduğunu görünce 1931'de kesttim. 31'de mânâlı olabilecek bir Halk Fırkası kongresi var. Ondan sonrasını da başkaları yapsın dedim. Maksadım iki dünya savaşı arası yılların Türkiye'de genel siyasal yaşayışını (ki ben özel bir anlamda siyaset lafını bu dönem için kullanmayı uygun görmüyorum, bu bir idare dönemidir diyorum) incelemektir. Benim için 1925 anlamlı bir dönüm noktasıdır. Türk tarihi üzerine çalışmaya başlasaydım, daha sol akımları yazarken, meselâ Cumhuriyetin ilânının 1925'teki Takrir-i sükûn kanununun ilânı kadar önemli bir dönüm noktası olmadığına hükmettim. Şunu kastediyorum, 29 Ekim 1923'ten bir yıl önce ile bir yıl sonra arasında çok büyük bir fark yoktur. Ama 4 Mart 1925'ten bir hafta önce ile bir hafta sonra arasında çok büyük bir fark vardır. Nitelik farkı denebilecek bir fark vardır. Bu bakımdan Türk yakın tarihinde Şeyh Said isyanı dolayısıyla çıkartılan ve hükümete olağanüstü yetkiler veren Takriri sükûn kanunu, yani düzeni dinginliği sağlama yasası, Türkiye'de kamusal yaşayışta çok şeyi değiştirmiştir. Bunun bir dönüm noktası olduğunu, ben bu kitabı yazmadan bir hayli önce keşfettim, yahut böyle bir hipoteze karar verdim. Yine de, tarihle uğraşan herkes işlerin evveliyatına meraklıdır ya, tabii 1925'e bir günde gelinmedi. Onun için ben bunu 1923'ten başlattım. Dediğim gibi amacım önce bir kitap yazmak değildi. Bu dönemi

* Bu yazı Doç. Dr. Mete Tunçay'ın 30 Kasım 1991 tarihinde İFMC lokalinde yaptığı "Türkiye'de Tek Parti Dönemi" adlı söyleşi'den derlenmiştir.

öğrenmekti. Fakat okuduğum kaynaklar bana tatmin edici gelmedi. Yani, olgusal bilgiler dışında söylenen sözler, biraz da dönemin gazetelerine falan bakınca, bende tedirginlikler uyandırmaya başladı. Diyelim Cumhuriyet nasıl ilân edildi? Cumhuriyet bir akşam Cankaya'da oturuluyor, yeniliyor, içiliyor falan; arkadaşlar yarın Cumhuriyeti ilân edeceğiz diyor Atatürk, ertesi gün bir önerge veriliyor, cumhuriyet ilân ediliyor. Böyle birşey yok. 3-4 aydır hergün Türk basınında cumhuriyet tartışılıyor. Yok öyle sürpriz mürpriz, hepsi hikâye. Ama hepimiz herhalde buna benzer şeyleri okumuşsunuzdur. Giderek, olgular ve küçük yorumlar falan değil, daha büyük tedirginlikler duymaya başladım. Şimdi biz bugün birtakım demokratik değerler besliyoruz ve bizi yöneten insanlara karşı gayet sivri dille çıkışlar yapıyoruz, eleştiriler yapıyoruz. Ama kendi yakın tarihimize konusunda bu demokratik değerlerimizi götürüp gardroba asıyoruz ve farklı değerler açısından bakmaya başlıyoruz. meselâ 1920'de yapılan bir şey 1991'de yapılıncaya kıyameti kopartıyoruz. 20'lerde yapılıncaya, ha o başka diyoruz. Bu çifte standart, çelişki beni tedirgin etmeye başladı. Şimdi diyelim çok sivri bir örnek, dinin siyasete âlet edilmesi. Süleyman Demirel camiye giderse, Turgut Özal bir yerde namaza durursa, bu adam dini siyasete âlet ediyor diye kıyameti kopartıyoruz. Ama biraz yakından bakınca, ben gördüm ki, dini siyasete âlet etmekte Atatürk'ün kaabına hiç kimse varamaz. Ve benim orijinallığım, bunu söylemek oldu. Ve tabii adım Atatürk düşmanına çıktı. Atatürk düşmanı olmak için bir sebep görmüyorum, ama Atatürk'ün bir siyaset adamı olduğuna ve onun da eleştirilebileceğine, ve eleştirilmesi gereken bir hayli yanı bulunduğu kâniyim. Oysa, bizde, artık kemikleşmeye başlamış, ama oniki Eylül sayesinde de fazla kullanıldığı için, çatırdayan bir resmi ideoloji var ki, belkemiği Atatürk. Onu merak ettim. Bu Atatürkçülük nereden çıktı? Çünkü benim gördüğüm 1960 sonrasında Türkiye'de en tutucu akım Atatürkçülük. Peki bu nereden çıktı? Sadece askerleri kastetmiyorum. Askerler için de tabii, ama Turhan Feyzioğlu hocam rahmetli gibi, Halk Partisinin sağ kanadındaki adamlar gibi siyasetçileri düşünüyorum. Ve yavaş yavaş o konuda da bir teoriye sahip oldum. Onun bir hikâyesi var, bir televizyon sohbetinde anlattım. 1981'deydi galiba. Ben Bulgaristan'ı ziyarete gitmiştim. Bulgarca bilmiyorum, ama kiril harflerini okuyabiliyorum. Sağda solda yazılar var, bir yerde de baktım Dimitrof ve başka birşeyler yazıyor. Benim mihmandarım, Cengiz diye orali bir Türk. Ne yazıyor burada diye sordum? Okudu, tercüme etti. Dimitrof Bulgaristan'ın büyük evlâtlarından biridir. Ben şaşırdım, dedim ki bunlar, ne biçim kansız adamlar, biz olsak Dimitrof Bulgaristan'ın en büyük evlâdıdır deriz, yani süperlatif kullanırız. Dimitrof'u Bulgarların Atatürkü diye düşünün. Cengiz, böyle birşey yazılamaz dedi. Nedir sakıncası? Eğer dedi, Dimitrof Bulgaristan'ın en büyük evlâdı diye yazılırsa, bu mefhumu muhalifinden, Jivkov ozaman baştaki a-

dam, o kadar büyük bir adam değildir anlamına gelir. Bu anekdot benim için çok aydınlatıcı oldu, çünkü Atatürk'ü yüceltme sorusuna cevap teşkil ediyor. Atatürk ölünce, biliyorsunuz İsmet Paşa Cumhurbaşkanı seçildi. Bizim geleneğimizde her padişah parasını bastırırdı. Pullarda padişahın tuğrası olurdu. Sultan Reşat, kendi resmiyle pul da çıkarmıştı. Atatürk de cumhurbaşkanı olunca kendi parasını, pulunu falan bastırdı. İsmet Paşa da buna normal gelen bir biçimde kendi parasını, pulunu bastırdı. İlk defa ozaman kıyamet koptu. Sen kim oluyorsun da paraya, pula resmini bastırıyorsun. Atatürk büyüktü denmeye başlandı. Doğrudan doğruya, sen kim oluyorsunu söyleyemiyorlar, ama Atatürk büyüktü, Atatürk en büyüktü demek sen o kadar büyük değilsin demeye geliyordu İsmet Paşa'ya. Bu tabii daha Halk Partisinin iktidar dönemi içinde, 1938 sonrası, 39-40 falan. Yani dolaylı bir eleştiri olarak Atatürk'ü yüceltmek, İsmet Paşa'nın okadar büyük olmadığını imâ etmek için özellikle para pul konusu gerçekten kullanıldı. Ben çocuktum, ama hatırlıyorum giderek Demokrat Parti içinde billurlaşan muhalefet, (ki bildiğiniz gibi Demokrat Parti, Halk Partisinin içinden çıkmıştır) bu Atatürkçülükte çok ileri gitti. Özellikle Celâl Bayar 27 Mayısçıların söylediklerine bakmayın çok içten bir Atatürkçüydü. Atatürke çok bağlı bir adamdı. Çünkü Bayar neyse, yani her şeyini Atatürk'e borçluydu. Demokrat Parti, kurulurken ve kurulduktan sonra Atatürkçülüğü büyötmeye başladı, Halk Partisi bir süre sonra uyandı. Evet, Atatürk büyük biriydi ve nitekim bizim partimizi de o kurmuştur demeye başladı. Böylelikle bir açık arttırma ortaya çıktı. 1950'li yıllara kadar bu açık arttırmada, biri eleştirmek için Atatürk büyüktü diyor, biri de savunup o büyüklükten pay almak için Atatürk büyüktü, bizi de o kurdu zaten diyor. Ama tabii, burada başka yan akıntılar da vardı. Meselâ Demokrat Parti 27 yıllık Halk Partisi diktatörlüğünden söz ediyor. Bu bal gibi Atatürk'ü içine alıyor. Birtaraftan Atatürk büyüktü diyorlar ama öte yandan Atatürk döneminin de bir diktatörlük olduğunu, istibdata son vermek gerektiğini söylüyorlardı. Sonra biliyorsunuz, Atatürkçülük 27 Mayıs'tan başlayarak, askerî müdahalelerin incili oldu. Demokrat Parti Atatürk devrimlerine ihanet ettiği için devrildi. İşte 12 Mart'ta gelen askerler ve onların sivil kuklaları Atatürkçü oldular, 12 Eylül'de bu iş çok ileri götürüldü, falan. Şimdi bu da, kitapta yazılmayan, ama işin benim bakımdan psikolojik ögesini oluşturuyor. Şunu söyleyim, Cumhuriyetin ilânından sonra, yani ikinci Büyük Millet Meclisi döneminde, Halk Partisinin içinde ciddi bir muhalefet partisi çıkmıştır. Fakat yazıklar olsun bize, Türkiye'de şimdiye kadar ciddi bir etüd yapılmadı. Duyduğum kadarıyla yakınlarda bir doktora tezi verilmiş, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kastediyorum, ama henüz o basılmadığı için görmedim. Buna karşılık Hollanda'da, Türkolog Erik Jan Zürcher (daha önce Milî Mücadele ve İttihatçılar diye bir kitabı Bağlam yayınlarında çıkmıştır) bu yıl Erken Cumhuriyet Döne-

minde Siyasî Muhalefet diye Terakkiperver Fırka konusunda bir kitap yazdı ve yayınladı. Bu kitap da yine Bağlam tarafından önümüzdeki aylarda tercüme edilip Türkçe yayınlanacak. 1924'deki bu partinin genel başkanı Kâzım Karabekir'di, genel sekreteri Ali Fuat Cebesoy Paşaydı. İki tane general. Aslında Karabekir genel başkan olmakla birlikte partinin lideri Rauf Beydi. Rauf Orbay, Hamidiye kahramanı. Bu bir tesadüf değil. Bunlar milli mücadelenin ilk kadrosu idi. Yani, Atatürk'le birlikte, hatta Atatürk'ten önce millî mücadeleyi örgütlemeye girişen askerî kadro. Terakkiperver fırkaya ne oldu? Terakki perver Fırka, benim Türk tarihinde önemli bir dönüm noktası olduğunu düşündüğüm takrirî sükûn kanununun uygulaması arasında, önce şarktaki İstiklâl Mahkemesi firkanın oradaki şubesini kapattı, sonra da hükûmet bütün partiyi kapattı. Bundan sonra 1925'ten itibaren, Türkiye'de Tek Parti yönetimi 1945 sonuna kadar sürecek (aslında, teknik olarak doğru değil, çünkü galiba o kuzu partisi, sizler hatırlamazsınız, Nurettin Demirağ'ın Milli Kalkınma partisi, 1945 yazında, Ağustos'ta falan kurulmuştur. Kuzu ziyafetleri veriyordu ve yanlış hatırlamıyorsam, Demirağ'ın Beşiktaş'ta bir uçak fabrikası vardı. Pırpır uçaklar yapardı; herhalde devlete satacak, kime satıyordu. Bunlarla da tur attırıyordu İstanbul üzerinde. Benim annem babam da gitmeye heves ettiler, ama gittiler mi gitmediler mi hatırlamıyorum. Ben 36 doğumluyum, demek ki 10 yaşın falan anısıdır.)

- Bu soyadı nereden geliyor, Demirağ?

-Herhalde Demiryolu müteahhitliğinden, yani servetini oradan yapmış. Ama asıl Demokrat partinin kuruluşu 46'nın hemen başlarındadır. Tek parti yönetiminin, millî şef dönemi 1945 sonuna kadar sürdü. 46'da çok tartışmalı bir seçim yapıldı. Ve 50'de Türk tarihinde ilk defa bir iktidar seçime devrildi. Tabii 50'deki olay çok önemli. 50'de geriye projeksiyon yapılarak, başından beri amacın bu olduğu ileri sürüldü. Yani 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat partinin Halk partisini alt etmesi, sanki 1925'te Takrirî sükûn kanunuyla tek parti diktatörlüğüne geçilirken amaçlanan birşeymiş, ama bir türlü o noktaya gelinemiymiş gibi bir hava yaratıldı ve bugün kitaplardaki Atatürk dönemi hikâyesi hep bu ışık altında yazıldı. Tabii bu da bir efsane, böyle birşey yoktur. Şanıyorum, o dönem hakkında efsaneler, balonlar patlatma işini ilk başlatma şerefi benim üzerimdedir. Ben, galiba 78'de Ankara'da idim. Rahmetli Milliyet basın şehidi Abdi İpekçi, benden bir 10 Kasım yazısı istedi, ben de gönderdim, açtı telefonu, benimle pazarlık etmeye başladı. İşte şurasını değiştirelim falan, yok dedim, bu ya böyle çıkar, ya da basmazsınız, basmadı. Ben onun üzerine Toplum ve Bilim'e verdim, Orda Atatürk'e Nasıl Bakmam adıyla çıkan yazı, enazından benim biyografim için bu demistikasyon çabalarımın başlangıcını temsil ediyor. Daha sonra başıma bir sürü iş geldi. O yazı nedeniyle. Yani orada söylediğim basit birşey: Atatürk bir siyaset adamıydı.

Gençlik parkında bir levha vardı. Onu herhalde rahmetli Vedat yazdırmıştı, Dalokay. Atatürkçülük onun gösterdiği istikamette, ondan daha ileri gitmektir. Ben ancak bu formülle insanın Atatürkçü olabileceğini, yoksa Atatürk'ün kendi yaptıklarını savunmak anlamında bugün Atatürkçü olmaya kalkmanın gericilik olduğunu yazdım. Yani tek parti diktatörlüğünü savunuyor musunuz? Ama Atatürkçülüğün tek parti diktatörlüğünden daha ileri bir hedefi işaret ettiğini kabul ederseniz, işte o zaman siyasal namusunuzu kurtarıp, Atatürkçü olabilirsiniz. Çoğulcu demokrasi falan Atatürkçülüğün amaçları arasında vardır, kendisi bunu yapamadı, "şartlar müsait değildi". Tırnak içinde söylüyorum bu şartlar müsait değildi lâfını. Şartlar müsait olunca da bu noktaya gelindi. Bu bizi kitapta değindiğim bir kavrama götürüyor. Vesayet meselesi. Aşağı yukarı aynı zamanda, 1960 yıllarında, birtaraftan rahmetli hocam Tarık Zafer Tunaya, birtaraftan da bazı Amerikalı siyaset bilimcileri, Türk tek partisinin bir vesayet politikası olduğunu ileri sürdüler. Ne demek vesayet politikası: demokrasiye geçmek için kendi sonunu hazırlayan bir otokrasi. Anti demokratik, ama amacı anti demokratik olmaktan çıkmak. Şimdi doğrusunu isterseniz, bu mazeret kabul edilebilir mi edilemez mi beni fazla ilgilendirmiyor. Fakat Türk tarihinde ilk böyle bakan Cumhuriyet Halk Partisi ve Atatürk değildir. Türk tarihinde aynı kavramlarla düşünen daha önceki bir örnek biliyoruz. 1876'da ne oldu? Kanunu Esasi ilân edildi. Biliyorsunuz önce 5. Murad'ı getirdiler, o deli çıktı, sonra Abdülhamit pazarlık etti Genç Osmanlılarla ve kanunu Esasiyi ilân etti. Sonra ne oldu? Rus harbi vardı. Onu bahane etti. Ama özünde Abdülhamit şunu söyledi. Meşrutiyet, yani anayasalı yönetim, isterseniz bugünden bakınca demokrasi diyebiliriz buna, (aynı şey olmadığını biliyorum ama, o zaman terminolojisiyle kastedilen şey aşağı yukarı budur. Halk yönetimi). İyi bir şey bu yaptığımız. Ama halk hazır değil buna. Onun için halkın hazırlanması lâzım. Biz bunu şimdilik bir kenara koyalım. Ama çok da kenara değil, her sene çıkan devlet yıllığında bütün anayasa basılıyordu. Kanunu Esasi resmen yürürlükteydi. Yürürlükte, ama uygulanmaktan askıya alınmış vaziyette. Halk hazırlansın, sonra bunu uygulayacağız. Ve hepinizin bildiği gibi 1908'de ki askerî hareket sonunda, Abdülhamit halk artık hazır demeye mecbur oldu. Ama Abdülhamidi altı ay içinde yuvarladılar. 31 Mart olayları üzerinde bir hayli edebiyat olmakla birlikte, henüz doğru dürüst çözümlenmiş değildir. Biliyorsunuz, Kanunu Esasinin yeniden yürürlüğe sokulmasından, Hürriyetin ilânından sonra, askerî bir cemiyet halini almış olan İttihat ve Terakki İstanbul'a avcı taburları denilen kendisine sadık olduğuna inandığı birtakım birlikler getirdi. Bunları padişaha karşı getirmişti. İşte onlar isyan ettiler. Şeriat isteriz, diye anlatılıyor. Benim o konuda da büyük tedirginliklerim var. Çünkü tarih öyle birşeydir ki, bakan insanın değerleri ve kritik yapma espirisine bağlı olarak belirlenir. Bir örnek vereyim,

rahmetli Lütfü Erişçi. Çok az şey yazmıştır. Meselâ 30 sayfalık bir Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi vardır. Ama her bir cümlesi sayfalar edecek değerdedir. Lütfü Erişçi'nin de Aylık Ansiklopedi'de çıkan bir 31 Mart makalesi vardır ki, 31 Mart hareketinin, (Deriş Vahdettin Volkan gazetesi falan) bir halk hareketi olduğu kanısındadır. Şimdilik bunu da bir kenara, hafızanızın bir kenarına yazın, belki günün birinde bu konu bir eleştirel tarihçi bulur. Şimdi diyeceğim, Abdülhamidin Türk toplumuna, ozamanki Osmanlı toplumuna bakarken söylediği şey, bir bakıma, Cumhuriyet'in tek parti yönetimi için kullanılan mazeretin benzeridir.

Ben çok kere naif şeyler söylemek durumunda kaldım Apaçık ortada. Ama çok yaygın şartlanma o hale getirmiş ki, bunu ilk defa sanki ben söylüyorum gibi oldu. Meselâ, 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünde muhalifler, Kanunu Esaside öngörülen kuvvetler ayrılığı fikrini dile getirdiler. Halbuki biliyorsunuz bizim meclis sistemi, 21 Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nda da ifade edildiği gibi, kuvvetler birliğidir. Muhaliflere karşı Atatürk kalkar der ki, ben sizin bu fikrinizi yumurtlayanın kim olduğunu biliyorum, onun bütün eserlerini okudum, o delinin biridir. Rousseau'yu kastediyor. Dolayısıyla onunki bir hezeyandır. Böyle kuvvetler ayrılığı falan diye birşey olmaz. Şimdi, birçok anayasa profesörü bu konuşmayı başka açılardan yaklaşıp kendi kitabına da almıştır, ama hiçbirisi yahu bu bir birinci sınıf hukuk öğrencisi, iktisat öğrencisi, siyasi bilimler öğrencisi söylese, sınıfta bırakılacak bir hatadır. Kuvvetler ayrılığının Montesquieu'den geldiğini, kuvvetler birliğinin Rousseau'dan geldiğini, eğer bir delinin laflarına kulak asmak yanlışsa asıl Atatürk'ün ve Halk Fırkasının, yahut birinci grup takımının bir delinin teorisiyle hareket ettiğini hiçbir profesör dile getirmemiştir. Ben bunu yazınca kıyamet koptu. Bir kısmı kalktı dedi ki, hayır efendim, kuvvetler birliği Rousseau'dan gelmiyor, kuvvetler ayrılığının Rousseau'dan geldiğini söylemeye kalktılar. Fazla biyografik gitmek istemiyorum. İş çok çirkin noktalara vardı. Mesela Cahit Tanyol bana provokasyon yaptı, hem de kitapta yaptı, böyle gazetede falan değil, İş Bankası yayınları arasında Atatürk ve Halkçılık'ta dedi ki, bu Mete ne demek istiyor, Atatürk yalan mı söyledi demek istiyor? kendisi ben bütün Rousseau'yu okudum diyor. Yoksa aptal mı demek istiyor, okumuş da anlamamış mı, okumuş mu, okumamış da anlamamış mı? Bu bayağı kötü bir provokasyondur tabii. 100. yıl, YÖK kurulmuş, ben üniversitede hocayım, zaten atmak için vesile arıyorlar. Fakat ben soruyu ciddiye aldım. Çünkü Atatürk'ün aptal olduğunu düşünmüyorum. Yalnız küçük efsaneler var. Meselâ Atatürk'ün Fransızca okuduğu. Atatürk Fransızca falan okumuyor. Yani Fransızcası yeterli değil. Kütüphanesindeki Contract Sociale çevirisini buldum. Eski harflerle ve onu okudum. Mutekait bir diplomat tarafından yapılmış, isimsiz bir çeviri. Herif içine okumuş. Meselâ, kuvvetler ayrımında

pouvoir lafı kullanılıyor Fransızcada. Onun için hâkimiyet demiş, herşey birbirine karışmış. Onu okuyup da, o metni okuyup da, Rousseau'nun kuvvetler ayrımını savunduğunu çıkartmak mümkün değil. Bir abartma payı var. Ben bütün Rousseau'yu okudum diyor. Bütün Rousseau'yu okuması mümkün değil, Türkçede yok. Fransızcası da yeterli değil diğerlerini okumaya. Bu metni okuduğu anlaşılıyor, ama bu metinden ders çalışan birinin de sinavda çıkması doğaldır. Ama Tanyol'un kitabı hâlâ İş Bankası yayınları arasında var. Ben bunu bir yerlerde bir uydurma dergide yazdım ama, o orada kaldı tabii. Belki günün birinde toparım. Daha başka böyle birçok münasebetsizlik oldu. Niyazi Berkes bir hafta boyunca Cumhuriyet gazetesinde bana hakaret etti. Ben de sanıyorum önemli bir noktaya temas ederek ona cevap verdim. Ben bir kerede cevap verdim, ama oldukça ağır bir cevaptı. Çünkü Berkes bizim kuşağımız için iyi bir isimdi. Bizim efsanelerimiz arasında Niyazi Berkes Dil ve Tarih'teki solcu, ilerici hocalar falan. Niyazi Berkes'in solcu ya da ilerici olmadığını, aslında bir sol Kemalist olduğunu ben sonradan keşfettim. Onun yazdığı hiç bir şeye güvenilmez. Çevirileri de kötüdür. Fakat farkettim ki, o kuşaktan pekçok insanla ortak bir şizofrenik özelliği vardır Niyazi Berkes'in: Atatürk iyidir ama İnönü kötüdür. Şimdi bakın yaşı 60'ın üzerindekiilerde, bu çok yaygındır. İnönü döneminde, 2. Dünya Savaşı'nda birçok solcuyu sürgüne göndermişlerdi, herhangi bir mahkeme kararı veya sebep olmaksızın; kalanlar da büyük şehirlerde pek rahat etmemişti. Onlarda bu İnönü düşmanlığı vardır; ama büsbütün cumhuriyete karşı düşmemek için olsa gerek, Atatürk değil de İnönü rezil etti diye tuttururlar. Ben bunun çok yanlış bir görüş olduğu kanısındayım. Bir kere Atatürk'ün 15 yıllık Cumhurbaşkanlığında, 13 yahut 12 yılın Başbakanı İnönü'dür. Dolayısıyla, Atatürk döneminin sevapları da günahları da müşterektir. Sonra ben milli şef döneminin, ebedi şef döneminden çok daha kötü olduğu kanısında değilim. Neyse benim biyografimle ilgili noktalardan uzaklaşalım. Tabii ben bu işe ilk defa başlamış insan değilim, hamdolsun yalnız da değilim. Benim kitabımın çıkmasından bu yana geçen on yıl içinde, pek çok aynı yönde, tek parti tarihimize eleştirel bakma çabasında olan başka yazarlar da ortaya çıktı. Bunların muhtemelen en ciddisi Taha Parla arkadaşımızın başlattığı şu dizi. Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları. 1. ciltte Atatürk'ün Nutku'nu eleştirel olarak okumayı öğretiyor, parçalar alıyor, kısa yorumlar yapıyor. Bu 2. cilt ise Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nde toplanan, yine kendi ağzından çıkan sözlerin bir çağdaş, demokratik duyarlılıkla, eleştirel olarak okunması yolunda bir çaba. Zikretmem gereken bir isim de, İsmail Beşikçi. İsmail Beşikçi demistifikasyon işinde, Atatürk dönemine eleştirel bakma işinde çok cesur şeyler yazıyor, ama kendisi Kürt sorunuyla çok fazla angaje olduğu için, onunki fazla tek boyutlu kalıyor. Zaten İsmail Beşikçi'ye göre hain sadece Atatürk değil, hepimiziz. Ya-

ni Kürt sorununda Hz. Allah'ın Kürt olarak yaratmadığı her Türk zaten suçlu. Hristiyanlıktaki doğuştan günah kavramı gibi bir şey. Biz hepimiz ihanet ve dalâlet içindeyiz. Ama İsmail'in cesareti bende her zaman saygı uyandırdı. Onun bütün söylediklerini benimsemesem de, bu konuda da tek boyutlu olmakla birlikte, ciddi eleştiriler yaptığını söylememiz gerekir. En son biliyorsunuz, oda toplatıldı herhâlde, Halk Partisi'nin 1931 programını didikledi. Daha önce Tunceli Kanunu üzerinde durmuştu. Onun böyle bir dizi, ancak tezgâh altında bulabileceğiniz kitapları var.

Son zamanlarda birtakım rastlantılar beni başka bir noktada çalışmaya götürdü. O da tek parti döneminde muhalefet. Yasa dışı, tek parti dönemi yasal muhalefet yok, yasa dışı muhalefet de-yince bir TKP var. Ama TKP'nin dışında da bir muhalefet olduğu, bunların büyük çoğunluğunun ancak yurt dışında yayın yaptığı, çok dolaylı şekilde biliniyor. Şimdi bunun belgelerine biraz daha erişmeye başladık. Bakın, bu kitabın girişinde de, bir dipnotumda demişim ki, 10. sayfada, "Eski tarihte yan tutmadan araştırma yapmanın görece kolay olmasına karşılık yakın yıllarda kişiler ve olaylar üstünde duygusal tutumlarımız, yansızlığı son derece zorlaştırmaktadır. Tarihin yansız olabileceğini, yahut yansız olması gerektiğini söylemiyorum. Ama bir ölçüde bunun üstesinden gelmenin yolu, her dönemde egemen görüşün yanı sıra, ilk bakışta bize pek doğru gelmeseler bile, o dönemdeki karşı görüşlere eğilmek, onların da gerçeğin bir bölümünü yansıttıklarını varsaymaktır." Şimdi bu benim muhalefet belgelerine bakarken, çıktığım teorik düşünce. Sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin tek parti dönemi değil, herhangi bir ülkenin herhangi bir dönemi hakkında, o dönemde üretilmiş edebiyata bakarak hüküm vermek yanıltıcı olabilir. Diyelim Sovyetler Birliği'nde sadece işte Kısakurs'a bakarak eğer Stalin dönemini anlamağa ve anlatmağa çalışırsanız halt edersiniz. Dolayısıyla, diyelim Atatürk'ün Nutku'na bakarak 1927'ye kadarki Milli Mücadele tarihini kavramak eksik olur. Atatürk'ün Nutkunda söylenen şeyler yanlışır demiyorum. Tabii bazı saygın Tarih profesörlerimize göre, Atatürk'ün Nutku bir tarih yapıtıdır. Tarihsel bir yapıttır değil, kendisi bir tarih eseridir. Şimdi, üniversitelerimizin her sınıfında, bildiğim kadarıyla, Atatürk ilke ve İlkıapları diye birşeyler okutuluyor ve orada da hep böyle bir sürü maddi hata var, birçok maddi hata var. Milyonlar, milyarlar harcandı, bir kritik edisyonu yayınlanamadı Nutkun. Türkçeleştirmeye kalktılar, bir sürü yanlış yaptılar. Onların bazıları cehaletten, bazıları kasıttan. Şimdi, demek ki 1927'de bir parti kongresinde söylenen uzun bir Nutuk, ki o, hadiseler yaşanırken söyleniyor, orda eleştirilen insanlar sağ, onlar da potansiyel kuvvet mihrakları, kimisini övüyor, kimisini yeriyor, kimisini çok fena yeriyor. Mesela aklıma geliyor, İstanbul'da son Meclisi Mebusan'da, Milli Mücadele yanlılarının bir grubu var, adı Felâh grubu, Kurtuluş grubu. Nutuk

ta bir dipnotu vardır. Eski harfli metinde. Bil iltizam şeddeli söylenmiştir diyor, şedde, yani harfi duble etmek. Fellah grubu diye Atatürk söylüyor. Niye, çünkü Rauf Bey var orda. Rauf Bey'e atmak istiyor. İşbu noktaya varıncaya kadar polemik. Şimdi kalkıp da ben buna tarih eseri diyemem. Ama diyelim, o zaman Rauf Beyin söyledikleri, yahut Kazım Karabekir'in söyledikleri, Ali Fuat Paşa'nın söyledikleri doğru da, Atatürk'ün söyledikleri mi yanlış. Ben burada tarih metodolojisine fazla girmek istemiyorum, ama tarihsel gerçek falan diye birşey yoktur. Birkere çıkış noktamız bu olmalı. Yani çok kimse resmi tarih doğru söylemiyor, ama bir yerde bir gerçek tarih var, işte, bak bu aslan o gerçek tarihi ortaya çıkartıyor diye bakıyor. Böyle şey yok. Hiçbir zaman da olamaz. Tarih nedir, tarih, tarihçinin yazdığıdır. Tarihçi nasıl yazar, tabii yazabileceği tek şekilde yazar. Kendisi neyse, ne gibi değerler, ne gibi duyalıklar taşıyorsa öyle yazar. Başkasının rolüne girip yazamaz. Dolayısıyla 1991'de biz 1920'li, 1930'lu yılların tarihine bakarken nasıl yazmalıyız? 1991'in demokrat olmaya özenen Türkiye'sinin, özgür düşünceli bir yurttaşı olarak yazmalıyız. Bu duyarlıkla yaklaştığınız zaman, sizi rahatsız eden birşeyler varsa onları da cesaretle söylemelisiniz diyorum. Aynı ölçülerle muhalefetin belgelerini de bakmaya çalışmak lâzım.

1931'de yeni meclis toplanıyor ve meclis kürsüsünden bir mektup okunuyor, mektup Paris'ten gelmiş. Kanunü Esasiye mugayir olarak yapılan genel seçimleri ve reisicumhur seçimini protesto ediyoruz. Paris, Türk siyasi mülteciler cemiyeti. Ondan sonra, sayfalar dolusu, işte bu Türk siyasi mülteciler cemiyetinin başında Mehmed Ali adında bir adam varmış, bunun zaten soyu bozukmuş, Macar kanından geliyormuş, şöyle alçakmış, böyle namussuzmuş diye, kâselis milletvekili Atatürk'e yaranamak için küfretmekte yarışıyorlar. Gerçekten, Mehmed Ali Bey, Paris'te sürgünde, bir yüzellilik. Yüzelliklerin ne olduğunu biliyorsunuz. Atatürk Samsun'a, 9. Ordu kıtaatı müfettişi olarak çıktı. Damat Ferit Paşa hükümeti onu görevlendirdi. İşte, Mehmed Ali Bey, o görevlendirmede önemli rol oynayan dahiliye nâzırı. Ve o küfürler arasında öğreniyoruz ki Mehmed Ali Bey Paris'te Fransızca bir gazete çıkartıyor. Zincirbend Cumhuriyet, Zincire Vurulmuş Cumhuriyet diye. (Aslında bir Fransız mizah dergisi vardır. Zincire Vurulmuş Ördek.) Ben bunun peşine düştüm. Şunu bulalım diye. Paris'ten bir arkadaşım bana 2 nüshasını buldu. Bir nüshayı Tarih ve Toplum'da yayınladık. Mehmed Ali Bey, Ali Fuat Cebesoy'la sıhrî akraba ve Atatürk'le de bir yakınlığı var. Ben kendim ona bin lira verdim, Bin lira da Şakir Paşa verdi diyor, Harbiye Nâzırı. Sultan Vahdeddin de cebinden yirmi bin lira verdi diyor. Bu ozaman için oldukça büyük bir para. Tabii bunları, bahşış yahut harlık diye vermiyorlar. Bunlar Bakanlıkların tahsisatı mesuresinden kendisine verilen, görev sırasında yapacağı harcamalar için. Doğal birşey aslında, ama

Atatürk sağda solda, ben hiç parasız bu işe başladım, Damat Ferit kabinesi beni sürgüne göndermek için bu işe yolladı falan derken, doğru söylemiyor diyor, Mehmed Ali Bey. Resmî Teori'ye göre, Atatürk İstanbul hükümetini kandırdı, birtakım geniş yetkilerle gitti ve Erzurum Kongresi'ni toplatana kadar o yetkileri kullanarak Milli Mücadelenin hazırlıklarını yaptı. Bir de bu Mehmed Ali Bey gibi, Vahdeddin açısından bakanlar, hayır efendim, İstanbul hükümeti, bunları yapsın diye onu gönderdi diyorlar, yani Milli Mücadeleyi İstanbul planladı oluyor, Atatürk'de burada bir piyon oluyor. Benim hiç bir belgeye dayanmayan, ama sezgisel, vicdani kanaatim o ki, her iki tezin de hem haklı, hem haksız olduğu yerler var. Atatürk sadece, Karadeniz sahilindeki huzursuzlukları bastırmak üzere gönderilen bir komutan değil. Daha Osmanlılarla itilâf devletleri barış yapmadılar, barış görüşmeleri olacak. Atatürk'e verilen gizli vazife, birtakım kontrollü direnişler örgütlemek, ki, Osmanlı murahhas heyeti, Paris'te sulh müzakeresine oturdukları zaman, işte Türkler koyun gibi kendilerine ne yapılırsa razı oluyor denemiyecek; bizim halkımız kaldırmıyor bunu, siz bilmennereye asker çıkartıyorsunuz, direniş oluyor, diyebilecekler. Atatürk'ün maiyetine bakın, bu öyle küçük bir heyet değil, bayağı bir heyeti seferiye kumandanlığı; gönderilmesinin altında böyle bir niyet olsa gerektir. Ama tabii iş Milli Mücadeleye varacak, Yunanlılarla savaş olacak, saltanat kaldırılacak, cumhuriyet ilân edilecek, bütün bunlar İstanbul'un vizyonunda olmuş olamaz.

Cumhuriyet devrimlerinin kansız olduğu doğru değildir. , Gerçekten, meselâ şapka devrimi, şapka reformu. Nedir şapka iktisası hakkındaki kanuna göre bunun müeyyidesi? Şapkadan gayri birşey giymeyi -fes kastediliyor veyahut sarık- giymeyi âdet edinenler 3 aya kadar hapsedilirler. Bundan ibarettir. Ama biliyoruz ki, şapka için çok kan dökülmüştür. E nasıl olur bu? Efendim şapka giymeyiz diyenler devletin meşruiyetine isyandan, BMM'nin ortadan kaldırılmasına ve anayasayı cebren tagyir ve tebdile teşebbüsten idam edilmiştir. Tabii sıkıyönetim mahkemelerinin yanı sıra, asıl İstiklâl Mahkemeleri bir yüz karasıdır. Bugün DGM'ye bakıp sinirlenenlerin İstiklâl mahkemeleri konusunda, yakışır külhaniye demeye hiç hakları olmadığını söyleyeyim. Eğer İstiklâl mahkemelerini içimize sindiriyorsanız, devrimler için bunlar gereklidir diyorsanız o zaman DGM'nin bütün yaptıklarını da kabul etmeniz gerekir, tutarlı olmak istiyorsanız. Bugün ben demokratim demek istiyorsanız, bu mümkün ama bilincinde olun. İstiklâl mahkemeleri zaten devletin sonradan da kabul ettiği metinlerle hukuki olmaktan uzak oldukları, yanlış kararlar verdikleri kabul edilmiş kuruluşlardır. Nerden çıkartıyorum bunu? Rauf Bey, İzmir suikast davasından sonra, gıyaben 10 seneye mi 15 seneye mi ne mahkûm edilmişti, ama yurtdışına kaçtı ve yıllarca yurtdışında yaşadı. Sonradan Türkiye'ye döndüğünde, İnönü onu yeniden sisteme

entegre etmeyi teklif ettiği zaman Rauf Bey de şart koştu. Benim hakkımda mahkûmiyet kararı var dedi. Bu mahkeme yeniden görülsün. O zaman Halk Partisi'nin bir bildirisi var, sanırım metni kitabımda olacak. İstiklâl mahkemelerinin varlığı ortadan kalktığı için bu mahkemenin tekrarlanması mümkün görülmemiştir, ama mümkün olsaydı, zaten bu hükmün yanlış olduğu ilân edileceği apaçık olmasına binaen... , böyle gidiyor. Rauf Bey işi en ucuz kurtaran, biraz vatan hasretiyle yurt dışında yaşama sıkıntısını çekerek gidenlerden. Ama bir de idam edilenler var. 1925 yılında bir tarikatı salâhiye davası vardır. Biz Tarih ve Toplum'da, tarikatı salâhiyenin nizamnamesini yayınladık. Ben de okudum falan, dedim ki bu İslâm masonluğu, böyle bir tarikat. 11 tane adam asıldı. Asılanlardan bir tanesi Ankara'da ticaret yapan Kemal bey diye bir zat. M. Kemal Paşa'yı Anadolu'ya gönderenlerden, eski Dahiliye Nâzırı Mehmet Ali beyin kardeşi. Ve Mehmet Ali bey kardeşinin sadece kardeşi olduğu için asıldığına inanıyor. Bilmeyorum, o bizim babamız ya da yakınımız olsaydı, biz kendimizi nasıl hissederdik. Tarikatı salâhiyenin nizamnamesini okuyun. Evet, bir restorasyon peşinde. Yani padişahlığı geri getirmek istiyor. Ama bu padişahlığı geri getirmek isteyen dinine düşkün 3-5 adamın gerçekten koca Cumhuriyet ordusunu, bütün kamusal yapıyı altetmesi mümkün mü? Benim aklıma hemen 12 Mart ve 12 Eylül davalarını getiriyor. İşte 3-5 tane delikanlı ve genç kız kalkıp Marksist, Leninist, Stalinist, Maoist, Enver Hocacı vs. ilkelerle devleti ele geçirmeyi tasarlıyorlar ve bundan ötürü de en ağır şekilde cezalandırılıyorlar. Ben hüküme değilim, ama bildiğim kadarıyla suçun mümkün olması lâzımdır. Yani burada bunlar, kendilerine birkaç yüz sene verilse , bu azmettikleri suç işlemeye muktedir olabilirler mi? Ben tarikatı salâhiye davası üzerine herhangi bir araştırma yapmamış olmakla birlikte, 11 tane dinine düşkün ve padişahına yeniden kavuşmak isteyen adamın Türkiye için pek de ciddi bir tehlike teşkil edeceğini düşünmüyorum, o zamanda. 1991'de hâlâ bazı tarih profesörlerimizin yaptığı gibi onlara hain main diye bakmak ise bana sadece ayıp geliyor. 1925'de hâdi başkaları da korkutulsun, ibret olsun diye böyle bir şey yapılmış, ama aradan bunca zaman geçtikten sonra, bizim artık kendi mirasımıza daha serinkanlı bakmamız gerektiğini düşünüyorum. Şimdi isterseniz ben burada keseğim, sizlerin söylemek istediğiniz şeyler varsa, biraz da onları konuşalım.

Prof. Dr. Rona Aybay- Efendim, birkaç küçük noktaya değinmek istiyorum... Kanunu esasî askıya alınmış değil, doğru. Yalnız, Kanunu esasinin fiilen yürürlükten kalkmasının nedeni, meclisin, meclisi umuminin padişahın davetiyle toplantıya çağırılması, padişahın da 30 küsur sene bu daveti yapmaması. Bu bakımdan 24 anayasasıyla Mete Tunçay'ın kurduğu benzerlik bence isabetli değil. Çünkü 24 anayasası tam tersine meclisin davetsiz toplanacağını

öngörüyor ve tarihî bakımdan da davetsiz sözünün kaynağı bu. Kanunu esasi rafta kaldı, 24 anayasası da rafta kaldı diyebilirsiniz, sonuç olarak, ama bu nüansı gözden kaçırmamak lâzım.

- İzin verirsen hemen burada gireyim. Şimdi biliyorsunuz, 1876 Kanunu esasisi 1909'da şiddetli bir tadilâta uğradı. Meclisin bilâ davet toplanması da anayasaya o zamandan girdi.

- Pekalâ, bir başka küçük nokta. 1925'ten sonra siyaset kalktı, siyaset yok dedin. Tabii siyasete verilecek anlama göre değişir. Hani Süleyman Demirel de öyle diyor ya. Heryerde iktidar var ama demokrasiyi demokrasi yapan muhalefettir diyor. Fakat bir yerde siyaset varsa bir iktidar mücadelesi de vardır. İçin için de olsa, tek parti çerçevesi içinde de olsa, binaenaleyh siyaset her zaman vardır, iktidar varsa, siyaset vardır diye düşünüyorum. Siyaset bilimcileri de sanırım bana hak verirler burda. Arif Oruç'un Bulgaristan'a nasıl gittiğini ben de merak etmişim kitabı okuduğumda. Yani yurt dışına sürgün diye bir ceza, çağdaş hukukta söz konusu olamaz. Acaba, kaçarak mı gitti, Bulgaristan onu nasıl kabul etti? Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler hangi güçte, hangi sıcaklıkta veya soğuklukta idi ki, üstelik bence oldukça sevişmiş şekilde muhalefet yapan bir adamın, orada, Bulgaristan'da serbestçe gazete çıkarması nasıl mümkün oluyordu? Bulgaristan hükümeti buna nasıl müsamaha gösterdi, Türkiye'nin bundan hoşlanmayacağını, Türkiye'deki iktidarların bundan hoşlanmayacağını bildiği halde. Bilmiyorum yani, bir soru işareti kafamda.

- Şimdi, istersen o konuda da birşeyler söyleyeyim. Birkere Bulgaristan hükümeti bir süre sonra Türk hükümetinin yaptığı baskıyla Arif Oruç'u sınır dışı etti. Ve Arif Oruç Paris'e gitti. Bu arada Paris'te Mehmed Ali beyin çıkarmakta olduğu üncire Vurulmuş Cumhuriyet'in de Atatürk'ün şahsına dair bir tefrika çıktığı için, Türk hükümetinin askısıyla, Fransız hükümeti tarafından 6 aylığına askılandığını biliyoruz. Dolayısıyla Türk hükümeti etkili oluyor. Ama özellikle Osmanlı'dan kopan o ülkeler, yani Yunanistan, Bulgaristan, Romanya falan, bu tür siyasi mültecilere kucak açıyorlar. Bunların da kendi bir takım hesapları var. Ama iş çok kıya gelince Ankara'nın baskısına boyun eğiyorlar. Ama bu adamlar da doğal olarak, daha dünyedeki Osmanlı'nın bir parçası olan ülkelerle, bir keşme keşme dil kolaylığı, orada bulunan Türkler falan sebepleriyle kaynaşabiliyorlar. Muhtemelen, meselâ eski harflerle çıkması, Bulgaristan'daki müslümanların, çünkü Türkle müslüman aşağı yukarı özdeş terimler) eski harfleri kullanmaya devam etmeleriyle bağlantılıdır. Nüvvab medresesi devam ediyor Bulgaristan'da falan. Bulgaristan da cumhuriyet laiklerinden biraz farklı bir tempoda tutarak azınlığını idare etmek niyetinde. Sanıyorum bununla da bir işi olmalı.

- Şimdi, asıl sormak istediğim birşey var,

ama ona gelmeden önce bir küçük, yarı mizahî bir değinme yapmak istiyorum. Bu Dimitrofla ilgili olarak söyleyeyim. Bu Dimitrof Bulgaristanın en büyük evladıdır, yazılması beklenecek yerde, Dimitrof Bulgaristanın en büyük evlâtlarından biridir, yahut büyük bir evladıdır deyip. Bizim memlekette, bilmiyorum, Osmanlı döneminden kalma, aşırı öğücü, kasideci, hatta günümüzdeki deyimiyle, yağdanlık geleneğinin bir eseri midir, yoksa bizim millet olarak pek mantıkla ilğimizin olmadığını bir belirtisi midir? Futbol maçlarında binlerce kişi, meselâ en büyük Fener başka büyük yok diye bağırıyor.. Bunda apaçık bir mantık hatası var. Biz milletçe mantıktan bu kadar uzak mıyız diye ciddi olarak düşünmek lâzım. Ortada en büyük bir tane olabilmesi için en azından birkaç tane başka büyük olması lâzım. Bunu söyleyeyim. Şimdi asıl sormak istediğim şu Mete. Tarih her yıl, her gün, her saat yaşanıyor. Günümüzde de Sovyetler Birliği'nde ilerde tarih yazılırken büyük sayılacak olaylar yaşanıyor. Oramın, işte 70 küsur yıllık tek partisi öldü, cenazesini kaldıran kimse çıkmadı desek yeridir. Kapısına kilit vuruldu, 70 küsur yıllık, bu kadar sempatisini, üyesi, taraftarı, çanak yalayıcısı, artık ne dersiniz deyin, her cinsten adamı bulunan bir partinin cenazesini hiç kimse sahiplenip kaldırmadı. Bu açıdan bakıldığında bizim tek parti dönemi doğrusu oldukça yüz akıyla bu tarihi hesaplasmadan çıkmıştır diye bililir zannediyorum. Çünkü 1950'de gerçekten, kimsenin itiraz edemediği bir serbest seçimle, tabii 46 ve öncesi seçimleri hakkında çok şey söylenmiştir ve çok geniş ölçüde haklıdır, ama 50 seçimleri hakkında öyle zannediyorum ki ciddi bir uşulsüzlük, yolsuzluk iddiası düşünülmemiştir. Bu seçimle Halk Partisi, tek parti, iktidardan kansız bir şekilde ayrıldı ve aşağı yukarı % 40, daha sonraki seçimlerde % 30-40 arası oy alabildi. Destekçisi vardı. Bu açıdan bakıldığında gerçekten bu tarihi hesaplasmadan yüz akıyla çıkıldığını söylemek insaf gereği gibi geliyor bana. Bir başka şey, bu tek parti dönemini, 1920'de başlayan tek parti dönemini, hatta Türklerin tek parti dönemini eleştirirken, özellikle genç arkadaşlar için belki hatırlatılması yararlı olacak husus şudur; o zaman dünyada tek parti yönetimi dışında kaç tane ülke var. Belki İngiltere dışında, hani Amerika Birleşik Devletlerinde bile uzun boylu demokrasi olduğunu sanmıyorum ben 1930'larda. Yani bu yanını da işin hatırlamakta yarar olduğunu düşündüm. Tabii daha konuşabiliriz bu konuda, ama burada keseyim, başkalarına da imkân kalsın.

- Ben sadece bir noktaya değinmek istiyorum. Rona Aybay'ın söyledikleri çok doğru olmakla birlikte, benim vurgulamaya çalıştığım nokta, 1950'deki iktidar değişikliğini, sandıkla yapılan iktidar değişikliğini, 1925'ten itibaren, sanki hep kafalarda bu varmış, buraya doğru, bir ereğe doğru gidiyormuş gibi düşünmek hata. Yani 1950'deki bu hareket 1925'ten beri yapılan her şeyi mazur göstermemeli. Çünkü böyle bir niyet falan yoktu. Daha

doğrusu, orada Abdülhamitvâri gerekçelerle önce millet hazır olsun deniyordu. Yani 1950, Cumhuriyetin 1908'idir. 1950'de bu karara nasıl varıldı? Daha doğrusu 46-50 arasındaki dönüşüm hangi iç ve dış zorlamalarla oldu, bu ayrıca tartışılması gereken bir konu. Ama bence kendi içinde, kendisini sona erdirmek amacı, ciddi olarak, yok. Her rejim kendisini yeniden üretmek, sürdürmek eğiliminde gibi geliyor bana. 50'deki olay bizim yakın tarihimizde çok şerefli bir olay. Fakat retrospeksiyonla bütün maziye bağışlamaya çalışmayalım. Kitabın başka yerlerinde, ben 1930'lu yıllarda dünyada diktatörlük, tek parti diktatörlüğü modası, tek parti, tek şef modası kadar yaygındı, Türk tek partisi hangi ölçüde bunlara benziyordu gibi noktaları tartışmaya çalıştım. Gerçekten dünyada Anglosakson ülkelerin dışında pek demokrasi yoktu (aslında Amerika için katılmıyorum, muhtemelen 30'lar Amerikası, Amerikanın hayli demokrat olduğu, özellikle 2. dünya savaşı sonrasına oranla çok çok demokrat olduğu bir dönemde). Ama demokrasi denince...

- Alcapon falan hikâyelerinin de olduğu bir dönem, o bakımdan...

- Evet, evet... Şimdi mafyanın egemen olduğu, Alcaponların, içki yasağı dönemi.. Fakat ilginç bir şekilde içki yasağı da dönemin ruhunda var. Türkiye'de içki yasağı var biliyorsunuz milli mücadele sırasında..

- Men'i müskirat...

- Evet, Men'i müskirat. Sovyetler Birliğinde var, Amerika'da var, yani dönemin ruhunda içki yasağı var. Biz genellikle bu tür araştırmaları yaparken muka'eseli perspektiften yoksun oluyoruz. Rona'nın başlangıçta söylediği gibi, elbette ben siyaseti, çok özel bir anlamda kullanıyorum, şimdi siyaset biliminde, hep soyutlamalar yapılır. Hani mutlakiyet denir, hâkimiyet denir, bunlar lâftır tabii. Ben bir idare dönemi olduğunu düşünürken özel bir siyaset tanımından yola çıkıyorum. Yoksa elbette bir saray politikası var. Halk partisinin içinde sağ kanat var, sol kanat var. Çok abartılmakla birlikte, bir yanda Celâl Bayar'ın İş Bankası grubu, öte yanda İsmet Paşa'nın 5 yıllık planlarla giden devletçi ekolü aynı partinin içinde. Aynı partinin değil, aynı kabinenin içinde. Cumhurbaşkanı Atatürk, Başbakan İnönü, İktisat vekili Celal Bey ve çeşitli yorumlar çıkıyor. Bence Atatürk Bayar'ı, İsmet Paşacı değil, yani Özal'a daha yakın. Benim okumam bunu gösteriyor. Kerhen devletçiliğe razı olduğunu, devletçiliğin nihai amacı özel teşebbüsü ayakta tutmak diye düşündüğünü sanıyorum.

Dr. Ufuk Uras- Birşey sorabilir miyim, üçlü birşey sormak istiyorum. Gerçi şimdi bunun yeri değil ama. Bizim kuşağın özellikle 70'li yıllar itibarıyla, Kemalizme eleştirel bakan, başta siz olmak üzere isimler sıraladınız. Bizim için İdris Küçükömer de çok önemliydi. İdris Küçükömer'in bakışını nasıl değerlendiriyorsunuz, o açıdan? Özellikle Kurtuluş Savaşı konusundaki saptamalarıyla ilgili.

Bir de küçük bir çeviri olmakla beraber, bizim dönemin insanlarını çok etkileyen, Şnurov'un Türkiye Proletaryası adlı kitapçığı. Ki Türkiye solunda ciddi siyasi bölünmelere bile neden olmuştur, o kitapçıkla ilgili bakış açınız nedir?. Bizim bu resmi tarihe çok eleştirel bakan sol aydınlar, diyelim SBKP'nin resmi tarihine çok fazla eleştirel bakamıyorlardı. Tarih genel olarak bir bakış üslubunuz vardır. Kendi tarihinize çok eleştirel bakarsınız. Ama diyelim SBKP tarihini burada onaylamakta hiçbir mahzu görmezsiniz. Burada galiba bir tarihçi, ya da aydın tipi varoluyor. Örneğin, sınıf eksenli bir dizi meseleye bakan insanlar, Sovyetler Birliğinde Lenin sonrası dönemde büyük devlet çıkarlarının sosyalizmin önüne geçtiğini söylerler. Ve Lenin, Troçki vs. ilk dönem liderlerini bundan muaf tutarlar. Halbuki bizim tarihimizde çok ilginç bir olay var. Mustafa Suphi öldürülüyor. Mustafa Suphi öldürüldükten 3 ay sonra Türk-Sovyet anlaşması imzalanıyor. Bu Lenin döneminde, Troçki döneminde, ne Troçkistler ne Leninistler bu meseleyi hiç bir zaman ön plana çıkarmamışlardır. Bu bana göre Sovyet Politikasında bile önemli birşey. Türk-Sovyet ilişkisinin olumlu olması, Mustafa Suphi'nin öldürülmesi gibi bir skandalın önüne geçebiliyor. Bu konudaki kanaatinizi sormak istiyorum. Son olarak da bu Terakkiperver fırkayla ilgili olarak yazılan doktora tezini ben okuma olanağımı buldum. Cevap vermede çok iyi argümantasyon yok, ama Atatürk'e rağmen, olan bir oluşum gibi gösteriliyor. Böyle bir tespiti katılıyor musunuz?

- Cevap vermeye çalışayım. Tabii ben bugün nihaî cevaplara sahip değilim. İzlenimlerimi kendi fikrimi söylemeye çalışayım. Gerçekten Suphi'nin öldürülmesi olayı üzerine Sovyetlerin kendi ulusal çıkarlarını uluslararası komünizmin çıkarlarına üstün gördüklerini, ben Türkiye'de Sol Akımlar'ın 1967'deki ilk baskısında yazmıştım. Orada Lenin'in hukuken ve fiilen sovyet devletinin başında olduğunu belirtmiştim. 28 Ocaktan 1.5 ay sonradır Moskova anlaşması. Şimdi tabii ben, Kemalizme eleştirel bakmaya çalışan herkesi sıralamadım. Son günlerde aktüel olan bir İsmail Beşikçi'nin ve Taha Parla'nın, (ki ikinci cildi yeni çıktı beş cilt haline gelecek) çalışmalarını zikrettim. Biliyorsunuz, bizim tarihçiliğimizde çok önemli bir köşe başı, Kemal Tahir olgusudur. Kemal Tahir, böyle bir frenklerin espri dö kontradiksiyon dedikleri çelişki merakı olan bir yazardı, bir hayli de çalıştı. Başka açılardan bakmaya çalıştı, ama onda eleştirel ruhla fantezi (sanatçıydı elbette) çok içiçe girmişti. Ve sinemada, üniversitede, başka bir çok alanda bir Tahiriler türedi. Ne yazık ki, kendisini şahsen tanıyıp sevmeme rağmen İdris Küçükömer de Tahirî çeşmesinden hayli su içmiş bir zattı. Terakkiperver Fırka, bence de, 1930'daki Serbes Fırka deneyinden farklı olarak Atatürk'ün istemediği bir oluşumdur.

- Sayın Tunçay, İnönü'den bahsederken hatırıma Tarih ve Toplum'daki bir yazınız geldi. İnönü

Müzesi'ni dolaşırken, bir Osmanlı madalyası gözü-
nüze çarpmış, bunun buraya nasıl geldiğini merak
ettiğinizi yazmıştınız. Buna ekleyeceğiniz bir yoru-
muz var mı? Bunu öğrenmek istiyorum. Bir de yurt
dışındaki yazılı muhalefetin yurt içindeki etkileri ne
derecede olmuştur? Yine, eğer mücadele ederseniz,
bizim okuduğumuz bazı anılarda, zannediyorum
Ali Fuat Cebesoy'un bir anısında, askerî öğrenci
oldukları dönemde, galiba Selânik'te, bir içki meclis-
sinde, ben ileride Cumhurbaşkanı olacağım, sen
Başbakan, sen şu bu olacak diye görev taksimi
yaptığını hatırlıyorum. Burdan hareketle şunu sor-
mak istiyorum. Atatürk Samsun'a çıktığı anda, ka-
fasının içinde daha sonra tek partili dönemde yapı-
lan sosyal reformların hangisi vardı, hangisini daha
sonra zaman içinde gerek duyarak yaptı ve bu
sosyal reformların hepsi Atatürk'ün kafasından mı
çıkmaştır yoksa etrafındakilerin de, özellikle ekono-
mi konusunda getirdiği düşünceleri sadece onay-
lamak durumunda mı kalmıştır, ve bir de Atatürk'ün
kafasındaki dünya görüşünün arkasındaki özellikle
İttihat ve Terakî'nin izleri hakkında neler düşün-
yorsunuz?

- Evet, bunlar uzun uzun anlatılacak şeyler.
İnönü'nün evinde, vakıf yaptılar, ama henüz, halka
açık bir müze halini almadı. Ben bir madalya gör-
düm, üzerinde Sakarya yazıyor, eski harflerle ve
1337 yani 1921. Altın imtiyaz madalyası ve onu
Tarih Dergisi'ne kapak yaptım.

- Ters basılmıştı...

-Montajı hazırlayan arkadaş madalyayı ters
yapıştırmış, bundan mânâlar çıkarırlar oldu. Bu
Osmanlı madalyasını İstanbul hükümeti mi verdi
Sakarya Savaşı'ndan sonra İsmet Paşa'ya, yoksa
Ankara hükümeti mi verdi? Bana İstanbul vermiş
olabilir gibi geliyor dedim. Kıyamet koptu, türlü
şeyler ileri sürüldü. Çünkü hiç kimsenin, milli mü-
cadele savaşları dolayısıyla Abdülhamit tuğralı al-
tın imtiyaz madalyası veriliğine dair bir bilgisi yok-
tu. Atatürk'te de aynı madalya var, ama ona Çan-
akkale'den dolayı 1917'de vermişlerdi. Ve sor-
dum, neden Atatürk'e bunu vermediler acaba diye.
Abdülhamit zamanında madalya ihdas edilmiş. A-
caba bir insana bir kere mi verilir? Nitekim öyley-
miş, ama daha yüksek derecesi verilmiş, daha
yüksek derecesi Enver Paşa'nın boynunda vardır.
Onun 140 tane pırlantası mı ne var. Daha sonra İz-
mir'den dört profesör imzalı bir yazı geldi. Bunlar
hoş bir olaya tanık olmuşlar, bir dostlarının evinde
bir çerçeve görmüşler, çerçevede gümüş imtiyaz
madalyası var. Yani benim bastığım, İsmet Pa-
şa'ya ait Sakarya madalyasının bir alt rütbesi, gü-
müşü. Bir emekli subay, 1949'da galiba, Milli Sav-
unma Bakanlığı'na bir dilekçe veriyor; Sakar-
ya'dan sonra siz bana bir madalya ile ödüllendirile-
ceğime dair bir kağıt verdiniz ama madalyayı hiçbir
zaman vermediniz, madalyamı verin, diyor. Ve
1949 yılında TC. Milli Savunma Bakanlığı buna Ab-
dülhamit tuğralı gümüş imtiyaz madalyasını gönde-
riyor. İzmir'li sayın Tarih Profesörleri, işte bu ma-

dalyayı Ankara vermiştir diyorlar. Ben de çok
memnun oldum.

Yurt dışındaki muhalif basın, yurt içindeki
etkisi ne oldu? Bir sürü yasaklama kararı bulduk.
Bunları yabancı gazetelerin içine sokup gönderi-
yorlarmış, üstlerini kapatıp gönderiyorlarmış. Pos-
tanelere boyuna uyarı üzerine uyarı gidiyor, aman
bunları içeri sokmayın diye, ama yine de bir miktar
girdiği düşünülebilir. Ama bunun herhangi bir yer-
de dile getirildiğini görmedim, herhalde böyle sır
gibi saklanıyordu, yani etkileri sınırlı kalmış olmalı.

Atatürk'ün çok muhteris bir insan olduğu
muhakkak, ama tabii bütün bunları kendi kariha-
sından, kendi imgeleminden çıkartmadı. Bunlar, en
azından yüzyıldır yavaş yavaş Osmanlı toplumu i-
çinde oluşturulan şeylerdir. Kılık kıyafet devrimin-
den, yazıya, lâikliğe, saltanatın kaldırılmasına ka-
dar, hepsi Osmanlı aydınları ve İttihat Terakî'de
günün birinde uygulanmak üzere geliştirilen fikir-
lerdir. Ben "millî sır" teorisini mitolojik saymakla
birlikte, Atatürk'ün Türk devrimleri dediğimiz bütün
şeyleri düşündüğüne kaniyim. Yalnız metod konu-
sunda, daha Karlsbad defterlerinde gördüğüm bir
söz Atatürk düşüncesi konusunda bana hep çok
önemli geldi. Şimdi orada kendi kendine yazıyor,
biz okuyalım diye yazmıyor tabiatıyla. Diyor ki, ben
bu memleketin iyiliği için neler yapılması gerektiği-
ni biliyorum. Şimdi ben, avam derecesine, yani sı-
radan halkın düzeyine mi inip bu fikirlerimi yaya-
yım? Hayır diyor, benim yapmam gereken şey a-
vamı havas derecesine yükseltmektir. Yani o tepe-
den inme, jakoben anlayış daha hayli gençliğin-
de, yani herhalde milli mücadelede önce var.
Türkiye'nin su içtiği başlıca entelektüel kaynak o-
lan Fransa'dan geliyor. Positivist düşüncenin, Si-
yantizmin inanışında, herşeyin bir bilimsel cevabı
vardır. Dolayısıyla Kemalist Lâikliğin altında da bili-
me aşırı güvenme, yani dinin sorduğu bütün soru-
ların bir bilimsel cevabı olduğu inancı yatmaktadır.
Bu 20. yy'ın ikinci yarısında artık terk edilen ve dog-
matik bulunan bir düşünce. Ama o zamanın hava-
sında böyle kaba materyalist, positivist, bilime aşırı
güvenen nitelik var ve Atatürk bunları yansıtıyor.

- Şöyle bir soru soracaktım, siz çalışmaların-
ızda, Atatürk'e bir insan olarak bakmak gerektiği-
ni söylüyorsunuz, hırsları olduğunu, muhteris oldu-
ğunu. Diktatörlükleri açıklamaya çalışanlar, bunla-
rın kötü çocukluk geçirdiklerini, hırslı insanlar ol-
duklarını, boylarının kısa olduğunu falan söylüyor-
lar. Ama bunlar bir zaman geliyor saldırı haline ge-
liyor. Yani toplumlarda bu tip duyguları taşıyan in-
sanların oranı aşağı yukarı birdir. Bunlar bir devir-
de etkili olamıyor da bir başka devirde etkili olabili-
yor. Meselâ yalnız Atatürk değil, Enver Paşa da
yedekte bekletiliyor. Kurtuluş Savaşı başarısız olur-
sa gelecek Türkiye'ye, ama o değil de Atatürk başa-
rılı oluyor. Birtakım şeyleri, kişisel özelliklerle, kişisel
hırs ve duygularla açıklamak eksik kalmıyor mu?

- Ben belden aşağı sayılabilecek açıklamala-

ra taraftar değilim. Bir kitap çıktı Amerika'da son yıllarda, ben okumadım ama, kitabın tenkidini Tarih ve Toplum'da bastık. Atatürk'ün kişiliğini psikiyatrik yöntemlerle açıklamak falan gibi. Ben bu tür açıklamalara taraftar değilim. Her toplum içinde muhteris insanlar olabilir, aslında ihtiras kötü bir şey değildir. Dinamizm onlardan gelir. Ama mesele, düşünebiliyor musunuz, Atatürk 1991 sonunda Türkiye'de bir siyaset adamı olsa idi, ne yapabilirdi? Sanıyorum bunu tasavvur etmekte bile çok zorlanırsınız. O, o şartlar altında kendi iradesini, elbette birtakım ilişkiler kurarak, topluma empoze etti. Bu belki pahalıya mal oldu, belki uzun sürdü, ama geliş ölçüde başarılı oldu. Yani Mustafa Kemal'in kafasındaki vizyon geniş ölçüde 1991'de yerine geldi. Belki bazı şeylerden çok hoşnut olmazdı ama aşağı yukarı onun istediği şeyler oldu. Biraz dolambaçlı oldu, biraz zor oldu, biraz uzadı ama sonunda oldu. Birkere bunu teslim etmeliyiz, bizim Batılılaşmamızı istiyordu, biz elhamdülillah Batılılaştık. Hernekadar bizi Avrupa Topluluğu'na almasalar da o hale geldik. Belki kalite konusunda benim de paylaşacağım tedirginlikleri olurdu Mustafa Kemal Paşa başını kaldırıp baksaydı. Ama dediğim gibi Türkiye ekonomisiyle, toplumsal gelişmesiyle falan o noktaya geldi.

- Bir ufak not düşebilir miyim. Kendi kişisel kanaatim olarak söylüyorum. Mustafa Kemal'in psikoanalitik incelemesinin dışında izleyicilerinin incelemesinin çok büyük yararı olduğunu düşünüyorum. Örneğin Türkiye'de herhangi bir olay olduğunda, biliyorsunuz gidip Anıtkabir'de Atatürk'e şikayet etme geleneği vardır. Bizim anlı şanlı profesörlerimiz başörtü konusu olduğunda gittiler ve Atatürk'e şikayette bulundular. Merak ettim, başka bir ülkede örneği var mı diye. Örneğin Sovyetler'de Leninistler gidip acaba Lenin'e Gorbaçov'u şikayet ediyorlar mı. Mustafa Kemal'in olmasa bile izleyicilerinin böyle biriki psikoanalitik incelemesi, böyle bir sendrom ilginç sonuçlar verebilir gibi geliyor. Başka bir örneği yok, sıkışıldığında bir devlet büyüğüne, bilmiyorum hocam siz biliyor musunuz, şikâyet gidildiğini?

- Ama orada da ne zaman gittiklerine dikkat edin. Meselâ YÖK çıkıyor gitmiyorlar, ama bazı kızlar başlarını örtüyor diye laiklik elden gidiyor diyerek, cüppe giyip gidiyorlar. Müslümanlar bunlara bakıp, bunlar putperestler dediğinde insanın dili varmıyor, ama hakveresi geliyor. Atatürk'ün kabrinde protesto gösterisi yapan üniversite hocalarının kafasının gerisinde, bu bir türbe ziyaretidir.

- 1925'ten önce Türkiye'de, meselâ Rusya ile mukayese edersek bizim daha ciddi bir demok-

rasi tecrübemiz vardı. 1925'de Türkiye bir geri kalmış Afrika ülkesi değildi. Bu rafine bir toplumdur, çoğulcu bir toplumdur. 1908'den 1913'e kadar Türkiye'de büyük bir çiçeklenme yaşandı. Tabii bu bir mucize değildi, bugünden yarına olmuş bir şey değildi. Asırların birikimiyle gelen bir şey Türkiye'de çok hareketli, çok canlı, birçok alanlarda ve bu arada siyasette bütün düşüncelerin temsil edildiği bir dönem yaşandı. Sonradan Mahmut Şevket Paşa suikastıyla, İttihat Terakkinin bir askerî diktatörlüğü geldi. Mütareke döneminde Anadolu'da yeniden siyasi alanda çeşitlilik ve sınırlı da olsa özgürlük yaşandı. Türkiye Büyük Millet Meclisinde sarıklı hocalar vardı, her iki grupta da. Birinci gruptaki softa oranı ikinci gruptakinden az değildi. Birinci Büyük Millet Meclisi döneminde, unutmayın ki bayağı kırmızı tepelikli kalpak giyen komünist mebuslar da vardı, bir çeşitlilik ve özgürlük yaşandı. Mustafa Kemal de bu meclisin reisiydi. Yani Türkiye'de 1925'de Kürt isyanı vesile edilerek diktatörlük yönetimine geçildiğinde bir birikim, bir gelenek çiğnendi. Bir Afrika ülkesinde zaten millet birbirini boğazlıyor, üstte yok başta yok, bir siyasi kültür yok, orada düzen adına bir askerî zorlamayı kabul edebilirsiniz. Türkiye'de buna benzer bir durum yoktu. Bunun ciddi olarak altını çizmek gerekir. Türkiye'de, dünyadaki diktatörlükler modasına uyularak tek parti diktatörlüğüne geçildiğinde Türkiye için bir geri adım atılmış oldu. Neydi Mustafa Kemal Paşa'nın kafasındaki strateji, bunu Nutuk'ta buluyoruz. Nutuk'ta diyor ki, bir siyasi istibdat vardır, bir içtimai istibdat vardır. Bizim toplumumuzda bir içtimai istibdat, bir toplumsal diktatörlük var. Bunu biz siyasi istibdat vasıtalarını kullanarak, yıkmalıyız diyor. Mustafa Kemal Paşa'nın jakoben anlayışı Halk Partisinin benimsediği strateji oldu. Fakat ben bu gerekçeyle de tatmin olmuyorum. Buna da eleştirel bakmak ihtiyacını duyuyorum. Çünkü bu tür baskılar bir süre sonra tepkilerin yükselmesine sebep oluyor. 1960'lardan itibaren müslümanların siyasette ortaya çıkması olgusu, bugünkü Refah Partisi olgusu, Turancıların da hidayete erip yine İslami-Türkçü sentezlere gitmeleri, resmi ideolojimizde Türk-İslam sentezinin ortaya çıkması, böyle olgular varsa, bunlar muhtemelen o tek parti diktatörlüğü sırasında izlenen lâiklik politikasının yetersizliğinin kanıtıdır. Bugün Türkiye'de İslâmî siyaset son derece hareketli halde. Bana öyle geliyor ki, biz lâikliği tepeden inme zorlarken, attığımız bazı adımlar bu tepkinin bu gün bu kadar güçlü olmasının nedenidir. İsterseniz burada keseyim.

- Efendim Teşekkür ederim. İzleyicilerimize de teşekkür ederim.

PIYASA SOSYALİZMİ VE MACARİSTAN'DA EKONOMİK REFORM

Dr. Nalan ÖLMEZOĞULLARI
Uludağ Üniversitesi İkt. ve İd. Bil. Fak.
Öğretim Görevlisi

Ekonomik sistemleri sınıflandırmada geleneksel olarak kabul gören iki ölçütten söz edilebilir. Bunlardan biri, üretim araçlarının özel ya da kamusal mülkiyette olması, diğeri ise ekonominin temel koordinasyon mekanizmasıdır. Birbirinden bağımsız ekonomik birim ve ajanların serbestçe oluşturdukları ekonomik kararların kendiliğinden koordinasyonu piyasa mekanizması içinde gerçekleşmektedir. Buna karşılık, ekonomide temel kararlar bir üst otorite tarafından oluşturuluyor ve ekonomi, bu zorunlu kararlar ile yönetilip yönlendiriliyorsa, koordinasyon mekanizması merkezi planlamadır.

Üretim araçlarının mülkiyeti ve koordinasyon mekanizmasının çeşitli kombinasyonlarından söz etmek mümkün olmakla birlikte, genel olarak kamusal mülkiyet-merkezi planlama bileşimi sosyalist sistemi, özel mülkiyet-piyasa bileşimi ise kapitalist sistemi tanımlamakta kullanılmaktadır. Bunun yanında, son yıllarda "piyasa ekonomileri" ve "merkezi planlı ekonomiler" ayrımının yaygın olduğu görülmektedir. Ekonomik koordinasyon mekanizmasına daha fazla ağırlık tanıyan bu yaklaşımın, mülkiyet konusunun daha çok bir görecelik sorunu olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Ancak, üretim araçlarının ağırlıklı olarak kamu mülkiyetinde olması durumunda, piyasa mekanizmasının etkin işleyip işlemeyeceği de tartışma konusudur. Bir diğer deyişle, kamu mülkiyetinin belirleyici olduğu bir "sosyalist piyasa ekonomisi"nin işleyebilirlik şansı var mıdır?

Belirli bir mal ya da hizmetin değişime konu olduğu ortam olarak piyasanın sistemler üstü bir kavram olduğu düşünülebilir. Buna karşılık, bir piyasa sisteminden söz edilebilmesi için önemli unsurlardan biri, üretim faktörleri piyasasının varlığıdır. Bir diğer nokta ise piyasa kavramının dar anlamı ile, belirli mal ve hizmetler bir kez üretildikten sonra bunların alınıp satıldığı bir ortam olarak değil, üretimle ilgili tüm kararların verildiği, temel bilgi kaynağının serbestçe oluşan fiyatlar olduğu bir mekanizma olarak geniş anlamı ile ele alınmasıdır. Piyasa arz ve talep arasında yatay ilişkilerin geçerli olduğu, talebin herhangi bir biçimde sınırlandırılmadığı, arzın da talepteki değişimlere hem kısa hem de uzun dönemde serbestçe yanıt verdiği bir koordinasyon mekanizmasıdır. (1)

Merkezi planlı bir ekonomide ise karar alma ve bilgi akışı süreçleri, dikey ilişkiler çerçevesinde belirlenir. Arz ve talepteki değişimlere kendiliğinden tepki veren fiyatlar değil, idari fiyatlar geçerlidir. Sovyetler Birliği'nde 1920'lerin sonlarından itibaren uygulanan emredici-fiziki planlama (Stalinplan) kurumsal düzenlemeleri ve amaçları ile İkinci Dünya Savaşı sonrasında Doğu Avrupa ülkelerine

aktarılmış ve özellikle 1950'ler boyunca büyük bir sadakatle uygulanmıştır. Emredici merkezi planlama modelinde, kaynak tahsisi kararları ve alternatif teknolojilerin seçimine iki ilke önemlidir: Belirli bir üretim düzeyi ya da bileşiminin minimum kaynak maliyeti ile gerçekleştirilmesi ve belirli bir miktar ve bileşimindeki üretim faktörü ile maksimum üretimin gerçekleştirilmesi (2). Dolayısı ile, optimal planlama için, rasyonel fiyatların bilinmesi gerekir.

Klasik-Stalinist planın başlıca iki amacı vardır. Tekelci devlet gücünün korunup pekiştirilmesi ve üretim artışı. Bu biçimi ile planlama ağır sanayiye hızlı bir büyüme sağlamış, ancak ciddi etkinsizlikler de üretmiştir. Büyüme esas olarak yeni kaynaklar (özellikle emek ve sermaye) kullanımı ile gerçekleştirilmiştir. Nitel gelişme dikkate alınmamıştır. Ekonomi genişledikçe ve karmaşıklığı arttıkça, nicel uyumsuzluk ve nitel etkinsizlik daha da artmakta, sık sık istenmeyen malların üretimi, istenenlerinde eksikliği ortaya çıkmaktadır (3). Stalin'in 1953'de ölümüne dek üzerinde pek durulmayan başlıca sorunlar, yaygın büyümeden yoğun büyümeye geçememe, etkin olmayan kaynak dağılımı, tüketici taleplerinin ihmalı, tarımsal yetersizlikler, piyasa ekonomileri karşısında büyüyen teknolojik açık, uluslararası piyasalara katılamama biçiminde sıralanabilir. 1950'lerin ortalarından itibaren ise sık sık reform gereksiniminin gündeme getirildiği, çeşitli reform tasarıları ve programlarının uygulandığı görülmektedir. Bu dönemde, planlama kavramında gerçekleştirilmek istenen değişiklikler iki grupta toplanabilir; sistem-içi düzenlemeler ve sistem-içi reformlar. İlki, varolan informasyon, koordinasyon, mülkiyet ve motivasyon yapısının düzeltilmesi ve yenilenmesi ile ilgilidir. Burada amaç, mevcut yapının daha iyi işleminin sağlanmasıdır. Reform ise, varolan kurumların kendisinde değişiklikleri içerir. Informasyon, koordinasyon ve motivasyon biçimlerinin piyasa yönlü olmasını ve mülkiyet haklarında özelleştirmeleri kapsar. Dolayısıyla, son yıllarda güncel olan reform sürecinden önce de, bu ülkelerin hemen hepsinde reform tasarıları ve denemeleri olmuştur.

Konunun teorik olarak ele alınıp tartışılması ise, sorunların ve reform gereksiniminin ortaya çıkmasından çok öncelere, 1930'lara dek uzanmaktadır. Ancak, 80'li yılların ortalarından itibaren sosyalist ülkelerde değişim süreci büyük bir ivme kazanmış ve bazıları için reform sözcüğünün içeriğini aşan bir görünüm almıştır. Örneğin Kornai (4), klasik sosyalizmde yaşanan değişimleri, reform ve devrim kavramları ile açıklamaktadır. Kornai'ye göre reform ve devrim arasındaki farklılık, değişim yöntemlerinden (şiddetli ya da yumuşak) ya da değişimin hızından (yavaş-ani) kaynaklanmaz. Temel ölçüt, komünist partinin tekelci gücünün kaldırılıp kaldırılmadığıdır. Bu anlamda 1989 yılında, tarihsel sıralama ile, Macaristan, Polonya, Doğu Almanya, Çekoslovakya ve Romanya'daki değişim-

ler devrimci görünümündedir.

Başlıca hedeflerin daha ademi-merkeziyetçi bir ekonomik yapı, daha fazla piyasa, maddi motivasyonlara daha çok yer verilmesi (kâr ve kazanç güdüsü) olması nedeniyle reformcu sosyalizmin, kapitalizmin sosyal demokrat biçimlerinden ne farkı olacağı sorulabilmektedir (5). Konuya biraz daha açıklık getirebilmek amacıyla, en eski ve en popüler tartışmaya dönerek piyasa sosyalizmi kavramını ele almakta yarar vardır. Böylelikle Lange-Taylor modelinin kapitalist sistemden temel farklılıklar içeren, sosyalist bir model olduğu görülecektir. Piyasa sosyalizmine uygulamada en yaklaşan örneklerden biri olarak ise Macaristan gösterilebilir.

PIYASA SOSYALİZMİ: LANGE-TAYLOR MODELİ

Sosyalist bir ekonominin işleyişinde iki temel sorundan söz edilebilir. Birincisi, tüketim mallarının miktar ve bileşimini kim belirleyecektir? Kısaca tüketici egemenliği bulunacak mıdır? İkinci sorun ise, sosyalist bir ekonomide rasyonel kaynak dağılımının mümkün olup olmadığıdır. Tartışmada iyice gerilere gidecek olursak, İtalyan iktisatçısı Barone'nin 1908'deki çalışması, sosyalist bir ekonomide, rekabetçi ekonomideki piyasa fiyatları gibi ekonomik olarak anlamlı muhasebe fiyatlarının (accounting prices) oluşabileceğini matematiksel olarak göstermeye yöneliktir (6). Von Mises'e göre, üretim araçlarının kamu mülkiyetinde olduğu dolayısı ile, bir sermaye malları piyasasının bulunmadığı sosyalist ekonomide kaynakların etkin dağılımı mümkün değildir. Sermaye malları için bir piyasanın ve bunların görece önemini yansıtabilecek fiyatların bulunmadığı durumda, ekonomik hesaplama yapılamaz. Hayek ve Robbins (1935) ise, sosyalist bir ekonomide rasyonel kaynak dağılımının teorik olarak mümkün olduğunu kabul etmekle birlikte, pratikte işleyebileceğini reddetmektedirler. Çünkü Merkezi Planlama Örgütü, uygun fiyatları belirleyebilmek için, olası tüm fiyat bileşimlerinde satın alınabilecek tüm malların bir listesini çıkarmak ve binlerce hatta milyonlarca eşanlı denklemi, ekonomik kararlar alınmadan önce çözmek zorundadır.

Fred M. Taylor'un 1928'de yayınlanan, "The Guidance of Production in a Socialist State" adlı çalışması (7), Hayek ve Robbins'in eleştirilerinden önce soruna açıklık getirmeye çalışmıştır. Taylor'un modeli, deneme yanılma yöntemine dayanmaktadır. Temel sorun, başlıca üretim faktörlerinin görece önemlerinin belirlenmesi olduğunu göre, her bir faktör için, parasal olarak geçici değerler belirlenecektir. Sosyalist endüstrilerin yöneticileri işlemlerini, bu geçici değerlere göre yürüteceklerdir. Saptanan bu geçici değerler herhangi bir faktör için çok yüksek ya da düşükse, bu açıkça ortaya çıkacaktır. Fiyat, olması gerekenden yüksekse, iş-

atme yöneticileri bunun kullanımını ekonomik bul-
nayacaklarından, üretim sürecinin sonunda bu ü-
retim faktörü için fiziki bir fazlalık ortaya çıkacaktır.
Fiyat olması gerekenden düşük belirlenmişse, bu
tez söz konusu faktör bol bol kullanılacağından,
retersiz kalacaktır. Bu şekilde birbirini izleyen de-
nemeler sonucu, her bir faktör için, görece kıtlığını
yansıtan fiyatlar bulunabilecektir.

Lange, Hayek ve Robbins'e yanıtını Tay-
or'un analizinin varsayımlarına dayanarak oluştur-
muştur. Lange'a göre, Merkezi Planlama Örgü-
tü'nün, Hayek'in düşündüğü gibi yüzlerce, binlerce
denkleme çözmesi gerekli değildir (8). Çözülmesi
gerekten denklemler, piyasa ekonomilerinde, üste-
lik pek azı yüksek düzeyde matematik bilgisine
sahip kişilerin her gün yaptığından farklı bir şey
değildir. Doğru fiyatların belirlenmesi için yapılma-
ması gereken, talep ve arz edilen miktarların ve her-
hangi bir mal ya da hizmet için talep fazlası nede-
niyle fiyat yükselişi ya da arz fazlası nedeniyle fi-
yat düşüşünün gözlenmesinden ibarettir.

Oscar Lange'in modeli tarihsel bağlamına
oturtulmalıdır. Mises ve Robbins gibi, sosyalizmin
merkezi planlılara çok ağır bir görev yüklediği için
olanaksız olduğunu savunanlara yanıt verme a-
macındadır. Lange, bütün mikro-ekonomik karar-
ları merkezi planlıların vermek zorunda kalmaları
durumunda bunun olanaksız olduğunu kabul et-
mekteydi ancak buna gerek olmadığını düşün-
üyordu. Lange'in modelinde tüketici seçmekte öz-
gürdür ve tüketici tercihi göre hareket etmek,
planlamacıların görevidir. (9)

Deneme-yanılma yönteminde Merkezi Plan-
lama Örgütü'nün başlangıçta belirlediği fiyatlar
keyfi değildir. Sahip olunan bilgiler doğrultusunda,
tarihsel olarak geçerli fiyatlarla başlanacaktır. Ayri-
ca Merkezi Planlama Örgütü, kapitalizmde her-
hangi bir girişimcinin sahip olabileceğinden daha
fazla bilgi ile donanmıştır. Bu nedenle de denge fi-
yatlarına, rekabetçi piyasada gerçekleşenden çok
daha kısa bir deneme-yanılma süreci sonunda ula-
şılabilir.

Lange'a göre sosyalist ekonominin kapita-
lizme ikinci üstünlüğü, gelir dağılımı konusundadır.
Sosyalist ekonomi geliri, kapitalizmin hiçbir zaman
başaramayacağı ölçüde toplumsal refahı maksimi-
ze edecek biçimde dağıtılabilir. Kapitalizmde gelir,
üretim araçları mülkiyetine göre dağıldığından tale-
p fiyatları, gerçek anlamda gereksinimlerin görece
şiddetini yansıtmaz. Bu nedenle de talep fiyatları-
na göre belirlenen kaynak dağılımı, maksimum
sosyal refahı gerçekleştirebilmekten uzaktır.

Lange modelinde faiz oranı, kapitalizmde
olduğu gibi tüketici tercihlerince belirlenemez.
Lange'a göre, tüketici tercihlerini yansıtan faiz ora-
nının, Merkezi Planlama Örgütü'nce belirlenene
üstün olduğu, ekonomik açıdan da kuşkuludur.
Faiz oranlarının belirlenmesi, kısa ve uzun dönem

için ele alınmaktadır. Kısa dönemde hem kapita-
lizm hem de sosyalizmde sermaye miktarı sabit
kabul edilir ve faiz oranı, sermaye talebini veri
miktarına eşitleyecek biçimde belirlenir. Merkezi
Planlama Örgütü yine, tarihsel olarak geçerli veri-
lerden hareketle bir faiz oranı saptayacak ve doğ-
ru orana ulaşıncaya dek deneme-yanılma süreci
işleyecektir. Bu süreç, kapitalist ekonomideki gibi-
dir. Fark, uzun dönemde ortaya çıkar. Uzun dö-
nemde faiz oranları tüketici tercihleri ile değil, Mer-
kezi Planlama Örgütü tarafından belirlenir. Lan-
ge'a göre kapitalist sistemde ise, irrasyonel bir gelir
dağılımından kaynaklanan tüketici tercihleri faiz
oranlarını belirlemede, fiili sermaye birikim oranla-
rı bozulmaktadır.

Lange modelinde, özel girişim ve üretim a-
raçlarında özel mülkiyetin tümüyle ortadan kalk-
ması zorunlu değildir. Rekabetin etkin olduğu a-
lanlarda (örneğin küçük ölçekli sanayi ve tarımda)
özel mülkiyet ve özel girişim korunmalıdır. Yine
Taylor ve Lange'a göre sosyalist ekonominin, o-
tokratik yönetim biçimlerini gerektiren ya da de-
mokrasiyi dışlayan bir doğası yoktur. Tersine, de-
mokrasiye kapitalizmden çok daha uygundur, çün-
kü demokraside de ayrıcalıklara yer yoktur. Ne ö-
zel mülkiyet ne de kamu mülkiyeti, başlıbaşına öz-
gürlüğün güvencesi ya da engeli olamaz. Önemli
olan, mülkiyeti yöneten otoritenin karakteri ya da
mülkiyetin kontrol biçimidir.

Özetle, Oskar Lange'in piyasa sosyalizmi
modeli, faktörlerin görece kıtlığı, tüketicilerin seçme
özgürlüğünün bulunması gerektiği, planlamacıların
da bu tercihleri dikkate alması üzerine kuruludur.
Tüketim malları fiyatları piyasada oluşur ve tüketi-
ci tercihleri bu fiyatlara göre belirlenir. Üretici fir-
malar, fiyatlara ve kârlılık ilkesine göre çalışırlar ve
marjinal geliri marjinal maliyete eşitlemeye eğilimli
bir girişimciye benzetilebilirler. Planlamacılar ise,
yatırım malları ve sınai mallardan sorumludur.

Lange, savaştan sonra Polonya'ya döndü-
ğünde, modelin pratikte uygulanmasını güç oldu-
ğunu kendisi de kabul etmiştir (10). Üretim güçle-
rinin yaygın bilgisayar kullanımına imkan verecek
bir gelişkinlik düzeyine geldiği sosyalist toplumlar-
da, ekonomik yönetimde piyasa mekanizmasının
gereksiz olacağı görüşüne kaymış görünmektedir.

Modelin, tüketici tercihinin kaçınılmaz bir so-
nucu olarak bir tüketici malları piyasasına gerek
duyulduğunu kabul etmesi, Merkezi Planlama Örgü-
tü'nün mikro ayrıntılarla uğraşamayacağını (ve
buna gerek olmadığını) göstermesi olumlu özellik-
leridir. Buna karşılık modele yöneltilen ve çoğu iş-
leyebilirlik ile ilgili olan başlıca eleştiriler; üretim
malları ve sanayi mamulleri fiyatlarının belirlenme-
sinde yüksek hesaplama maliyetlerini gerektirme-
si (11), tüketim malları ve üretim faktörleri piyasa-
larının ayrılmasındaki güçlük (12) (üretim araçları
için bir piyasa olmaksızın nihai mallar piyasasının
işleyemeyeceği) ve gerek planlamacıların gerekse

işletme yöneticilerinin davranışlarına ilişkin hatalı varsayımlara dayandığıdır. Bencilikten uzak, yalnızca denge sağlayıcı fiyatların oluşması yönünde düzenlemelerle yetinen planlamacılar varsayılmıştır. Oysa güç, onu kullanmak için karşı konulmaz bir istek yaratır. Bir bürokrat, toplumdaki konumu nedeniyle müdahaleci olmak zorundadır (13). Benzer biçimde işletmenin de kurallara harfiyen uymasını beklemek gerçekçi değildir. İşletmeler genellikle yükümlülüklerden kaçmanın yollarını ararlar.

MACARİSTAN'DA EKONOMİK REFORM

Macaristan, Doğu Avrupa ülkeleri arasında, Sovyet tipi planlamaya göre daha ademi merkezîyetçi yapısı ve izlediği kendine özgü politikalarla daima özel bir ilgi görmüştür. Macaristan'da planlamanın tarihi, dört dönem içinde incelenebilir (14):

1. 1948-1967 arasında uygulanan Stalinplan,
2. 1968-1972: Yeni ekonomik mekanizma (ilk kapsamlı reform denemesi),
3. 1973-1978: Kısmi yeniden merkezileşme ve
4. 1979 sonrası: Yeni ekonomik mekanizma (ikinci deneme).

1967 yılına kadar uygulanan planlama modeli, Sovyet prototipinin bir kopyası idi ve Stalin'in Macar kopyası olarak nitelenebilecek Matyas Rakosi tarafından yürütüldü. SSCB'nin izlendiği bu yıllarda, otarşi ve ağır sanayiye hızla geliştirme çabaları, hammaddelerin ithal edilmek zorunda olunması ve bu ithalatı karşılayabilecek tek kesim olan tarımın ihmali nedeniyle ciddi ödemeler dengesi sorunları yarattı (15). Macaristan'da 50'li yıllarda da ademi merkezîyetçiliğe geçiş çabaları olmakla birlikte bunlar 1956 devrimi ile kesintiye uğramıştır.

1 Ocak 1968'de yürürlüğe giren Yeni Ekonomik Mekanizma (NEM) ise kapsamlı bir reform programı idi. Ancak, kesintisiz bir süreç halinde gelişmemiş, sürekli merkezileşme ve ademi merkezileşme dönemleri birbirini izlemiştir.

Ekonomik reformların geleceğini araştırırken, gözönünde tutulması gereken önemli bir nokta, reform sürecini yürütenlerin ekonomistler değil politikacılar olduğudur. Ülkelerindeki ekonomik sorunların reformları gerektirecek boyutta olduğuna karar verenler (halk hareketleri dışında) politikacılar. Örneğin Macaristan'da bu gereklilik sık sık görülürken, Romanya'da ekonomik sorunlar daha ağır olduğu halde gerek görülmemiştir (16). Ekonomistlerin görece etkin oldukları tek dönem, reformların genel çerçevesinin oluşturulduğu başlangıç aşamasıdır. Merkezi Planlı ekonomilerde tek partili politik yapı, çoğulcu Batı toplumlarından çok farklıdır. Reformların kesintisiz bir süreç olarak gelişmemesinde en önemli etkenlerden biri,

politik kontrol ve bunun yarattığı bürokrasi sorunudur. Bürokrasi, genellikle mevcut sistemin işleyişinden çıkarı olan, dolayısı ile tutucu bir sınıf konumuna gelmiştir.

Macaristan'da reform öncesinde kamu işlemlerince üretilen hemen tüm malların fiyatları dâri olarak belirleniyordu. Göreli fiyatlar ciddi biçimde bozulmuştu. Reform sürecinde kararlar defalarca değiştirildi. Daha 1968'de birçok alanda fiyatların idari olarak belirlenmesinden en azından ilke olarak vazgeçilmiştir (17). Arz ve talebin koordinasyonunun esas olarak fiyat sistemine bırakılması hedefleniyordu. Fiyat politikasının başlıca amaçları bir yandan i) devlet tarafından seçilen ekonomik kalkınma hedefleri konusunda, ii) toplumsal olarak gerekli üretim maliyetlerinin düzeyi konusunda ekonomik ajanlara bilgi vermek, diğer yandanda, iii) piyasa temizleyici denge fiyatların mümkün kılmasıdır (18). Ancak 1968 sonrasında müdahalesiz fiyatlar çok sınırlı olmuş, dolayısı ile fiyat politikası, daha çok ilk iki aşamada uygun olarak oluşmuştur.

Macaristan, 1970'lerde diğer COMECON ülkeleri gibi (ancak daha başarılı bir biçimde), Batılı sermaye malları patentleri ve lisansları ile ekonomisini modernize etme ve dünya piyasalarında rekabetçi hale getirme çabasına girişti. Batılı kredilerle gerçekleştirilen ithalat, Macar ekonomisini kaçınılmaz biçimde dünya piyasalarındaki gelişmeler bağımlı kılarken, ekonominin dış dengesini koruyacak yeterli derecede etkin ve esnek düzenleme mekanizmaları yaratılamadı. Bu durum, 1970'lerin petrol krizinde açık bir biçimde ortaya çıktı (19). Bu dış şok sonucu ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik eğilim, merkezileşme yönünde oldu. 73-74 petrol krizi öncesinde Macaristan'da büyüme oranı, Avrupa'nın piyasa ekonomilerine benzer düzeyde iken, krize gösterilen tepki çarpıcı biçimde farklı olmuştur. Batılı kapitalist ülkeler stagflasyon ve daralmaya düşerken Macaristan, zorlama ile büyüme patikasında ilerlemeye devam etmiştir. Kolayca sağlanabilen dış krediler ile genişleme kesintisiz sürdürülmüştür (20). Her ne pahasına olursa olsun büyümeyi sürdürmeye çalışan makroekonomik politika, ademi merkezîyetçilikten uzaklaşma anlamına da geliyordu. Bu sürecin diğer bir sonucu ise 1982 baharında önemli ölçüde ödemeler dengesi sorunlarının ortaya çıkması oldu (21). Krizden kurtulabilmek için yeni borçlar araştırıldı. Macaristan, GATT ve IMF'ye üye oldu. Özet olarak, ülke içindeki ekonomik politikalar dış ekonomik gelişmelerden daha fazla etkilenmeye başlamıştı. Olumsuz gelişmeler karşısında ise ilk iş olarak müdahale ve düzenlemeler artmaktadır.

Ödemeler bilançosu sorunları kuşkusuz sosyalist sisteme özgü değildir. Bunun, dış ticaret hadlerinde bozulma, Batıda artan korumacılık, dış kredi girişinde azalma, faiz oranlarında artış gibi

dışsal nedenleri olabileceği gibi, sistemden kaynaklanan nedenleri de olabilir; özellikle değişen koşullara gecikmeli ve hatalı yanıt verilmesi gibi. Kornai, bu konuda uygulanan politikalar ile sistemi birbirinden ayırdetmenin güçlüğüne dikkat çekmektedir (22).

1979 sonrasında ekonomide yeniden ademi merkeziyetçiliğe dönüş başlamıştır. Yeni Ekonomik Mekanizma'nın bu ikinci uygulama döneminin getirdiği en önemli değişiklik, zorlayıcı planlamanın kaldırılmış olmasıdır (23). Planlamacıların görevleri, işletmeleri istenen doğrultuda yönlendirebilecek para ve maliye politikası araçlarının uygulanması ile sınırlandırılmıştır. İşletmeler için, yukarıdan gelen üretim hedeflerinin yerini daha çok alıcılarla yapılan sözleşmeler almıştır. Hammaddeler ve ara mallarında fiziki tayinlama büyük ölçüde kaldırılmıştır. Reformların Macaristan ekonomisi üzerindeki işleyişini, değişik boyutları ile biraz daha ayrıntılı olarak ele almak olanaklıdır.

KAMU İŞLETMELERİNDE REFORMUN ETKİLERİ

Macaristan ekonomisi, iki ana toplumsal kesimden oluşmaktadır: Üretim araçları mülkiyetinin devlete ait olduğu kesim ve geri kalan kısım. (Üretim araçlarının özel mülkiyette olduğu kesimler ve çeşitli kolektif mülkiyet biçimleri). Egemen kesim, reform sonrasında da devlet kesimidir.

Reform sonrasında herhangi bir kamu işletmesi, ikili bağımlılık koşullarında çalışmaktadır. Dikey olarak bürokrasiye, yatay olarak piyasaya (tüketiciler ve üretim faktörü arz edenlere) bağımlıdır. Kamu firmaları arasında yatay ilişkiler çok artmıştır. Bu ilişkiler; fiyatlar, miktarlar, kalite standartları ve teslim tarihleri gibi konularda iş görüşmeleri biçiminde olmaktadır. Ancak, herhangi bir anlaşmazlık durumunda yine yargı ve müdahale için bürokrasiye başvurulmaktadır.

Piyasaya giriş-çıkış açısından bakıldığında, reform öncesinde bir kamu işletmesinin kuruluşu, bürokratik karar sonucu olmaktadır. 1980'lerin ikinci yarısındaki son gelişmelerle, küçük kamu işletmelerinin kuruluşu yasal olarak kolaylaştırılmıştır. Ayrıca, sınırlı da olsa, kamu firmalarının rakipleri olarak özel işletmelerin kuruluşuna bazı olanaklar sağlanmıştır. İşletmenin üretim alanından çekilmesi (tasfiyesi) kararı ise bürokratik süreçte alınmaktadır. Piyasada işleyen bir ayıklama sürecinin sonucu değildir.

Kamu işletmelerinin üst düzey yöneticilerinin görevlendirilmesi konusuna 1985'de yeni düzenlemeler getirildi. Buna göre yöneticiler artık atama ile değil, doğrudan ya da dolaylı olarak işletme çalışanlarının seçimi ile gelecektir. Ancak idari ve politik organların, adayları ya da seçilenleri veto yetkisi vardır (24).

Üretim kararlarında işletmelerin özerkliği ö-

nemli ölçüde artmıştır. Kısa dönemli yıllık planlar işletme tarafından yapılmakta, toplam üretim hedefine müdahale edilmemektedir. Ancak uygulamada, bürokrasinin bazı istek ve telkinleri olmakta ve genellikle yerine getirilmektedir. Firmaların yatırım kararları ve teknoloji seçimlerindeki özerklikleri de artmış olmakla birlikte, önemli projeler için ya bankalardan ya da devlet bütçesinden ek sermayeye gereksinim duyulmaktadır. Bankacılık sistemi ve kredi mekanizması bir müdahale aracı olmaya devam etmektedir. Örneğin kredi isteminin kabul ya da reddedilmesinde, firmanın geçmişte ya da şimdiki kârlılığı pek dikkate alınmamaktadır. Yumuşak bütçe beklentisi kırılmamıştır (25). Kârlılık bir motivasyon olamamıştır. Zarar eden bir işletmenin yöneticisi gelirinden ve saygınlığından birşey yitirmemektedir. Bu durum, bürokratik müdahalelerin hala oldukça yaygın olması, dolayısı ile işletmenin performansından yöneticinin tümüyle sorumlu tutulamaz olmasından kaynaklanmaktadır. Piyasada sağlanamayan rekabetin yerini, parti organlarında etkili olabilme rekabeti almıştır (26). Yöneticiler, mümkün olduğunca tekeli güçlerini arttırarak maiyetlerini düşürmeyi amaçlamaktadırlar. Firmaların büyüklük dağılımı bakımından Macaristan'ın üretim yapısı, gelişmiş kapitalist ülkelerden çok daha fazla büyük işletmeler ağırlıklıdır. Bu yüksek yoğunlaşma oranı ve devam eden bürokratik düzenlemeler, potansiyel rekabeti önlemekte ve zayıflatmaktadır. Yöneticiler lobicilik, riskten kaçınma devletten daha fazla yardım koparma mücadelesi içindedirler. İhracatın kârlı olduğu alanlarda bile, risksiz iç piyasanın tercih edilmesi eğilimi ağır basmaktadır.

Rekabetçi bir piyasa yapısının oluşmasına ilişkin bütün bu aksaklıklara karşın, reformlar işletmelerin hareket alanını arttırmış, talepteki değişmelere daha esnek yanıt verebilir hale getirmiş, nitelikle ve teknolojik ilerlemeye daha fazla önem verilebilmiştir. Merkezileşme azalmış, özellikle büyük işletmelerin, bürokrasi karşısında pazarlık güçleri artmıştır.

ÖZEL KESİM

Macaristan ekonomisindeki özel kesim, iki grupta ele alınabilir. Bürokrasiden resmi olarak izinli (formal) ve gayri resmi (informal) özel kesim.

Birinci grup, reform sürecinde hızlı bir genişleme göstermiştir. Daha çok bakkal, lokanta, pastane gibi hizmetler alanında aile üyeleri ile birlikte ya da sınırlı sayıda (maksimum 7) ücretli işçi kullanarak çalışmaktadırlar. 1982 yılında mağaza ve lokantaların özel kişilere kiralanmasına başlandı. 1980-84 arasında tam gün özel kesimde çalışanların sayısı % 60 oranında arttı ve özel kesim 1978-83 arasında ulusal gelirdeki payını iki katının üzerine çıkardı. Bunun dışında, özel kesimde önemli miktarda part-time çalışan vardı (27).

Macaristan'da, "küçük esnaf" olarak nitelen-

dirilebilecek bu özel kesimde çalışanlar, piyasa ekonomilerindeki benzerlerine göre, gelir dağılımında çok daha iyi durumdadırlar. Bu durumun nedenlerinden biri, özel kesimin sağladığı hizmetlere yönelik talep fazlasıdır (28). Ayrıca, bu faaliyetlerin Macar sosyalizminin sürekli unsurları haline geldiği resmi olarak defalarca ifade edilmiş olmakla birlikte, özel kesim bu konuda kuşkuludur. Bu nedenle de kısa dönemli yüksek kazançlar peşindedirler (29). 1979-84 arasında Macar ekonomisinde reel ücretler düşerken kişi başına reel gelir artmıştır (30). Dolayısı ile özel kesimdeki genişlemenin, bu dönemde kamu kesimindeki reel ücretlerin düşmesinin etkisini hafiflettiği söylenebilir. Kişi başına reel gelir yükselişinde etkili olan bir diğer gelişme ise tarım kesiminin görece yüksek performansdır.

Bütün sosyalist ekonomilerde bulunan gayri-resmî özel kesimin, kesin bir karşılaştırma yapmanın güçlüğüne karşın, Macaristan'da daha fazla olduğu konusunda genel bir görüş birliği vardır. Bu da giderek artan biçimde yasallaştırılmalarına çalışılmasından en azından hoş görülüyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Bazı araştırmalara göre, 80'lerin sonlarında, gayri resmî özel kesim, ulusal gelirin % 8'i dolayındadır (31).

TARIM KESİMİ

Reformların en başarılı olduğu alan, tarım kesimi olmuştur. Reform öncesinde tarım dışı bir alanda faaliyet göstermeleri yasak olan tarımsal kooperatiflere, gıda işleme, hafif sanayi, inşaat, ticaret ve lokanta işletmesi gibi alanlara girme izni verildi (32). Tarımsal kooperatiflerin faaliyetlerinde tarım dışı alanların payı 1984'de % 34'e ulaşmıştır. Kooperatifler, böylelikle hem kârlılıklarını arttırabilmişler hem de mevsimlik istihdam dalgalanmalarının olumsuz etkilerinden korunabilmişlerdir.

Kooperatif üyelerinin, kişisel olarak sahip olabilecekleri toprak büyüklüğü değiştirilmemekle birlikte, sahip olabilecekleri hayvan ve makina sınırlaması kaldırılmıştır. Bunlar, et, süt ve diğer hayvansal ürünlerin, sebze ve meyvenin önemli kısmını üretmekte, arz ve talebe göre oluşan fiyatlardan hemen hemen sınırlamasız olarak piyasada satabilmektedirler. Özel aile işletmeleri, tarım kesiminin sürekli bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Kooperatifler araç-gereç, tohumluk sağlama, pazar bulmada yardımcı olmakta ve danışmanlık hizmeti vermektedir. Büyük işletmenin ekonomik olarak daha etkin olduğu alanlarda kooperatifler, küçük işletmeciliğin etkin olduğu alanlarda ise aile işletmelerinin faaliyet gösterdiği bir işbölümü oluşmuştur.

Reform süreci ile, özellikle tüketim malları, hizmetler kesimi ve günlük yaşama ilişkin birçok sorun hafifletilebilmiştir. Gıda maddeleri ve pek çok tüketim mallarında kıtlıklar aşılmıştır. Bu durum, özellikle diğer D. Avrupa ülkeleri ile karşılaştı-

rıldığında belirginleşmektedir. Örneğin 1985-86 yıllarında Romanya ve Bulgaristan'da önemli ölçüde elektrik enerjisi sıkıntısı çekilirken, Macaristan'da konutlar için yeterince sağlanabilmiştir (33). Reform öncesi dönemde aile ve hane halkının üretici ve mülk sahibi bir kurum olma işlevini azaltma eğilimi, tersine dönmüştür. Konutların 1980 yılında % 71.4'ü, 1984'de ise % 85.7'si özel mülkiyettedir. Özel otomobil sayısı 1966'dan 1984'e 13.7 kat artmıştır. Ancak tamir-bakım hizmetleri ve ulaşım şebekesi aynı hızla gelişmediğinden yetersizlikler de söz konusudur.

Sağlık hizmetleri ve iletişim, yetersizliklerin aşılamadığı alanlar arasındadır. Örneğin telefon bağlanması için, başvuru sonrasında bekleme süreleri onbeş yıla kadar uzayabilmektedir. Şebeke-nin aşırı kullanılması nedeniyle hatlar sürekli doludur, sık sık yanlış bağlantılar kurulabilmektedir. Konut alanında, özel kesim fiyatları çok yüksek iken, devlet konutlarında ise ucuz fiyatlar nedeni ile uzun bekleme süreleri görülmektedir.

Reform sürecinde Macaristan'da enflasyon hızlanmıştır. Bunun nedenlerinden biri, reform sürecinde fiyatlar ve ücretlerin kontrol altında olması ve uzun dönemler için sabit olarak belirlenmesine karşın, reformlarla birlikte serbest bırakılmasıdır. Ayrıca, daha önce kâr amacı ile faaliyette bulunmayan firmaların, fiyatlarını yükseltmeleri için önemli bir neden yoktu. Ancak, Kornai'ye göre (34) bütün bunlar, enflasyon artışını açıklamada yeterli değildir: Dış borç sorunu ve dış ticaret hadlerinin bozulması karşısında ödemeler bilançosu açığının giderilmesi için, mümkün olan her politikanın denenmesi kararlaştırılmıştır. Bunun bir ön koşulu olarak da iç tüketim azaltılmalıydı. Pekçok tüketim malı ve hizmetin fiyatları tekrar tekrar arttırılırken ücretler de kısmen yükseltildi. Bu durum, reel ücretlerin düşüşünde de görülmektedir (35). Dolayısı ile Kornai'ye göre hükümet, bilinçli olarak enflasyonist bir politika izlemiştir.

Fiyat yükselişlerinin, bozulmuş olan nisbi fiyat ve ücret yapısının düzeltilmesi yönünden olumlu etki yaratacağını düşünen iktisatçılar da vardır. Bazı fiyat artışları için resmi düşünce de bu yöndedir. Kornai'nin de dahil olduğu bir diğer grup iktisatçı ise bu eğilimi sakıncalı bulmaktadır: Her fiyat yükselişi, yayılma eğilimindedir. Fiyat-maliyet-ücret-fiyat kısır döngüsünü yaratabilir. Daha da tehlikelisi, enflasyon artışı, yeniden merkezileşme eğilimlerine yolaçabilir.

Özetle Macaristan reformu, piyasa göstergelerine daha fazla yer verilmesi, kıtlıkların ve etkisizliklerin azaltılması, tüketici tercihlerine daha fazla önem verilmesi açısından belirli gelişmeler sağlamıştır. 1990 yılı ise Macaristan için politik açıdan da bir dönüm noktası oluşturmaktadır. 1990 yılında yapılan seçimleri Macaristan Demokratik Forumu kazandı. % 4'lük barajı aşamayan iki partinin ise eski tek partinin devamı olan İşçi Partisi

ve anti-sosyalist nitelikli Sosyal Demokrat Parti olması ilginç sayılabilir.

LANGE-TAYLOR MODELİ VE MACARİSTAN REFORMU

Lange, modelini kamu ve özel kesimin yer aldığı ikili bir sosyalist ekonominin olanaklı olduğu düşüncesinden hareketle geliştirmiştir. Ancak, ağırlıklı olarak kamu kesimi üzerinde durmuştur. Bu nedenle Lange modelinin Macaristan kamu kesimi ile karşılaştırılması, mantıklı olacaktır. Bir başka deyişle, reformcu Macar sistemi, bir Lange ekonomisi ya da ona yakın bir model kabul edilebilir mi?

Lange modeli, Walrascı bir bilgiyi taşıyan Deneme-yanılma yöntemi ile Walrascı denge fiyatları oluşur ya da en azından bu yönde bir eğilim vardır. Macaristan için ise bu geçerli değildir. Fiyatların doğru sinyaller verip vermediği bir yana, asıl sorun, kamu işletmelerinin fiyatlara tepkisinin zayıf oluşudur.

Lange modelinde firmalar kâr maksimize edicilerdir. Macaristan'da kamu işletmeleri için kâr maksimizasyonu çok sayıdaki amaçlardan yalnızca biridir ve her zaman en önemlisi de değildir. İşletmenin dikey bağımlılığı, piyasadaki yatay bağımlılığından daha güçlüdür.

Lange modelinde merkezi otorite faaliyetlerini fiyat belirlemesi ile sınırlamıştır. Macaristan'da ise bürokrasi, ekonominin her alanına müdahale etmekte, yönlendirmektedir.

Bütün bu karşılaştırmalar, reformcu Macar ekonomisinin bir Lange modeli olmadığını göstermektedir. Kuşkusuz bir başka nokta ise Lange modelinin uygulanabilir ve istenir olup olmadığıdır. Burada ilk sorun daha da önem kazanmakta, çünkü buna verilecek yanıt olumsuz ise, ikinci soru gereksiz olacaktır.

NOTLAR

1. Balcerowicz, p.184
2. Prybyla, p.6
3. Prybyla, p.21
4. Kornai (90), p.132
5. Hewett, p.19
6. Lippincott, p.12
7. Taylor, pp.39-54.
8. Lange, p.59
9. Nove, s.236
10. Boratav, s.9 ve Nove s.236
11. Prybyla, s.6
12. Prybyla, s.7, Nove, s.237
13. Kornai, (1986), pp.1726-1727
14. Prybyla, p.214
15. Bleaney, p.100
16. Hewett, p.17

17. Kornai (1986), p.1721
18. Schüller, p.28
19. Schüller, p.29
20. Kornai (1986), p.1721
21. Schüller, p.29
22. Kornai (1986), p.1721
23. Bleaney, p.102
24. Kornai (1986), p.1694
25. Kornai (1986), p.1698
26. Schüller, p.35
27. Bleaney, p.110
28. Bleaney, p.110
29. Kornai (1986), p.1706
30. Bleaney, p.110
31. Bleaney, p.110
32. Kornai (1986), p.1702
33. Kornai (1986), p.1717
34. Kornai (1986), p.1720
35. Bleaney, p.106.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

BALCEROWICZ, L. "On The 'Socialist Market Economy'", *Acta Deconomica*, Vol.40, Number 3-4, 1989, pp.184-189.

BLEANEY, Michael, *Do Socialist Economies Work?* Basil Blackwell, New York, 1988.

BORATAV Korkut, "Piyasa ve Sosyalizm Üzerine", 11. Tez, Sayı 8, ss.2-20.

HEWETT, A. (ed), "Economic Reform in the USSR, Eastern Europe and China: The Politics of Economics", *The American Economic Review*, May 1989, Vol. 79, Number 2, pp.16-20.

KORNAI Janos, "The Hungarian Reform Process: Visions, Hopes and Reality", *Journal of Economic Literature*, Vol XXVI, December 1986, pp.1687-1737.

KORNAI Janos, "The Affinity Between Ownership Forms and Coordination Mechanisms: The Common Experience of Reform in Socialist Countries", *Journal of Economic Perspectives*, Vol.4, Number 3, Summer 90, pp.131-147.

LANGE Oskar. "On the Economic Theory of Socialism" in *On the Economic Theory of Socialism*, Lippincott, Benjamin (eds), pp.57-141.

LIPPINCOTT, Benjamin E. (ed) *On the Economic Theory of Socialism*, Mc Graw-Hill Paperbacks, 1964.

NOVE, Alec. *Uygulanabilir Bir Sosyalizmin İktisadı*. çev: Osman Akinhay, Belge Yayınları, İstanbul 1991.

PRYBYLA, Jan. S. *Market and Plan Under Socialism*, Hoover Press Publication, California, 1987.

SCHULLER, Alfred. *Does Market Socialism Work?* Centre for Research Into Communist Economies, London, 1988.

TAYLOR, Fred, M. "The Guidance of Production in a Socialist State" in *On the Economic Theory of Socialism*, Lippincott Benjamin (eds), pp.39-54.

PRINTAS

ÇBS

BASKI MÜREKKEPLERİ VE GEREÇLERİ SANAYİ A.Ş.

BASKI VE BASIM SEKTÖRÜNDE KALİTE + HİZMET

- ⊕ Web Ofset Mürekkepleri
- a- Cold-set
- b- Heat-set
- ⊕ Düz Ofset Mürekkepleri

- ⊕ Flexo-Tifdruck Mürekkepleri
- ⊕ Teneke Ofset Mürekkepleri
- ⊕ Lacklar ve Ofset Yardımcı Mlz.

ALPHA - Düz Ofset Mürekkepleri

Mürekkep Renkleri		Leke Hassaslığı	Isırma	Nitro	Alkali	Baskı Makinesi	Baskı altı Matzemesi	Enlileme	Kuruma	Islatı Dayanımı	Parlatıcı	Sürünme Hıslığı	Diğer Özellikler
Alpha-temp													
Seri QF 9999 Sarı Kırmızı Mavi Siyah	41 QF 9999 42 QF 9999 43 QF 9999 49 QF 9999	5 5 8 8	+	+	+	Bütün modern makinalar için özellikle hızlı çalışan çok renkli ofset	Kuşe, 1. hamur ve kartonlar için	++	+++	+++	+++	++	Infraret kurumaya duyarlı
Seri Q 8888 Sarı Kırmızı Mavi Siyah	41 Q 8888 42 Q 8888 43 Q 8888 49 Q 8888	5 5 8 8	+	+	+	Bütün modern makinalar için özellikle hızlı çalışan çok renkli ofset	Kuşe 1. hamur ve kartonlar için	++	++	++	++	++	Infraret kurumaya duyarlı
Seri Q 7777 Sarı Kırmızı Mavi Siyah	41 Q 7777 42 Q 7777 43 Q 7777 49 Q 7777	5 5 8 8	+	+	+	Bütün modern makinalar için özellikle hızlı çalışan çok renkli ofset	Kuşe, 1. hamur ve kartonlar için	++	++	++	+++	++	Infraret kurumaya duyarlı
Seri ALPHA-HOCHGLANZ Sarı Kırmızı Mavi Siyah	41 Q 6240 42 Q 6240 43 Q 6240 49 Q 6240	5 5 8 8	+	+	+	Bütün modern makinalar için özellikle hızlı çalışan makinaları için	Kuşe, 1. hamur ve kartonlar için	++	++	++	+++	++	Infraret kurumaya duyarlı
Seri ALPHA-FRISCH Sarı Kırmızı Mavi Siyah	41 N 1600 42 N 1600 43 N 1600 49 N 1600	5 5 8 8	+	+	+	Bütün modern makinalar için özellikle hızlı çalışan çok renkli ofset makinaları için	Kuşe, 1. hamur ve kartonlar için	+++	+	+++	++	++	Infraret kurumaya duyarlı
Seri ALPHACARD Sarı Kırmızı Mavi Siyah	41 Q 7007 42 Q 7007 43 Q 7007 49 Q 7007	5 5 8 8	+	+	+	Bütün modern makinalar için özellikle hızlı çalışan çok renkli ofset makinaları için	Kuşe 1. hamur genellikle karton ve mat sıvanmış baskı altı malzemeleri için	++	++	+++	+++	++	Infraret kurumaya duyarlı
Seri X 8445/6/7 Europa Skala Sarı Kırmızı Mavi Siyah Siyah (Parlak)	41 X 0845 42 X 0846 43 X 0847 48 X 1072 48 X 9075	5 5 8 8 8	+	+	+	Bütün modern makinalar için özellikle hızlı çalışan çok renkli ofset makinaları için	Kuşe, 1. hamur ve kartonlar için	++	++	++	++	++	Infraret kurumaya duyarlı
Seri X0349/0060/0294 Kodak Skala Sarı Kırmızı Mavi Siyah	41 X 0349 42 X 0060 43 X 0294 48 X 1072	5 5 8 8	+	+	+	Bütün modern makinalar için özellikle hızlı çalışan çok renkli ofset makinaları için	Kuşe, 1. hamur ve kartonlar için	++	++	++	++	++	Infraret kurumaya duyarlı
Seri ALPHA-FOLYO Sarı Kırmızı Mavi Siyah	41 N 1443 42 N 1443 43 N 1443 48 N 1443	5 5 8 8	+	+	+	Bütün modern makinalar ve özellikle hızlı çalışan çok renkli ofset- makinaları için	Bütün AL folyolar ve emici olmayan yüzeyler için	—	++	+	++	++	Infraret kurumaya duyarlı
Seri ALPHA-FOLYO Sarı Kırmızı Mavi Siyah	41 F 3060 42 F 3060 43 F 3060 49 F 3060	5 5 8 8	+	+	+	Bütün modern makinalar ve özellikle hızlı çalışan çok renkli ofset makinaları için	Özel olarak P.E. folyolar için mineral yağ içermeyen bir seridir.	—	++	+	++	++	Infraret kurumaya duyarlı

GENEL MÜDÜRLÜK

FABRİKA

İST. PAZ. VE SATIŞ MD.

ANKARA BÜROSU

İZMİR BÜROSU

ADANA BÜROSU

TRABZON BÜROSU

: P.K. 97 GEBZE-TEL.: Santral: (9-199) 41888 (3 Hat)/Direkt: (9-199) 44466 TELEX: 34116 ASR TR FAX: (9-199) 41744

: P.K. 97 GEBZE-TEL.: Santral: (9-199) 41888 (3 Hat) TELEX: 34116 ASR TR FAX: (9-199) 41744

: KAZIM KARABEKİR CAD. KÜLTÜR ÇARŞISI NO: 7/73-74 ANKARA TEL:-FAX: 341 87 82

: GAZİOSMANPAŞA BULVARI YENİ ASIR İŞ HANI KAT: 7/7-10 İZMİR- TEL: 14 03 16 - 13 85 54 - 13 53 89 TELEX: 52884 ÇBİZ TR

: KIZILAY CAD. NO 22 SERHAN İŞHANI KAT 6 ADANA - TEL: 11 36 85 TELEX: 62562 ÇBAD TR.

: KEMERKAYA MAH. GAZİPAŞA CAD. RAZİ AKSU İŞ HANI KAT: 3 DAİRE: 20 TRABZON - TEL: 14 147

ÇALIŞMA HAYATINDA ARTAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Dr. İlknur KILKIŞ
Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F.
Çalışma Eko. ve End. İliş. Böl.

1982 Anayasası ve paralelinde 1983 yılında çıkarılan yasalar çerçevesinde işçi-işveren ilişkileri yeniden biçimlendirilmiştir. Nitekim, geçmiş dönemin çalışma yaşamına ilişkin deneyimleri, yeni ekonomik politikanın etkileri ve yeni yasal düzenlemelerin oldukça ayrıntılı ve kimi boyutları ile de 1963 yasalarına göre daha kısıtlayıcı olması işçi-işveren ilişkilerinin biçimlenmesinde büyük rol oynamıştır.

1980 geçiş döneminde grevlerin yasaklanması ve sendikal faaliyetlerin askıya alınması ile başlayan nispi sosyal barış sistemi 1986 yılının sonuna kadar sürmüştür. 1983 yılından itibaren serbest toplu pazarlık düzenine geçilmiş olmasına rağmen, sendikaların yeni yasal düzenlemelere adaptasyonu, siyasi iktidarın grev kırıcı uygulamaları, küçük işyerlerinde yapılan grevlerin etkinliğinden söz edilememesi, sendikaların birlikte hareket eyleminde başarılı olamamaları gibi etkenler sendikacıları tedirgin etmiştir.

Ancak; alınan ücret zamlarının sürekli enflasyonun altında kalması, işçilerin biriken tepkileri nedeniyle eylemlerini kendilerinin organize etme çabaları ve TÜRK-İŞ'in yıllardır sürdürdüğü partiler üstü politikayı bırakarak tabandan gelen baskıyı örgütsel bir tavır içinde yansıtmaya çalışmaları 1987 yılından itibaren çalışma ilişkilerinin sertleşmesine neden olmuştur. Uyuşmazlıklar artmış, günümüze kadar görülmemiş çeşitlilikte yoğun işçi eylemleri gündeme gelmiş, uyuşmazlıklar politik bir boyut kazanmış, toplu pazarlıklar uzamış, sözleşmeler genellikle uyuşmazlık ve grevlerden sonra bağitlanmaya başlamıştır.

Grev uygulamaları önemli ölçüde giderek artarken, grevlere katılan işçi sayısında ve grevlerde kaybolan işgünü sayısında büyük artışlar olmuştur. Hatta son yıllar grevlerin yaygın olduğu bilinen 1979 ve 1980 yıllarına ait rakamları katlayarak yükselmiştir. Yasaya göre grev ilan olunmadan lokavt uygulanamayacağı için, grev uygulamalarına bağlı olarak lokavt uygulamalarında da artış görülmüştür.

Bir taraftan toplu iş sözleşmelerindeki yüksek ücret talepleri ve diğer taraftan yüksek işçilik maliyetleri toplu pazarlık öncesinde ve sonrasında işverenlerin zorunlu işçi çıkarmalarını gündeme getirmiştir. 1990 yılının ikinci yarısında ekonominin Körfez krizi şokuyla karşı karşıya kalması da ekonominin bir durgunluğa girmesine neden olurken, toplu sözleşmeleri de çıkmaza sokmuştur.

Çalışma barışının bozulmasında, özellikle endüstri ilişkileri sisteminde ortaya çıkan gerginlikte rol oynayan bir dizi faktör vardır.

Bunların en önemlisi çalışanlara ekonomik

ve sosyal problemler yükleyen, sosyal dengeleri bozan enflasyondur. Özellikle 2-3 yıl öncesine kadar enflasyonun düşeceği tahmini ile yapılan ücret zamları, gerçekleşen enflasyon oranı karşısında milli gelir içinde ücretlilerin payını düşürmüştür. Bunun sonucunda, toplu pazarlık düzeninin etkisi azalırken, işçilerin sendikalarına karşı güven duyguları sarsılmış ve işverenler de bağıtladıkları toplu iş sözleşmesine rağmen gelebilecek ek zam talepleri nedeni ile rahat edememişlerdir (1).

Diğer taraftan kamu ve özel kesimdeki işverenlerin tutum ve davranışları da gerginliği etkileyen bir başka faktör olmuştur (2). Kamu kesiminde başlangıçta Koordinasyon Kurulunun, daha sonra Kamu İşveren Sendikalarının benimsedikleri ücret artış oranlarına ve diğer esaslara sıkı sıkıya bağlı kalma zorunlulukları, serbest toplu pazarlığın özünü zedelemekle kalmamış taraflar arasında anlaşmayı güçleştirmiştir. Özel kesim işverenlerinin bir kısmı ise yetkili sendika ile toplu görüşmeden kaçınmış, başlangıçta sendikayı greve zorlamış sonrada grevi etkisiz kılacak davranışlara girmiş, barışçı çözüm yollarının etkinliğini azaltan tavırlarda bulunmuş ve sonuçta sendika ve toplu pazarlık özgürlükleri karşısında olumsuz bir tutum takınmışlardır.

Türkiye'de karma ekonomik yapı içinde devletin çalıştırdığı işçi sayısı ve sahip olduğu işyeri sayısı açısından ekonomide önemli bir paya sahip olması da bir başka faktördür. Böylece devletin ekonomi içindeki ağırlığı, onu toplu pazarlığın bir tarafı durumuna getirmiş ve kamu kesimindeki endüstri ilişkilerinin politik bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Sonuçta toplu pazarlıkların işletme dışında politik girişimlerle sonuçlandırılmaya başlandığı görülmüştür (3).

Endüstri ilişkileri sistemini olumsuz etkileyen diğer bir faktör, maliye politikalarıdır. Ücret üzerindeki kamu paylarının (kanuni kesintilerin) yüksek olması, işçinin eline geçen net geliri düşürmekte ve işçilik maliyetini de arttırmaktadır. Ücretin bir taraftan maliyet unsuru oluşturması, diğer taraftan emeği ile geçinenlerin tek geçim kaynağı olması üzerindeki tartışmaları yoğunlaştırmakta ve önemini arttırmaktadır. Dolayısıyla işçi eline geçen net ücreti dikkate alırken, işveren onun için ödediği tüm giderleri dikkate almakta ve bu da ücret karmaşası doğurmaktadır. Diğer taraftan yan ödemeler ve sosyal yardımların hiç bir Avrupa ülkesinde rastlanılmayacak şekilde ücretin yaklaşık iki katına ulaşmış olması ve aynı işkolları arasındaki ücret dengesizliği de toplu pazarlıklarda gerginlik yaratan unsurlardır. Çünkü devletin ücretlerden yaptığı kanuni kesintilerin yüksekliği yanında, arzu edilen seviyeye indirilemeyen enflasyon ve işçilerin geçmiş yıl kayıpları biraraya gelince, işçi sendikalarının talep edilen zam oranları her geçen gün

artmakta ve bu durum işverenlerin başlıca şikayet konusunu oluşturmaktadır. Böylece masa başında anlaşmak güçleşmektedir.

Bu faktörlerin yanısıra sendikalararası rekabet, yasal düzenlemelerdeki bir takım sorunlar, sözleşmeli personel uygulaması gibi sendikasızlaşmaya yönelik çabalar, toplu pazarlık öncesi ve sonrasındaki işçi çıkarmaları, işveren kesiminin daha etkin bir örgütlenmeye gidişi, barışçı çözüm yollarının etkinliğini kaybetmesi gibi faktörler de endüstri ilişkilerini büyük ölçüde etkilemiştir.

Yaklaşık 600.000 işçinin toplu iş sözleşmesinin yenileneceği 1992 yılında geniş kapsamlı bir grevin yaşanmaması ve çalışma hayatının barışçı bir sürece dönüştürülmesi için siyasi iktidarın ve işçi-işveren taraflarının bir takım önlemler alması gerekecektir. Öncelikle:

Enflasyon hızının düşürülerek, işgücü maliyetini azaltıcı ve işçinin eline geçen net ücreti arttırıcı yeni kanuni düzenlemelere gidilmesi, çalışma yaşamındaki problemin büyük bölümünü çözecektir.

Nitekim, uzun yıllardır enflasyonun kontrol altına alınamadığı ve ücret zammı sistemlerinin enflasyona karşı başarılı olamadığı göz önüne alınırsa, endüstri ilişkiler sistemini enflasyon karşısında koruyacak bir ücret zammı modeli geliştirilmelidir (4).

İşsizliğin büyük boyutlarda olduğu Türkiye'de başta istihdam güvencesini sağlayıcı düzenlemeler olmak üzere, çalışma yaşamı ile ilgili yasalarda gerekli düzeltmeler yapılarak işsizlik sigortası, sözleşmeli personel ve kamu personelinin sendikal hakları önemle ele alınmalıdır.

Verimlilik üzerindeki ücret artışlarının işsizliği arttırdığı düşünüldüğünde, toplu pazarlıklarda ücret-verimlilik ilişkisi gözönüne alınmalıdır.

Çalışma hayatının sosyal-politik ve ekonomik durumlardan kolayca etkilendiği bilindiğine göre, işçi-işveren-devlet arasında karşılıklı dayanışma ve işbirliği anlayışı gerçekleştirilmeli ve sosyal politika ilkeleri üzerinde anlaşma sağlanmalıdır.

DİPNOTLAR

1. Metin Kutsal, "1990'da İzlenecek Sosyal Politikayı Hükümet-İşçi-İşveren Birlikte Belirlemeli" İşveren Dergisi, Cilt XXVIII, Sayı:3 Aralık 1989, s.33.

2. Toker Dereli, "Günümüzde Endüstriyel İlişkiler Olayında Yeni Eğilimler (Dünya ve Türkiye Uygulamaları)" ORHİM Seminerler Dizisi, İstanbul, 1987, s.22

3. Ayrıntılı bilgi için bkz., İknur Kılış, Türkiye'de Kamu Kesiminde Endüstri İlişkileri, Basılmamış Doktora Tezi, U.Ü.Sos.Bil.Ens. Bursa, 1991.

4. Nusret Ekin; "Çalışma Hayatında Yoğunlaşan Sorunlar" İktisat Dergisi, Sayı: 311, Ocak 1991, s.20.

Akkart Hizmetlerinden Yararlanın

Şubenize
talimat verin.
Hesap
Dökümünüzü
her ay
gönderelim.



Akbank'la çalışıyorsunuz...
A k M a t i k l e r 'den para çekiyor,
para yatırıyorsunuz.
Hesabınızın olduğu şubede
ya da diğer Akbank şubelerinde
çeşitli işlemler yapıyorsunuz.

Hesap Dökümü

Hesabınızdan havale
gönderiyor,
çek yazıyorsunuz.
Akbank'ın diğer
hizmetlerinden
de yararlanıyorsunuz.

Yaptığınız tüm işlemleri düzenli olarak takip edemiyorsunuz. Şimdi
hesabınızda yaptığınız tüm işlemleri izlemek sizin elinizde.

Akbank, bir ay boyunca yaptığınız tüm işlemleri kolaylıkla
göreceğiniz H e s a p D ö k ü m ü n ü z ü size ulaştıracak.

*Bu hizmetten yararlanmak için
A k k a r t sahibi olmanız ve şubenize
bir talimat vermeniz yeterli.*

AKBANK
"Güveninizin Eseri"

AKSİGORTA

AKÇOCUK SİGORTASI İLE DE
FARKLIDIR...

akçocuk Yaşam Sigortası

AKÇOCUK YAŞAM SİGORTASI ÇOCUĞUNUZA ŞU İMKANLARI SAĞLIYOR:

1 Sigorta süresi sonunda çocuklarınızın iş kurması, eğitimi veya evlenmesi için ödenecek kar paylı birikim tutarı...

2 Sigorta süresi içinde Sigorta Ettirenin (Akidin) vefatı halinde çocuğa toplu ödeme ve sigorta süresi sonuna kadar aylık maaş...

AKÇOCUK YAŞAM SİGORTASI NEDEN FARKLIDIR?

I. Çifte güvencelidir

- Sabancı Holding güvencesi
- Sağlam yatırım güvencesi

II. Kaynağı bilinen gelire göre %95 kar paylıdır

III. Yalnız Hayat Sigortası değil aynı zamanda çocuğunuzun geleceğinin sigortasıdır.

Siz de sigorta acentenizden AKÇOCUK YAŞAM SİGORTASI poliçesi isteyiniz.



AKSİGORTA bir H.Ö. SABANCI HOLDİNG kuruluşudur.

Tecrübeyle Gelen Güven Teknolojiyle Gelen Kalite



Aygaz

Dünyayı izleyin!..



UNTEK'92

2. ULUSLARARASI UNLU MAMULLER
TEKNOLOJİSİ TİCARİ FUARI

FM KÜLTÜR MERKEZİ
MECİDİYEKÖY- İSTANBUL

15 - 19 OCAK 1992



ISHA'92

5. ULUSLARARASI ISITMA, SOĞUTMA,
HAVALANDIRMA TİCARİ FUARI

FM KÜLTÜR MERKEZİ
MECİDİYEKÖY- İSTANBUL

05 - 09 ŞUBAT 1992



8. ULUSLARARASI TÜM OPTİK ÜRÜNLER
FUARI

SWISSOTEL
MAÇKA - İSTANBUL

10 - 14 ŞUBAT 1992

**ANKOMAK
'92**

9. ULUSLARARASI İŞ MAKİNALARI
VE İNŞAAT TEKNOLOJİSİ FUARI

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
ANKARA

26 - 31 MAYIS 1992



7. ULUSLARARASI SİLAH, AVCILIK,
BALIKÇILIK VE GÜVENLİK EKİPMANLARI
FUARI

FM KÜLTÜR MERKEZİ
MECİDİYEKÖY- İSTANBUL

21 - 27 EYLÜL 1992



**TAGRO
'92**

1. ULUSLARARASI ZİRAAT MAKİNALARI
VE TARIM TEKNOLOJİSİ FUARI

DLG ile birlikte

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
ANKARA

08 - 13 EYLÜL 1992



**imak
'92**

2. ULUSLARARASI TÜM MAKİNE MEKANİK
ALET VE DONANIMLARI / TEKNOLOJİSİ
FUARI

FM KÜLTÜR MERKEZİ
MECİDİYEKÖY- İSTANBUL

04 - 08 KASIM 1992



AFEKS

ORGANİZASYON PAZARLAMA ve TİCARET A.Ş.

Akyol Sk. No: 61 Fındıklı / İstanbul - Türkiye

Tel : 90 (1) 143 42 20 (2 hat) - 143 15 32 (2 hat) - 143 15 46 (3 hat)

Fax : 90 (1) 151 61 59 Telex : 25063 afex tr